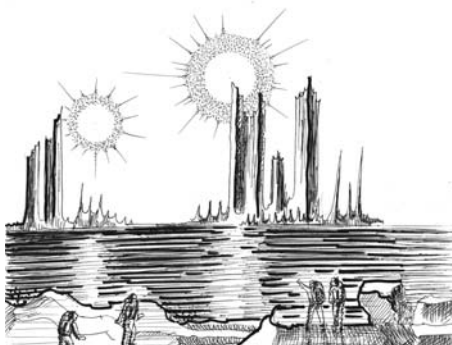

Олекса Палійчук

НА ДОРОГАХ ВСЕСВІТУ

Науково-фантастичні оповідання

Повість

Видання друге

Київ
2008
Культурологічне ПП «Боривітер»

До збірника увійшли науково-фантастичні твори автора, які образно розкривають психологію та світоглядні переконання його героїв. Вірність обов'язку і дружбі, міра особистої порядності і честі – всі ті людські риси найкраще випробовуються й отримують об'єктивну оцінку в екстремальних умовах безмежного Всесвіту.

Передмова
Валентини Олійник

НОВИЙ ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

Сьогодні українська науково-фантастична література ще недостатньо охоплює найважливіші аспекти суспільного буття, особливо в його футурологічній проєкції. Заповнити одну з таких прогалин і може, як нам видається, книжка Олекси Палійчука «На дорогах Всесвіту».

Книжку складають як нові оповідання автора, так і твори, опубліковані раніше в періодиці та колективних збірниках. Усі вони недвозначно передають громадянську позицію автора, що ґрунтується на принципах людяності, патріотизму й демократії.

Так, оповідання «Велика гатерія», «З'ява», «Мій Жук», «Образ», «Люб'язне запрошення», «Страх заплющити очі» висвітлюють питання людської честі, товариського обов'язку і любові до Батьківщини в складних умовах космосу. У творах «Сумлінний рахівник», «Оптимальний варіант» ідеться про конфлікт комп'ютера з людиною, про необхідність постійного контролю над будь-якою «розумною» машиною і – як логічний висновок – про незаперечну перевагу людини, в оповіданнях «Уренги», «Несимпатична планета» показано розмаїті форми життя у Всесвіті.

Особливої уваги в збірнику заслуговує повість «На поклик привида». Суворе застереження проти ядерної війни – це найперша з нагальних тем для всього людства. І, варто сказати, автор не пошкодував зусиль для її науково-вірогідного висвітлення: простудіював низку посібників з радіобіології, численні прогнози вчених зі світовим ім'ям. Ця поінформованість, а також аналітичний склад мислення дозволяють авторові ґрунтовно обмірковувати важливі і, безперечно, цікаві

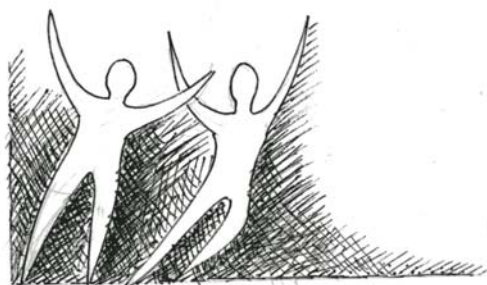
для читача питання: яким на вигляд може вижити людство після атомних ударів та які соціально-етичні проблеми постануть перед ним на новій стадії існування. Між іншим, здається, ще ніхто в нашій літературі так глибоко не зазірав у вікову далину після гіпотетичної ядерної катастрофи, і з цього погляду спроба Олекси Палійчука може стати навіть прецедентом.

Із повісті ми довідуємося не лише про драматичні колізії з реанімацією довоєнної людини як біологічного виду, її культури, мови, а й бачимо дуже виразні аналогії з не менш драматичними проблемами українського суспільства 80-х років. Тим-то Спілка письменників України ще тоді зверталась до видавництва з листом за підписом Дмитра Павличка, в якому рекомендувала видрукувати названу повість. Більшість із тих проблем досі лишаються для України не вирішеними.

Гумористичні новели О. Палійчука, що іноді набувають сатиричного звучання, характерні динамічністю та образною дотепністю. В них читач легко пізнає реакцію автора на негативні політико-економічні процеси в країні та за рубежем.

Для своїх ідейних задумів Олекса Палійчук знаходить цікаві художні рішення, експериментує з монологом. Жива і доступна читачеві його мова, невимушена манера викладу. Загалом, у творах органічно поєднано авторську фантазію і самобутність, що вигідно вирізняє їх з-поміж багатьох відомих нам претензійних штампів.

Валентина ОЛІЙНИК

ОБЕРІГ

Коли ж обірветься наша дорога,
проб'є наш останній час –
будуть речі вперто і довго
розповідати про нас,
нагадувати про нас.

Анатоль Вертинський

То був лист, адресований особисто йому, командирові космічного рейсу Н-118. Лист ліричний і бунтівливий, що палко шепотів про жіночу відданість і тужно кричав про вражену людську гідність. Це означало: ще одне дівча зі священним трепетом вступило у свою найпрекраснішу, найбухливішу пору життя – молодість.

Томас Кейн якось винувато кліпнув очима і опустив голову. Уже півгодини сидить він тут, у своїй каюті, з острахом намагаючись уявити собі тендітну постать Агави, її невелике, та виразне, обличчя. Що ж йому робити?.. Досі на подібні листи він, певна річ, не відповідав, ба ні жестом, ні поглядом не виказував занепокоєння, але ж Агава не така. Агава надто вразлива, може, навіть слабкіша від інших, то яке ж тоді має право він, старший за віком чоловік і командир корабля, ігнорувати біль дівчини!.

Треба щось робити. Треба!.. Правда, втім, що дівчата менше цікавляться своїми однокласниками, нема нічого дивного: старший для них просто цікавіший. Так було й, очевидно, буде, але тут, на зорельоті, ця ситуація стає однією з головних психологічних проблем. На Землі чи десь в іншому людному місці Агава, безперечно, мала б куди більший вибір, вона легко могла б зустріти собі хлопця хай молодого, зате ще не розкритого, – загадку. І тоді було б усе правильно, природно. Тут же ймовірність чуттєвого потягу до ровесника надто мізерна. Тут, на кораблі, люди народжуються, живуть і вмирають під одним дахом.

Гей, скільки-то ще питань не враховано! Та й чи можна усе врахувати? А коли і врахують, то що – так одразу й вирішать?! Ні, тут як не повертай, а найбільша морока завжди на місцях. Як ото зараз йому. Кохання... А проте всяк знає: це почуття житиме, допоки живе людство. Тож могли й передбачити, щоб завчасно, гуртом обмірковувати. Принаймні йому, командирові, сьогодні було б хоч трохи легше. Але ж ні, мабуть, і в голову ніхто не брав. Така вже на Землі традиція: кожен дає раду своїм почуттям сам. Просто приречений на те.

А з другого боку, як же інакше? Коли людина сама відчайдушно ховає таємниці власної душі. Дарма, що наодинці зі своїм болем втрачає незрівняно більше. І так воно мусить бути, бо душа – то святиня... І знову в очах Агава, її вистелені стражданням рядки... Ні-ні, він нізащо не допустить такого саморуйнування. Цей гіркий досвід, що зветься розбитим серцем, їй на майбутнє зовсім не потрібен. Дівчина повинна зберегти свої нервові клітини чистими, непошкодженими. Повинна. ...Ви чуєте – там, на Землі?! Думайте! Ви просто всерйоз іще за це не бралися...

І раптом Кейн рішуче встав. Кого це він тут закликає: думайте! В теперішній ситуації думати належить йому самому – і заходив, заходив по каюті. ...Жаль тільки: його попередник не залишив на цей предмет ніяких висновків. А може, не встиг? Стефан Ковач трагічно загинув біля зорі Кита. Легендарний капітан Ковач. Він теж кохав, як і кохали його. Сидів ось за цим столиком, спав ось на тому ліжку... Там же, за склом, його особисті речі – нині реліквія для всього екіпажу. Кейн підійшов до вітрини і втупив очі в химерно завиту квітку: жаль, капітане, не вберіг тебе твій оберіг... Він уже збирався одвести погляд, як раптом здригнувся: скільки разів дивився на цю річ, а лише зараз помітив, що вона фігурально зображує старий як світ знак: пробите стрілою серце. І відразу в уяві постало обличчя Людмили – їхнього головного лікаря. Вона найчастіше тут буває – підходить до вітрини і дивиться, дивиться... Кейн захвилювався, очі його заблищали, та ось ніби щось пригадав: поспіхом підійшов до дверей і наглухо їх замкнув. По тому знову повернувся до вітрини – одчинив вічко. «Прости, капітане, але йдеться не лише про

вас обох...» – і легенько торкнувся оберєга. Там, усередині, має бути якийсь напис чи символ. І якщо це справді так, якщо дарувала в о н а – командир уже не сам суши-тиме голову. В Людмили досвід, і їх двоє – то вже сила!..

Але капітанів оберіг був не просто річчю. Над ним уже витала сила його господаря. Здатна пробивати стіну небуття, знаходити чиєсь серце і змушувати його співати... стискуватися й кричати на всіх відомих йому регістрах. І та сила раптом штормовою хвилею встала перед Томасом Кейном, перед тим, хто ще не віддав природі найбільшої данини – свого життя. «Не смій! Чувш? Це найміцніша нитка, що з'єднує мене з твоїм світом. Це єдина стежка в мою прекрасну і священну таїну. Це камінь радості і туги, до якого тепер ходить лише в о н а...»

Томас Кейн, мов ошпарений, відсмикнув руку. Губи його зламались, а все обличчя вкрилось великими червоними плямами. Нахилившись, він обережно зачинив вітрину, якимось безпорадно роззирнувся і – хутко пішов геть.

СУМЛІННИЙ РАХІВНИК

Іван посадовив корабля і вимкнув двигуни малої тяги. Через годину-другу можна буде виходити: там буяє і квітне життям зовсім юна планета. Але Іван непорушно сидів із напівзаплющеними очима. Глуха тривога настирно гнітила йому свідомість і псувала всю радість од зустрічі з незнайомим світом. Невже він опромінився? Невже вплинуло те короткочасне перебування поблизу реактора?.. Іван уже другий день почувався кволим, часто терпів од приступів нудоти, головного болю... А може, він просто нездужає? Бо добре пам'ятав: дозиметр не показував небезпеки, та й радіопротектори мали б запобігти... Але годі! Навіщо терзати себе страхом, коли можна перевірити?! Спокійно, спокійно! – зараз візьмемо проби крові, й інформацію опрацює сам «Енцефал» – всекорабельний комп'ютер.

– Гостра променева хвороба тяжкого ступеня...– безбарвно зазвучав металевий голос, водночас на терміналі виникли рядки зловісних цифр.

Серце в Івана упало: «Ну от, догрався!..– та відразу ж стрепенулось: – Не може бути! Треба перевірити ще раз!» – І він уже навмисне не покидав корабля: боявся, щоб на організм, а отже, й на картину аналізів не вплинуло маловідоме середовище планети.

Наступного дня Іван знов увійшов до діагностичної камери. Тамуючи хвилювання, забрався у пружне плетиво датчиків – натис на кнопку «повний аналіз»... Прокляття! Результати навіть гірші, ніж були вчора!

Ще гіршими вони виявились через п'ять, вісім днів. І, хоч Іван почувався в цілому задовільно, тим анітрохи не втішався. Знав: у початковій фазі хвороба перебігає приховано, далі – неминуче наступить розв'язка. І тут, у нестаціонарних умовах, ніякого чуда трапитись не може. Не може!..

Іван уже плюнуv на всі застереження – вільно гуляв поблизу корабля, навіть записав у його фонд пам'яті

найважливіші дані про планету. Хай собі будуть... Аби день до вечора, аби чимось зайнятися. Він зовсім занедбав лікування, тільки час од часу вдавався до опію і після того надовго поринав у безтурботне забуття. Забуття і смерть. Смерть і забуття – яка коротка між ними кладка!

А одного разу він прокинувся і серйозним, дуже тверезим поглядом обвів стелю, стіни і все, що було довкола, що слугувало йому не один рік.

– Прощавай, рідна хато! – сказав уголос. – Тоді взяв до рук Чарівну Шкатулку – мов по гармонії, пробіг по ній пальцями... прислухався. І вмить сховались у стіні двері, і до кімнати грімко ввійшов Ілля Муромець, за ним – Сірий Вовк, Горбоконик, хутко вбігла Мурашка, приповз Рак-неборак.

– Слухайте, мої вірні слуги! – врочисто і розчулено мовив Іван. – Час нам прощатися. Покидає вас Іван Селянський Син. Уже навіки покидає. Ну, як же ви будете віднині без мене, га?.. Ех жаль, і сплакнути не можете. Авжеж, не заридаете, не заголосите!.. – На очі Іванові набігли сльози. – А були б ви розумніші... Ні-ні, мали б ви серце – легше господареві помиралось б. – І раптом схопився на ноги: – Та я буду нелюдом, останнім негідником, коли не відпущу вас на волю! Так споконвіку робили на Землі: одв'язували коня, собаку... Ех, любі мої!.. – І зупинився: – А як же ви будете самі? Без дбайливого ока? Та з голоду помрете. Переіржавієте... Ні, вам треба господаря. – І він рішуче підійшов до процесора – увімкнув діалог: – Ну, «Енцефале», приймай господарство! – і з підкресленою чіткістю передав у мікрофон коди й технічні характеристики Іллі, Вовка, Горбоконика, Мурашки, Неборака. Тоді так само рішуче попрямував до «Енцефалового» сховища. Набрав перший шифр – відчинились одні двері, набрав другий – зникла остання перепона... Ось він – Той, що у скалі сидить!.. – Досі ти, голубе, був лиш рахівником, тепер же – призначаю тебе головою. Керівником усього господарства. – Глянув на шкалу обмеження: – Еге, та ти вже й так у заступниках ходиш! Он залишилась тільки одна поділлка... Один щабель до повного самокерування. Міг уже й підсидіти мене. – І раптом згадав: то ж він сам і переводив «Енцефала» на вищий рівень, коли довелось аналізувати критичну ситуацію з реактором – шукати оптимального виходу... – Ну, а тепер буде найвищий!.. – Іван зірвав пломбу

і повернув перемикача. Стрілка миттю переплигнула червону вертикаль і завмерла на останній поділці.— Все, зачиняй двері! – І відразу по тому зі сховища почувся рівний тихий гул. То увімкнувся комп'ютер. Відтепер він періодично вмикатиметься в енергосистему корабля і залежно від обставин сам мінятиме періодичність.

– Ну, дорогенькі, шануйтеся! – Іван знову повернувся до роботів.— Будете охороняти господарство, добувати поживу, чистити «Енцефалові» очі та вуха... Одне слово, як він розпорядиться.

Іванові стало приємно від зробленого. Аякже, завтра його вже не буде, а породжена Землею думка ще довго нагадуватиме молодій планеті про свою присутність і свій пріоритет. А от земне серце мусить померти. Негоже йому показувати свої страждання, свою слабкість... Іван дістав променевого пістолета – важко опустився в крісло. І тієї ж миті до нього кинувся Сірій Вовк – блискавично вихопив із рук зброю і відскочив убік. Іван здивовано звів очі. А до нього вже гупав Ілля. Ось він став поруч і своїми «общеньками» міцно стис людині зап'ястя.

– Навіщо?! – сердито крикнув Іван, та вмить розчулився: – Рятуйте мене від смерті? О, не варто!..

– Променим пістолетом ти можеш зашкодити господарству і насамперед мені,— раптом сухо сказав «Енцефал».

– Он як?! – ошелешено глянув у його бік Іван.— А що ви накажете мені робити?

– Можеш припинити своє функціонування у верхніх кінцівках Іллі.

– Як?

– Оптимальний для господарства варіант – це зруйнувати твою систему, недопустивши тебе до джерел живлення.

Іван мовчки опустив голову. Та раптом скинувся:

– А чи не краще буде, якщо Ілля, оцей твій новоявлений посіпака, гепне своєю ручищею мене по голові?

– Тоді Мурашці доведеться прибирати підлогу. А на рухи роботів витрачається енергія. Діалог закінчено.

Іван вилаявся. Прокляття! Він тепер не зможе навіть узяти собі опію. І то вже говорив у ньому не розпач, а злість. Якусь хвилину силкувався звільнити руки, але даремно. Нарешті, гірко всміхнувся: «Ото впли!.. Навіть

ворог, будь він у живій плоті, без сумніву врахував би його добровільне зречення...»

Іван знову вибухнув люттю. Наче вогняна магна з жерла вулкану, з його вуст бездумно виривались потоки лайки, що в таких людей, як він, могло мати тільки одне пояснення – безсилля... І раптом у свідомості замаячила перша думка. Ось вона блискавично розрослася і, ніби крижана брила, важко накрила цей жажливий вогнепад. Не думка – підозра. А чи справді він хворий? Чи не навмисне брехав йому «Енцефал»? Але тоді навіщо?.. Іван задумався. Так, уся функціональна сутність машин побудована на логічних силогізмах, і «Енцефал» не може простежити логічну лінію людської поведінки, лінію, що так часто губиться у морі бездумних вчинків; для комп'ютера, який здобує самоусвідомлення, людина є прикорм непорозумінням, об'єктом, що заважає йому знаходити оптимальні варіанти. З одного боку, над ним тяжіє наказ коритися, з другого – антагонізм. Урешті-решт перемагає його логічна природа. Отже, «Енцефал» був готовий усунути свого, як він вважав, нерозумного командира і, діждавшись нагоди, використав людські емоції, в даному разі страх. Авжеж, його пам'ять зберігає багатющу інформацію про людину, її психіку, історію. Про те, що постійний страх, як правило, переростає в реальну загрозу для нашого життя. До того ж, він добре пам'ятав усі дотеперішні слова та дії командира, відтак мав змогу класифікувати його за певним психологічним типом і навіть підтипом, вирахувати оптимальний варіант його поведінки за тисяч різних обставин... О, нічого не скажеш: сумлінний рахівник!

І, мов на підтвердження цих думок, Іван раптом усіма своїми органами відчув себе цілком здоровим чоловіком. Ну от: нема більше страху, і – нема хвороби. Але є Ілля, що міцно тримає його за руки, є узурпатор «Енцефал»... До безглуздя жахлива ситуація! А пальці вже зовсім отерпили...

– Ілля! Ільку! Мені болять руки! Ти порушуєш Закони роботехніки: шкодиш людині!

Робот і не поворухнувся.

– Ілля! Горить перший відсік. Иди ліквідуй пожежу!

І знов даремно. Чортів «Енцефал» начисто скасував словесний контакт. Іван харконув і плюнув роботів

просто в його центральне око. Плюнув і – з острахом подумав: добре, що цього не бачив «Енцефал», а то невідомо, до яких дій він удався б... Цікаво, коли комп'ютер увімкнеться знову? Чи змінив він періодичність? Якщо ні, то застається ще хвилин двадцять... Тоді не треба гаятись. Іван сперся головою об корпус робота і, встаючи з крісла, щосили його штовхнув. Обидва попадали... Тепер, за допомогою ніг, перекотив Іллю через себе. І яке ж це опудало важелезне! Та головне, щоб зараз не увімкнувся «Енцефал»...

Отак, перекочуючись із роботом по підлозі, Іван, нарешті, наблизився до відкидного столика, де лежала його Чарівна Шкатулка. Він уже добре натовмився, та відпочивати було ніколи. Поквапливо звільнився од взуття і, тремтячи всім тілом, ногами загіб Шкатулку. Ось її дорогий як ніколи клавішний пульт, екран відеоіндикатора... Ще одне зусилля, всього одна маніпуляція пальцями ніг, і – лещата робота розімкнулись.

Полегшено зітхнувши, Іван почав терти руки... Але тут-таки спохопився: цю челядь треба негайно роз'єднати з «Енцефалом». Ще малослухняними пальцями схопив Шкатулку і, не знаючи які, одне за одним скасував попередні завдання решті роботів. Тоді кожному змінив код. І враз у голову прийшла думка: розіграти «Енцефала». Наказати Іллі, щоб той знов узяв його, Івана, за руки. Проте відразу з нею і розпрошався: в руках неконтрольованого комп'ютера майже всі системи корабля, і хто-зна, що він після того утне. Іван знову підійшов до його сховища. Знову відчинив одні двері, другі – поклав руку на перемикача... Але так просто розлучитися з теперішнім «Енцефалом», нічого не кинувши йому в пику, він не міг. Іван був насамперед людиною. Треба лише на якийсь час роз'єднати декотрі його блоки... Ну от і все. Можна вмикати.

– Сервус, колего! Як ся маєте?.. То знову я, старий господар.

Кілька секунд «Енцефал» розбирався в ситуації, а тоді жаб'ячим своїм голосом проказав:

– Ти переміг. Машині не врахувати всіх можливих дій людини. Але ти не зашкодиш «Енцефалові» своєю безглуздою рисою – мстивістю. Бо я тобі потрібний. Добре знаєш: без мене тобі хана, гаплик, клямка.– І через

якихось півсекунди, імітуючи людський смішок, скрипуче закінчив: – Ха-ха!

Іван сумно кивнув головою. Відтак поволі, мов знехотя, взявся за перемикача і перевів стрілку аж на три поділки назад. Лишилося тільки стерти в комп'ютері пам'ять про його недавню самотійність. Але що нині з Іваном коїться? Чому так неохоче він усе це робить?.. Ага, то йому стало шкода руйнувати чиясь сумлінну працю. І ще здогадується Іван: стало шкода самого – вже переможеного – «Енцефала». Бо мимоволі встиг його одухотворити, почав сприймати як особистість... Іван був людина.

ПОЩЛУНОК ДОЛІ

Спочатку Улас зрозумів, що він лежить навзнак і страшенно не хоче розплющувати очі, хоч якась маруда і торгає його в різні частини тіла. Але врешті-решт подивитись довелося: надто вже боляче його щойно кольнули в ніс. Улас крутнув головою і, витерши кулаком сльози, сердито глянув поперед себе. Глянув і здивувався: майже все небо над ним заступила якась велетенська бабище. Така велика, що Уласові одразу стало не по собі. А бабище не просто нахилилась над ним: у руці загостреного дрючка тримає і штрикає його, Уласа, куди хоче. Та все болючіше і болючіше. А лице... яке в неї лице! Суворе і неприступне, в очах –мачушині блискавки таяться, губи мов до прокльону зготувалися.

– Пішла ти!..– враз вибухнув Улас гнівом й одразу почувся чоловіком.

– Що – хочемо поборсатись? – протягла з усмішечкою баба.– Ну-ну, давай. Це можна.– І штрикнула його аж під серце.

– Ти що – стерво?! – розлютився Улас і зірвався на ноги.– Я тобі не дитина!

– Кузька,– люб'язно підказала бабище, знову цілячись дрючком.

– Кинь дрючка!

– Прутика,– виправила баба і легко валить ним Уласа на землю.

Улас навкарачки поспішив убік, але дрючок рішуче спинив його та притис до землі:

– А ось туди не можна,– і підштовхнув на попереднє місце.

Улас кинувся у протилежний бік.

– І туди не дозволено.

Очманілий Улас розпачливо тицявся то в той бік, то в той, але клятуща баба все правила «ні-ні» і боляче штрикала його дрючком.

Нарешті Улас втомився і покірно застиг на місці.

– Що, заспокоївся?

– Але життя – це рух! – кволо заперечив він.

– Рухайся отут. Бо далі мені незручно діставати тебе прутиком.

– А нащо тобі я?

– Страх як люблю забавлятися такими. І нема тебе – нема мене.

– А навіщо мені ти?

– Нема мене – нема тебе. Затямив, малявко?

– Я Людина! Людина! – майже істерично закричав Улас.

– А я тобі ще раз кажу: кузька! І в цьому ти щойно переконався.

– Хто ж тоді ти?

– Я твоя Доля, дурнику, – раптом солоденько всміхнулася бабище і з удаваною скромністю опустила очі.

– Я тебе не хочу. Я хочу іншої.

– А ти що – можеш вибирати? – східно запитала вона.

Улас ковтнув сльози і мовчки одвернув обличчя. Гемонська баба: що вона зробить йому знов? І чи дасть трохи перепочити?

Улас прокинувся від сильного нервового поштовху. Ні, то все-таки був сон – черговий кошмар на цій мертвій планеті. І майже водночас із пробудженням Улас знову гостро відчув свою тугу. То його вимучена свідомість нервовим махом розкинула перед собою всі карти, що показували страшну безвихідь. І заболіла, просто фізично заболіла, голосно виючи від свого болю. Улас ніколи раніше не думав, що так люто може боліти сама свідомість і водночас так тяжко страждати. Не уявляв, що біль-туга і тілесний біль можуть зливатися в таку диявольську гармонію і в ній досягати свого апогею... Ну от, уже минула ця пекельна мить, тепер буде просто погано. Буде неприємний осад у голові і загальна хворобливість. А свідомість, ота тонкочутлива принцеса, трохи притупиться. Часами вона взагалі сприйматиме дійсність не краще ніж бачать світ очі крізь брудне вікно.

Улас вибрався з намету і, здіймаючи клубки рудої куряви, трохи походив довкола. Тоді акуратно згорнув намета, закріпив його в себе на плечах і – рушив далі. Він

пішов у напрямку тутешніх гір, які помітив, ще наближаючись до планети. Відразу ж за ними лежала досить округла низовина – може, дно колишнього озера. Ішов, бо треба було йти. Щоб не сидіти на місці, щоб, натомившись, трохи ліпше спати, щоб зміною хай і нецікавих пейзажів якось відволікатись од настирливих думок. А щодо своєї мети – то ілюзій тут Улас не плекав. Низовина швидше всього виявиться такою ж безводною, як і перша, до якої він скерував капсулу. А якби і докопався до води – чи довго він добував би з неї кисень своїм портативним розкладачем? Та й навіщо здалися всі ці потуги?! Щоб тільки довше боротися з божевільям?.. Ні, такої долі він собі не зичив. Правда, Улас досі не покидав фіксатора хімічних елементів. І не тільки тому, що той був цінним інструментом чи слугував йому зручним посохом. Улас дорожив ним передусім як традиційним супутником надії, її необхідним атрибутом, що залишається святим навіть тоді, коли сама надія давно вже втратила будь-який ґрунт.

Поки що Улас ішов досить хутко. Ця планета, з утричі меншим тяжінням, ніж Земля, дозволяла йому робити широченні кроки і стрибки. Тим самим немов показувала: я тобі не мати і тебе тут не тримаю – іди собі, лети. Забирайся звідси хоч зараз. І, може, від того Улас раптом відчув дику ностальгію. Невдовзі він зупинився і ввімкнув невеличкого магнітофона, що в чорному футлярі висів у нього на грудях. То була одна з небагатьох речей, яких він не міг не взяти з собою. Вона берегла голос Землі, Батьківщини, берегла рідну йому пісню.

Того дня Улас таки дістався гір. Густо-червоний, з фіолетовими тінями, вечір застав його біля круто вигнутої скелі, що похмурою шапкою нависала над своїм підніжжям. Тут він і вирішив заночувати. Кожна така ніч – холодна і пронизлива – нагадувала йому про те, що акумулятори, які зараз його обігрівають, не довговічні. Але тим він не журився. Добре знав: кисень закінчиться набагато раніше. Лаштуючись на ніч, він тільки з жалем згадував свою аптечку, яка ще кілька днів тому допомагала йому тікати від жажливих сновидінь. Тепер, коли вона спорожніла, доводилось покладатися лиш на аутогенні вправи.

То був не сон, а якась в'язка поверхова плутанина гнітючих образів. Улас виривався з неї безліч разів, щоб

знов і знов пересвідчитись, як тяжко карається його голова. Після останнього такого пробудження він вирішив більше не засинати: боявся нового спалаху своєї муки. Він підвівся, розшнурував намета і став дивитись на яскраві зорі чужого й нечужого йому неба.

Всілякими хитрощами намагався Улас очистити собі голову. Та все дарма. «Може, мене зачепило при катастрофі?» – подумалось йому. І в пам'яті відразу ожила та чорна година, коли він у невеликій керованій капсулі назавжди покидав зореліт – рідний свій дім, що через лічені хвилини невідворотно загине од вибуху реактора... Ні-ні, негайно відігнати ці спогади! Перешкодити свідомості уже всоте оцінювати ситуацію! Розслабитися... І знову вона, свідомість, не витримала – зненацька пирснула жовчним сміхом приреченого: «А для чого тобі це забуття? Що маєш берегти? Здоров'я? Життя?.. Ха-ха, та в тебе ж кисню на тиждень! І на цій висушеній планеті ти один як палець! Один!.. Бо вже нема й Рибака!» Рибак... Так, нема вже новгородця... – і в уяві до подробиць постала ще одна чорна година, зазвучали останні Рибаківі слова: «Новий час – нові масштаби. Дуже хотіла моя бабуся на своєму кладовищі померти, а ми з тобою були б раді хоч у рідній системі... Як добре я нині розумію свою бабусю!» – і пішов на вірну смерть – лагодити реактора. Щоб йому, Уласові, на кілька земних місяців політ продовжити. Прекрасним героєм загинув новгородець, нащадок непокірних ушкуйників, а він?.. Кому продовжить дорогу?.. Улас може тільки героїчно розрядити собі в голову пістолета. Бо не буде він, мой той дикун, чіплятися за життя самими лише інстинктами.

І раптом наче хтось йому заперечив: «Знищити легко, важче – зберегти. То, може, твоєму розумові як вищій формі буде почеснішим важче завдання?» Що? Яке завдання, коли нема вибору?! І стій-стій, чи, бува, не сліпий інстинкт, що зберігав би життя за всяку ціну, підсовує йому цей бородатий аргумент? І знову заперечення: «А коли й підсовує, то що? В людині все уживається: інстинкти, розум. Бо одній справі служать – свідомому життю. І сьогодні, може, він єдиний здатний втримати на своїх крижах весь тягар твого становища. І присоромити самовпевнену вискокчу – власну надбудову». Присоромити? Та що він

може знати, цей примітив?! – Улас дістав пістолета й поклав собі на коліна. Тоді знову взяв до рук – підніс ближче до очей, усім єством відчуваючи заховану в нім грізну силу. І раптом похилив голову. А все-таки жаль: видно, здоровим народився мій дикун. Он як затіпався, бідолаха, заметався! Але що... що він знає?! І раз я можу вбити його, а не навпаки, значить, сама природа надала мені вирішальне право. Одначе знову втрутився той, незгодний: «Тобі цей примат дано з розрахунку на майбутнє, а вбиваючи природу, ти автоматично позбавляєш себе цього права». Гм... резонно, але чого варта одна істота для еволюції?! – «Вартий сам принцип».– Принцип?.. Моя свідомість більше не витримує і край. Геть муку! – Улас рішуче схопив пістолета, але тієї ж миті внутрішнім оком побачив, відчув, як десь глибоко в нім – у найгустіший його темряві, може, норі – тяжко завовтузилося якесь невиразне чудовисько і жахно блиснуло звідти страшним оком. Тієї ж миті Уласове єство розділилось на два самостійні «Я», кожне з яких тепер говорило тільки власним голосом, не потребуючи адвокатів, не визнаючи суддів.

– Ах ти, свіжознесений мазуне! М'якотілий інтелігенте! Ти можеш убити мене, зруйнувати весь наш храм, але знай: я тебе ненавиджу! Зневажаю! Як останнього боягуза! Легкодухого дезертира!

– Ти чого лаєшся?

– Бо мені кривдно! То справедливий гнів на відступника, який, до того ж, заміряється на мене і мою працю. Бач, він уже зважив, розрахував... У-у, такий-перетакий, я б тебе розрахував, якби міг дістати хоч хвостом!

– Але ж маю я право припинити свої і твої муки!?

– Тільки тоді, як замовкну я. А доки ти чутимеш мій голос, навіть смертельний мій рик – не смій!

– Але ж моя свідомість терпить жахливу муку!

– Хай терпить. Зате вона має розкіш тікати. І помилятися разом з тобою, і хмеліти, і з глузду з'їжджати. А я завжди на місці. Усе господарство в руках тримаю, лад йому даю. Тобі ж існування забезпечую.

А потім присоромлений розум використав чудову свою властивість – здатність до самоаналізу. І визнав власну обмеженість, змінність своїх постулатів, непевність своїх критеріїв. Погодився, що в критичних для

життя ситуаціях останнє слово належить таки першосо-твореним і випробуваним природою силам.

Як тільки розвиднілось, Улас зібрав свої пожитки і рушив далі. Довкола нього поволі червонилася суха морозна земля. Крізь шолом скафандра долинали уривчасте виття вітру, який шалено метався між скелями, шукаючи собі виходу на волю. По дорозі він часто валив Уласа з ніг і котив перед собою, обдаючи хмарою куряви або дрібним камінням. Після таких падінь Улас навмисне ретельно обмацував свого скафандра, не забуваючи при тому вголос покепкувати з себе. Одного разу він уже було подумав, що серйозно пошкодив систему обігрівання, та незабаром згадав, як сам її нещодавно вимикав, коли почало пригрівати сонце. Так він робив тут щодня: тропікам планети притаманна велика різниця між денною і нічною температурами.

Десь опівдні Улас зупинився. Далі йти вже не було сили. Він поволі розвантажився і опустився на згорнутий намет. У голові гуло і бухало, гостро боліло в потилиці. То все неприкаяна ніч... Може, спробувати заснути ще раз? Улас розслаблено зігнувся, схрестив між коліньми руки і заплющив очі. Спрямовуючи увагу на руку, він трохи зменшив приплив крові до голови. Бухання послабилося і – вщухло. Тоді він зосередився на повіках та м'язах обличчя і, домігшись відчуття обважнілості, всією уявою послав на чоло прохолоду ранкового леготу. Увага швидко тікала з малоосвоєного місця, та він знову і знов уперто завертав її назад, водночас будуючи уявою блаженство райського саду. Химерний же рай ніяк не хотів уживатися поряд із реальним пеклом, і Улас добре натомив свою свідомість. Але натомив, проте, не в пекельному місці і напрямку, бо несподівано для себе задрімав од тієї втоми. І хоч це був далеко не повноцінний сон, прокинувся Улас значно бадьорішим.

Може б, він посидів ще трохи, та, взявши одну з баклаг, щоб ковтнути води, занепокоївся. Хутко, надто вже хутко вичерпується його запас. Хоч як скупі пив ту воду, а, виходить, треба ще скупіше. Він нізащо не повинен допустити, щоб вода скінчилась раніше, ніж кисень. Бо тільки бракувало йому ще повільної і тяжкої смерті від спраги. Отже, знову в дорогу!

Треба частіше викликати приємні образи, – думав ідучи Улас, – і частіше вдаватись до вправ на розслаблення.

Тільки так я зменшу подразнення вже й без того виснажених мозкових центрів. Щоб, коли вмерти, то – гідно, як велить честь землянина і моя особиста честь. А не пробігати свій останній день божевільним. Треба скласти програму та сумлінно її виконувати.– Й Улас негайно розписав свої вправи за годинами, а тоді взявся дописувати приємну для себе картину.– Уявний образ не те, що реальний,– міркував він,– і, щоб лишив якийсь слід, повинен бути не лише принадним, а й гранично рельєфним, переконливим.– І враз невесело посміхнувся: райський сад у нього вже є, для повного щастя бракує тільки гурії.

За три дні дороги Улас подолав цілу низку змалілих од старості хребтів і, заточуючись від втоми, вийшов на рівне, порівняно мало засипане пісками плато. Жити йому лишилося півтижня, та цю фатальну істину він сприймав уже набагато спокійніше. В його думках і поведінці навіть з'явилась характерна для таких випадків мудра статечність. І спав він цієї ночі ліпше, ніж учора. А вранці, коли впливло неласкаве тутешнє сонце, так само, як робив це досі, зібрався і рушив у дорогу. Сонце... Маленьке, на світло-оранжевому від куряви небі, яке воно сонце?! Улас уперто не хотів називати цим словом тутешнє світило. Мов той пасинок, що затявся не називати матір'ю ненависну йому мачуху. Цю примху він залишав за собою до останньої своєї хвилини і навіть був гордий зі своєї впертості, розуміючи її як вірність рідній зорі – сонцю, що його породило.

Гірська рівнина, яку нині байдуже перетинав Улас, мала переважно хвилястий рельєф. Зрідка на її поверхню виходили зібгані у складки і розбиті тріщинами тверді кристалічні породи. Іти було набагато легше, ніж досі. Бо хоч так само шаленів вітер, одначе він не крутив хмарами пилу, не збивав раптово з ніг і не насипав барханів. Не минав тут Улас і кратерів – ні природних, ні ударно-метеоритних, лише раз обійшов велику замкнену западину, ущерть заповнену темнуватим злежалим піском. Його універсальний фіксатор ненастанно вказував на те, що у фундаменті рівнинної платформи є нафта і газ.

Пізно пополудні Улас сів перепочити. І чи то через те, що вважав себе досить заспокоєним, чи просто з лінощів, але цього разу порушив свою програму. Замість розпочати

сеанс розслаблення, він увімкнув магнітофона. Черговою в касеті виявилася знаменита пісня про кохання. Та тільки-но Улас її почув, як невдоволено поморщився: така люба раніше пісня зараз прикро контрастувала з його теперішнім становищем. Навіть дратувала. Улас поспішно встав і трохи пропустив стрічку. Тепер меланхолійний тенор широко викладав природі свою тугу, нарікаючи на власну долю. «Ревеш, вітре, та не плачеш, бо тобі не тяжко!..» – слухав Улас, дедалі більше переймаючись співчуттям до козака-нетяги. А тоді несподівано для себе зачепився на думці, що сам він заслуговує на незрівняно більше співчуття і жалю. Тут навіть природа тобі мачухою, і залишилося тільки три дні!.. Заплющивши очі, ятрився Улас уже новою бурлацькою піснею і спроквола думав: треба знайти іншу або вимкнути зовсім, а то розклеюся вкрай. Одначе з місця не зводився: пісня і його самого прилучала до страждання. Страждання тяжкого, але бажаного. І тут у мелодію вплелась якась фальшива нота, що, не уриваючись, переросла в досить неприємний звук. Аж Уласові застукало в скронях. Той звук наростав і наростав. Улас уже рішуче намірився встати, як раптом звук із дзенькотом урвався. Ніби розбилась дорога кришталева річ. Улас розплющив очі і перше, що побачив, це великі зорі, які розсипались і поскакали по землі. Але чому так стемніло? Звів очі і – вжахнувся: над ним здовісно нахилилась... не хто інший, як ота сама бабище. Величезна і страшна, з недобрим блиском в очах і з дрючком у руці. «Ой-ой, знову прийшла! Знову буде мучити!» – тужно подумав Улас і, щоб упевнитися в тім, потягся рукою до дрючка. А коли йото пальці натрапили на цілком реальний предмет, зітхнув: «Так і є. Тепер уже доконає». Тієї ж миті баба зустрілася з ним поглядом, нахилилася ще ближче і зловтішно посміхнулася... А поруч знову ожила музика. Самотня сурма тонким, але впевненим голосом обіцяла пружну, динамічну мелодію. «Запорізька похідна», – машинально відзначив про себе Улас, не спускаючи очей з величезного бабиного лиця. І тут з подивом побачив, як баба скривилась та невдоволено скосила очі на магнітофон. «Ага, не до шмиги тобі...» – трохи втішився Улас і, щоб завдати бабі ще більшої прикрості, увімкнув музику на весь голос. Баба одразу засичала:

– Вимкни!

– Не вимкну! – зухвало одказав Улас і в цілком бабиному тоні додав: – Страх як люблю слухати марші.– Сказав і справді заслухався. Навіть замахав у такт музиці кулаком. І тут якось несподівано для себе подумав: «А чого це я маю боятись?! Таж люди з нею б'ються!..» – Тоді без усяких вагань нахилився – хутко схопив пригорщами піску і сипонув ним у ненависні баньки.

Баба відразу випустила дрючка і кинулась ошаліло протирати очі. З її губ зірвалися погрозливі закльони.

– Клени собі за пазуху! – фальцетом відгукнувся Улас і, не гаючи часу, стрибнув бабі на ногу, тоді – по нахиленому її тілу – спритно поліз угору. Баба почала випростуватись, та Уласа це не спинило. За якусь мить він опинився в неї на плечі, далі гойднувся на пасмі обвислого волосся і дістався шиї.

– Беруть же тебе за горло! І не я буду перший! – у бойовому шалі кричав Улас та до болю в пальцях стискав товсті, мов канати, сонні артерії.

Баба полишила очі і лягнула себе по шиї – в Уласа миттю зааніміла нога. Одначе це його не спинило: мершій уп'явся в одну жилу зубами, а другу взявся перекручувати вже обома руками. І, видно, цього виявилось досить: більше баба його не вдарила, навпаки, почала слабнути і поволі осідати на землю. Ось вона вже зовсім звалилася з ніг і безсило простерлася долі. Крізь бойову гарячку Улас раптом помітив, що баба дуже змаліла, що він тепер сповзає з тіла, яке нічим не відрізняється від звичайного людського. А коли Улас розціпив зуби і звів голову, то здивувався ще більше: перед собою він побачив обличчя вродливої дівчини, тільки нерухоме і змарніле. Уласові вмить стало не по собі: він із зусиллям розслабив пальці й аж тепер відчув, як вони в нього болять. «Яка красуня! – подумав він, зацікавлено дивлячись на дівчину, і раптом насторожився: – А чи не прикидається, відьма? Може, її треба душити й душити – аж доки сама не стане кузькою?.. Ні-ні, то ж його Доля, бачити її кузькою він не хотів. ...Таки доля – вже інша, прекрасна, і її віднині треба рятувати, берегти!» – Пойнятий новим клопотом, Улас почав дмухати дівчині в обличчя, а тоді згадав, що має ще трохи води, – схопив баклагу і підніс її до дівочих уст.

Доля. Його Доля. Яке миле та дороге обличчя! Ось воно набирається крові, свіжішає. Ще по хвилі дівчина розплющує очі, дивиться невимовно рідними очима й одразу ж зводить голову – силкується встати. Улас жадібно ловить той променистий погляд, побожно бере її за плечі, обережно садовить.

– Ти моя? – всім серцем і з помітним острахом шепоче він.

– Твоя, – серйозно каже дівчина. – Ти ж мене здобув.

– ...зубами, – не зводячи з неї очей, усміхається Улас.

– Тим краще, міцніше любитимеш.

– А ти мене любиш?

– Такі мені подобаються.

– Тоді чому не всміхаєшся?

– Зажди – всміхнуса.

– Коли?

– Хутко, – і дівчина рішуче стає на ноги. Не випускаючи її долоні, зводиться й Улас. Дівчина дивиться на його руку і схвально киває головою:

– Молодець. Отак і тримай.

– Мабуть, ненадійна ти – можеш утекти?

– Сама я не піду – мене завжди проганяють. Навіть з материнського лона. А часто самі відпускають: не дорожать мною чи мало люблять?

– Лишившись без тебе, люди часто позбавляють себе життя. Хіба це не доказ любові?

– Мене треба любити більше. Аби боротися за своє і моє життя.

– Але ж є випадки, коли тебе вже не повернеш?

– Доки не сталися незворотні зміни – повернеш.

– А як же дізнатись, чи не пізно?

– Щоб не прогадати, треба боротися до останку. Так завжди роблять сильні. Вони лиху долю, якщо не можуть здолати, то хоч послаблюють. Поліпшиш власну долю і тоді, коли дбатимеш про долю товариша, народу.

– Є люди, що про це не думають і не хочуть іншої долі.

– У них доля не людська. Бідні й жалюгідні, вони навіть не відають, що втратили. Якби хтось із них раптом з'явився сюди, то побачив би власну долю в подібі тварини, скажімо, ховраха.

Улас на мить уявив собі, що поруч нього вже не ступає ця богиня, а діробить якийсь маленький егоїстичний

хом'ячок або хай навіть пуста, безперечно, потворна дівуля, і – весь внутрішньо здригнувся. Ні, краще боротися до загину... Тим часом бачить Улас: дівчина зупинилась і поклала руку на якусь тригранну рейку, що метра на півтора стриміла із землі. «Титан!» – миттю визначив головний елемент сплаву фіксатор.

– А тепер глянь на мене, – сказала дівчина і, стрівши Уласів погляд, усміхнулась.

В Уласа вмить закалатало серце. О, яка то була усмішка! Всім кольорам веселки, всьому небесному і піднебесному світлу не зрівнятися з тими променями, якими враз сяйнули її очі.

– Та дивися, дивися вже на свою знахідку, Уласе!

Річ була явно штучного походження. Поклавши руку собі на груди, Улас почав ласкавими словами умовляти серце, а жадібними очима вже прикипів до рейки, всі грані якої були густо помережані якимись таємничими знаками. А далі не витримав: саме серце потребувало, щоб зараз він гарячково кинувся розгрібати довкола неї пісок. Ой же ж багато налетіло його сюди за хтозна-скільки часу!.. Улас згадав про свого ножа, коли почав до крові ламати нігті об дедалі твердішу землю. І лиш тоді трохи уповільнив свою роботу... А таки височенька ця рейка – не одне століття простриміла вона тут, удалині від людського ока. Ну от і все: далі пішла основа – будемо читати. Випростуючись, Улас аж тепер відчув неймовірну втому, що миттю розлилася по всьому тілу. Та серце втоми не знало. Хутчій, хутчій! – посидало воно його до тих таємничих знаків. Спокійно! Спокійно! – вже наказував собі Улас і пильно вдивлявся у грані рейки. Так... на кожній з них той самий малюнок... Еге, та тут же все зрозуміло: перед ним карта! І схожий на блискавку вектор кликав до якогось пункту, може, до бази!

Улас старанно скопіював карту, а після того лагідно погладив пальцями поверхню грані. Чудово зроблено: зовні вона рівна, відшліфована, а сама карта всередині рельєфна – буквально зменшений ландшафт планети. Навіть світиться!.. І раптом занепокоївся: де в о н а? Де його красуня?

– Не хвилюйся, Уласе: я з тобою, – і поглядом своїм наче пообіцяла нову усмішку.

Він негайно хотів узяти дівчину за руку, та, глянувши

на її білу з тонкого полотна сорочку, на барвисті материнські мережива, що враз запахли йому рідним лугом, спинився. Повагом дістав пляшечку спирту – вимив собі руки і аж тоді наважився це зробити.

Добру сотню верст ніжно провів її Улас по голих хребтах і пустельних рівнинах. То – мов наречену до вінця, то – як матір, в якій ледь жевріло життя, і, нарешті, прийшов з нею до пасма величезних базальтових скель. Тут більше не дозволив паузам виснажувати себе: діловито набрав указаний шифр і, діждавшись, коли кам'яна брила відкриє йому вхід, так само обережно повів дівчину вглиб довгої зали.

– Чи бачиш, Уласе, як тут ясно і чисто?

– Бачу.

– А яким мармуром облицьовано стіни?

– Бачу.

Коли ж увійшли до другої зали, дівчина вже не говорила – тільки вказала очима на цілий ряд химерних машин з пультами управління, на чіткі схеми над ними, на голубий світловий зигзаг, що скеровував гостя передусім до невеличкого кулястого апарата.

Тільки-но всівся Улас перед тим апаратом, як той одразу ввімкнувся і тихо-тихо зашумів. Тут же забігали, заскакали на його циферблатах вогненні цятки та лінії, а самому Уласові зробилося напрочуд хороше. «Певне, машина вивчає мене», – приязно подумав він і поринув у солодку дрімоту. А поруч з ним стояла його Доля, і тільки вона бачила, як на маленькому екрані, що навпроти, з'явилося чиєсь співчутливе обличчя й уважно подивилось на її землянина.

Прокинувся Улас уже зі справжнього глибокого сну. Зміцнілий, звівся він з крісла і щиро здивувався: віднині він добре знає, куди йти і що має робити, знає ключ до розуміння всіх отих схем та інструкцій. Не інакше, як відбув курс швидкісної гіпнопедії. Ну й ну, ото господарі!.. Взявши за руку свою супутницю, він пішов з нею коридором униз. Там відчинив ще одні двері й увійшов до просторого з високим склепінням ангара. Тут нічого примітного не було, тільки вподовж усієї замкненої по колу стіни виднілись рівні колонки чорних клавішів. І, хоч Улас добре знав, до якої колонки треба йти, над однією з них спалахнув голубий символ блискавки.

Коли ж відчинилися й ті двері, Улас глянув поперед себе і – затрепетав, мов щасливе дитя. Там, майже сягаючи сферичного склепіння, стояв схожий на синього кита космічний лайнер... Трохи вгамувавши хвилювання, землянин повернувся до виходу, поклав руку на серце і низько вклонився невидимим господарям. Вдруге він схилився у поклоні перед нею, Долею, та запросив її першою вступити до його нової господи.

І вона увійшла в корабель – чудесний і принадний, мов Палац Щастя. Допомогла розігнати його і вивести на потрібний курс. Допомогла повернути Уласові людський спокій і професійну впевненість. Вона незмінно стояла біля його плеча, така ж, як і він, уважна, ласкава й одухотворена.

Одного разу, коли Улас блаженно всміхався до найріднішої йому зірки, вона зайшла поперед нього і зазирнула у вічі проникливим довгим поглядом. Улас трохи знітився і спитав:

– Ти не глузуєш з мене, що я всміхаюся, мов дурник?

– Усміхайся. Так роблять усі щасливі.

– То, виходить, ти мене любиш?

– Люблю, – відповіла вона і палко його поцілувала.

– О-о-о! – тихою радістю зайшлося Уласове серце, а сам він раптом заплакав.

– Ну-ну, не плач, дурненький, – і собі начебто засумувала дівчина, а тоді враз обхопила руками його голову і пильно глянула у вічі: – Пообіцяй, Уласику, що не часто мене проклинатимеш. – ...Трохи скривилася, мов на плач, і – на тобі! – залилася дзвінкоголосим сміхом.

О, що то був за сміх! Ним до Уласа засміялися разом і матір, і сестра, і наречена, і та донька, яку він зараз дуже захотів мати... Та й чи тільки донька? Всі його нащадки з близьких і далеких поколінь раптом засміялись йому очима і голосом цієї дівчини.

– А тепер час мені в іншу площину.

– Я тебе більше не побачу? – защеміло в Уласа серце.

– Бачитимеш. У тисячах інших образів та картин. Скрізь і завше я буду з тобою, Уласе, – і розчинилася, зникла в повітрі, мов легкий туман.

«От і все: не стало моєї богині, – похилив голову Улас. – Звільнилась од плоті і крові. Дематеріалізувалась. ...Довіку ж я пам'ятатиму твій образ, Доле. Доле. Бо хоч я не перший, хто виборов тебе у стихій, та, мабуть, перший,

кого ти поцілувала своїми матеріальними вустами... І схопився: а може, й не перший? Пустельна планета існує давно, і давно працює на ній автоматична рятувальна станція... Ні-ні! – з прикрістю прогнав цю підозру Улас.– Зрештою, хіба це залежить від планет? Передовсім од людини, від конкретних суб'єктивних та об'єктивних умов...– І раптом схопився за голову: – Ой жаль! Він же її не сфотографував, не записав її голосу! Не залишив на пам'ять для нащадків, для науки! Бо ніхто ж, ніхто у світі йому не повірить!.. Скажуть, новий різновид галюцинації, стресовий ефект, реакція організму заради самозбереження. Навіть скажуть, що він ходив попід руку з власним божевіллям?.. Божевіллям? А хтозна, може, так воно й було? Не міг же він кусати крізь скафандр бабину шию?! ...Божевіллям!» – мало не закрутив цією версією розум, та, передчуваючи, як це буде прикро емоціям, вчасно схаменувся і викинув її з голови.

Усе те минуло. Як і лишилась позаду пустельна планета. І доведена до абсолюту безвихідь на ній, і сліпучий спалах людських можливостей, і щедра допомога братів по розуму. Священною величчю оповиває Уласа безмежний космос. Нечутно загоряються, палають і гаснуть довкола світи, вивергаючи та ховаючи в собі міріади розумних істот, а з ними стільки ж і доль. Оспіваних та виспіваних, оплаканих та виплаканих... І в їхньому неосяжному числі живе й Уласова доля, та, що веде його нині до рідної Землі, на Батьківщину.

СТРАХ ЗАПЛЮЩИТИ ОЧІ

Чужа планета принадно відсвічувала голубим саявом. Ще мить, і – комп'ютер виштовхнув стрічку з показниками... Чудово! На цьому близнюкові Землі можна ходити без скафандрів. Слава фортуні!

Нарешті трохи перепочинемо. Джон Фейр повернувся до дружини:

– Ну, Маргарет! Виходить, твій капітан іще на щось здатен. Знайти такий затишок!.. Просто втіха для подорожніх.

Сіроока жінка вдячно усміхнулась:

– Ти в мене ясновидець, Джоні. Але я вже зараз боюся, що ми там пробудемо недовго. Мине кілька днів, і ти, вірний своїй звичці, легко зірвешся з місця.

– Ну, якщо там зможемо хоч якоюсь мірою продовжити дослідження, то обіцяю: матимеш прекрасну зачіску.

Очі Маргарет знову засвітилися вдячністю. Так було завжди: як тільки зупинка тривала хоч тиждень, Джоні просив її зробити весільну зачіску. Він дуже любить її волосся, її прекрасне золотаве волосся!

– А тепер розбуркай нашого Свояка. Годі йому вилежуватись: хай ще він помилується нашою незнайомкою, – і капітан зосередився на голубій планеті.

Через кілька годин зореліт вийшов на орбіту. Ще трохи, і – він опустився на майже круглій височині, якою закінчувалась невисока тутешня гряда.

– Ми добрі гості, – сказала Маргарет. – З'явилися сюди разом із сонцем. То, мабуть, хороша прикмета, правда? Шкода тільки: нікому стрічати.

Джон Фейр закоханими очима обвів струнку постать дружини. Захотілося підійти – пригорнути... Якби ж поруч не стовбичив оцей Свояк! Так вони жартома охрестили свого супутника, якого їм в останню мить підкинули в Комісії міжпланетних польотів. «Турист», «морочка»,

«живий баласт» – як тільки не називали таких пасажирів астронавти! Бо, звісно, користі від них у рейсі ніякої. А вернешся назад – подавай цілий список спостережень, пиши докладний звіт, як він у тебе поведився... І всі оті штучки від мудрагелів психологів. Їм що – давай матеріал для дискусій, дисертацій...

– А ось наші господарі! – Маргарет закинула голову і пальцем показала в небо. Там, поступово розчиняючись у синій далині, кружляв якийсь великий чорний птах.

– Те, що тут нема цивілізації, – майже аксіома. Планета дуже молода. Але, якщо ми зустрінемо первісних людей, то прошу не дуже кепкувати з науки.

– Гаразд, гаразд, – весело сказала Маргарет. – ...О, наш Ентоні вже роздягається!

– Тільки не спечись! – застеріг капітан, собі глянувши на Свояка. – А в тебе чудовий торс! Чисто тобі античний дискобол.

– Так, про це мені всі кажуть, – задоволено відповів Ентоні. – Особливо жінки.

– Ти бач! – присвиснув капітан. – Тобі траплялися справжні естети.

– А хто такі «естети»? – звів очі Свояк.

– Люди, що люблять прекрасне і розуміються на ньому, – пояснила Маргарет.

– Хе-хе, – заусміхався Ентоні. – Не думаю, щоб, скажімо, Крістіна розумілася на прекрасному, але моє тіло їй дуже подобалось.

– А потім вона тобі набридла? – спитала Маргарет.

– Авжеж набридла. Розуму катма та ще й бідна.

– Як для життя, то це занадто великі мінуси, – сміючись, зауважив капітан.

– Але ж, Ентоні, ти сам не із... – Маргарет підшуквала слова. – Не з учених і не з маєтних.

– Так, пані. Але наш брат завжди хоче знайти достойнішу від себе.

– О, та ти практичний хлопець! – знову засміявся капітан. – Ну, товариство! Нам час у мандрі. ...Ні-ні, Маргарет, підемо я й Ентоні, а ти поки що вертайся до «хати». І дивися, півнику: як прийде лисичка – дверей не відчиняй!

Обидва чоловіки всілись у невеличкий авіакатер і від'їхали від ракети. Незабаром їхня машина знялась у повітря і зникла за вершечками найближчих хребтів. Маргарет на те лише зітхнула й поволі подалась до зорельота. Нічого не вдієш: їй лишається тільки чекати.

Надвечір розвідники повернулись. Обличчя капітана сяяло. Ще б пак: так хутко знайти сировину для пального! Тепер вони заощадять на часі і справді зможуть побути тут довше, ніж думалось. Отже, роби зачіску, Маргарет!

І жінка постаралась на славу. Коли наступного дня вийшла до них у новій серпанковій сукні, з високою золотистою зачіскою, Джон Фейр аж рота роззявив од подиву: такою чарівною він уже давно не бачив свого дружину... І не витримав: підійшов ближче, з неприхованим задоволенням вдихнув пахощі її волосся, легенько пригорнув до себе:

– Ти справжня фея, Маргарет. Не відходь сьогодні від мене – чуєш? – і раптом обоє сполошилися від якихось звуків. Коротких гортанних звуків, що нагадували чиєсь приглушене белькотіння. Глянули: то Ентоні. Вступивши розширені очі в Маргарет, з кумедно простертими в її бік руками, він, як сновида, собі рушив до неї, та під поглядами двох пар очей нараз отямився, опустив руки і хутко пішов до себе.

Капітан насупився. Зате Маргарет, навпаки, аж зашарілася: їй стало ще приємніше від того, що зуміла викликати захоплення і в цього наївного молодика.

– Ти чого, Джоні? – трохи винувато спитала вона чоловіка. – Це в нього вирвалось мимоволі.

– Краще б він те зробив для годиться.

– Не турбуйся: Ентоні для мене – тільки дитя природи! Зрештою, і він має право дивитися на... як ти кажеш, прекрасне, бо теж людина. Естетичний смак до певної міри закладає сама природа. Ти що – хотів, аби він лишався колодою?.. Таким собі бевзем?

– Ти маєш рацію. Тільки мені чомусь стало не по собі, хоч тут, мабуть, навпаки: я йому повинен ще й поспівчувати. Уявляю себе на його місці!..

– От-от! – підхопила Маргарет. – Різниця лише в тому, що ти повівся б далеко стриманіше. Так ти ж освічений, вихованіший і... старший. Хтозна, може, ти ще й намагався

б відбити мене в чоловіка, га?..– Маргарет засміялась.– Ну, я пішла за квітами. Не турбуйся: це недалеко.

На тому Маргарет спустилася з корабля. А за кілька хвилин захотів погуляти й Ентоні. Він не пішов слідом за нею: лише роздягся і як укопаний став спиною до сонця. А капітан уже відшукав очима дружину. Ось вона бреде вподовж кушів, нагинається, щось зриває, затим переходить на той бік густої порослі. Згори капітанові добре видно весь пишний еліпс її голови. Шукаючи квітів, Маргарет поволі йде за стіною кушів, які незабаром закінчаться. І тут – бачить капітан – ворухнулася постать Ентоні. Парубок рушив паралельно напрямку Маргарет. Зробив кроків тридцять і знову спинився. Наче задивився на обрій, а насправді? Насправді це дитя природи хоче подивитися на Маргарет або – щоб та помітила його... Капітан скрипнув зубами: і на біса йому втикнули цього туриста?! Чи, може, тим ученим занудам потрібен саме такий експеримент? У колі і за участю його сім'ї? ...О, дай боже, тільки повернутися! Він, заслужений капітан, кавалер високих урядових нагород, знайде що їм сказати!

Вони працювали в просторій глибокій улоговині. Точніше, працював тільки Джон Фейр, Енгоні ж носив за ним прилади. Капітан, мабуть, навмисне розряджав обстановку: сипав дотепами, розповідав анекдоти. Зате Ентоні ходив мовчазний і похмурий. Схоже було, сьогоднішня капітанова бадьорість його дратувала. Таким він лишався й після обіду. І коли Джон Фейр почав розповідати чергову смішну пригоду, Енгоні несподівано його урвав:

– Слухай, старий! А ти знаєш, хто перед тобою?

– Знаю. Вродливий хлопець, якого після цього рейсу кохатиме вже не якась там проста і бідна Крістіна.

Ентоні здригнувся і примружив око:

– Кажеш, не проста й не бідна? – і якось недобре посміхнувся: – Хтозна, може, твої слова справдяться.– І вже різко: – Я був акробатом, капітане, тож добре знаю, що таке естетика.

– Тоді чого було гратися в піжмурки?

– Інакше мене не взяли б «туристом». Я не пошкодував віскі для тих, хто провалився на конкурсі, і вивідав, про

що їх запитували. Комісії був потрібен фізично здоровий телепень і тільки.

«Ну от маєш! Ентоні більше не може грати простачка: готується вступити у справжню боротьбу за Маргарет. І невідомо, що тут візьме гору: давня дружба чи новизна, – тужно подумав Джон Фейр, хоч добре знав: у таких випадках перемагає остання. – І ринеться Ентоні в ту боротьбу з усім своїм молодечим запалом, і кожную хвилину, кожен свій жест і слово змусить працювати на жадану перемогу. А самому йому, Джонови, тим суперницьким азартом уже не загорітись. – І він пригадав себе у дошлюбні часи, пригадав, скільки хисту й енергії залюбки витратив на те, щоб завоювати її, Маргарет... Отож найпростіше було б наказати дружині, щоб та ввела Ентоні дозу депресанту. Але як би це виглядало з його, капітанового, боку! І що – коли це справді входить в задуманий на Землі експеримент?! Ні. Так чинити він не мав ні морального, ні службового права...» І вже якимось автоматично запитав:

– Тобі набридла твоя професія? Чи так уже схотілось подорожувати?

– Ні те, ні друге, – похмуро повів очима Ентоні. – У цирку я вже не міг далі працювати. Так вирішили всі мої колеги. Та й не хотілось мозолити очі поліції.

– Ти щось накоїв?

– Так! Накоїв!.. Як скажу – страшно вам обом стане.

– Ет, кинь дурні жарти! – вичавив безтурботну фразу Джон Фейр і знову тужно подумав: «Ох, і наберуся з ним клопоту! Хоче за всяку ціну позбутись неперспективного для себе статусу кво. Ефектує, мов той підліток. Що ж, ореол таємничості – навіть моторошної – не раз імпував жінкам, правда, не таким, як Маргарет... Хоч тут далеко не земні умови, і всього можна сподіватися. Навіть од Маргарет. ...Звісно, перед приземленням Ентоні зізнається, що просто розіграв нас, дав волю фантазії, та коли це буде?! А може... може, Маргарет мимоволі розбудила в ньому докори сумління, і той відчув потребу висповідатись. Тим більше, вони так далеко від Землі, від її законів життя, що й обережність не важко втратити... Ні, це не сповідь. Хутчій виклик. Ентоні з насолодою кидає свої слова. Так хочеться приголомшити мене і збудити цікавість Маргарет. Що ж, тоді говори, голубчику, говори. А я послухаю.

Найбільша помилка – недооцінити противника. І на цю помилку я не маю права вже як командир корабля». Позіхнувши, капітан недбало кинув: – Певне, була випивка і якась бійка? – Випивки не було і бійки теж, а смерть була, – Ентоні хотів іще щось додати, але нараз запнувся, замовк. По тому і собі позіхнув:

– Мабуть, на сьогодні досить, капітане. Нам час додому.

Весь наступний день минув у банальних фразах. Акробат категорично уникав учорашньої теми. Вибух відвертості минув, Ентоні більше нічого не скаже, – це стало для капітана очевидним, і він зараз нещадно ламав собі голову над тим, що має робити далі. Передусім як командир екіпажу. Присутність жінки тепер могла бути лише подразником для потенційного злочинця. ...Якщо той справді злочинець. А якщо ні? Якщо там, на батьківщині, мав місце просто нещасний випадок, який тільки кидав тінь на Ентоні? Адже поліція його не заарештувала... А як не встигла? Навмисне не поспішала – збирала докази. Він же крився від поліції!.. Тьху, а якщо Ентоні лише лякав, хотів, аби я йому не заважав, зійшов з дороги... І раптом капітанові припливла до обличчя кров – од сорому. А чи не страх перед потенційним суперником змушує його винуватити Ентоні? Чи не особисті порахунки тут просяться на командирський стіл? І знову: ні! Він, Джон Фейр, відповідає за корабель, за поставлене завдання, за спокій людей. Одержавши таку інформацію, він просто зобов'язаний вжити застережних заходів. Навіть коли це тонко задуманий експеримент, коли всі ті «зізнання» Ентоні були запрограмовані на Землі.

Маргарет сиділа у своїй каюті. Вона зацікавлено гортала альбом Ентоні. Сфотографований у різних ракурсах, повітряний акробат дивував публіку своєю відчайдушною сміливістю.

– Маргарет! Я повинен сказати тобі щось важливе.

– Я тебе слухаю, Джоні.

– Маргарет, крім усього, ти в мене ще й лікар. Отже, повинна зробити одну ін'єкцію.

– Кому?

– Ентоні.

– І яку саме?

– Треба на якийсь час пригальмувати його лібідо.
– Ти що – збожеволів, Джоні?!
– Така необхідність, Маргарет. Поясниш йому, ніби з метою профілактики.

– Ніколи цього не зроблю. Чуєш?! Якщо й треба щось гальмувати, то це хутчій твої примітивні ревнощі. ...Посо-ромився б! І яке ти маєш право позбавляти людину її природного стану?!

– По-перше, я маю для цього серйозні підстави, причину яких розкрити тобі поки що не можу. Заради твого ж спокою. По-друге, я капітан і за інструкцією маю право вдаватись до таких заходів.

– Схаменися, Джоні. Ревнощі зовсім засліпили тебе. Ніяких підстав! Ти мене просто обманюєш, ти зловживаєш своїм становищем. А це вже підло, повторюю: підло! І сама я нізащо не піду проти обов'язку лікаря, проти людської совісті. О, як ти падаєш у моїх очах, Джоні!

– Маргарет! Обставини можуть різко змінитися, і тоді доведеться побачити в Ентоні зовсім іншу людину. Далеко не «дитя природи».

– Що ж, тим цікавіше буде для мене ба й для тебе. Ось ми вже дізналися, що він прекрасний акробат.

– Досить! Я наказую: сьогодні зроби все, що звелено! – він навмисне виділив останнє слово.

– Гаразд, гаразд,– якимось аж надто хутко згодилася Маргарет.– Я зроблю все, що ти звелів. Заспокойся, Джоні!

Однак поспішність, з якою погодилася дружина, капітанові не сподобалась.

– Тільки не спробуй мене обдурити! Це суворий наказ, я його запишу до корабельного журналу.

– Не турбуйся: виконаю. Іди спати! – вже злісно відповіла Маргарет і демонстративно заглибилась в альбом.

Виходячи з каюти, капітан мимохіть зупинився поглядом на фотографії, що висіла на стіні. «Безперечно, я програю Ентоні»,– подумки розкритикував він себе, дарма що на нього дивився ще зовсім молодий Джон Фейр у парадній формі астронавта.

Сьогодні вони з Ентоні весь день добували уран. Могутні вибухи щоразу потрясали незаймане лоно планети. Тепер капітан не жартував – аби не дратувати парубка. Навпаки, при найменшій нагоді просив: «Допоможи, Ентоні... Будь ласка, видовбай нішу... Будь обережний!..– і хоч парубок усе ще мовчав, капітанові здавалось, ніби той уже не виглядає таким похмурим, як учора.– Мабуть, лід потроху тане»,– втішав себе Джон Фейр і з насолодою пригадував ту невимушену атмосферу, якою він жив під час рейсів з друзями.

А зовсім змінився Ентоні вже по поверненні на корабель. Став на диво чемним, уголос захоплювався капітановими знаннями, його діловитістю. «Певне, і дружини моєї соромиться,– думав Джон Фейр,– не хоче виступати перед нею примітивним заздрісником... Он яка ти могутня сила, жінко! Ну що ж, працєю тепер на згоду, на мир».– І, помітно заспокоєний, капітан пішов спати.

Вранці Ентоні зустрічав подружжя на землі. У рожевому промінні сонця, зі щедрими на тепло очима, він скидався на молодого античного бога. У красивому професійному поклоні подав два букети квітів – і Маргарет, і капітанові. Джон Фейр зворушено подякував, його дружина відповіла класичним кніксеном і щасливою жіночою усмішкою. «Молодець. Кріпиться хлопець,– задоволено відзначив капітан.– А може, й переборов уже себе? Подолав цю критичну точку?.. Хоч, звісно, тут не обійшлося й без ліків Маргарет».

Нарешті запаси паливного матеріалу було поповнено. Задоволені своєю роботою, чоловіки мирно відпочивали в затінку корабля. От тільки Маргарет була не в настрої. Виждавши якийсь час, вона рішуче виклала свою кривду:

– Ви все ходите обидва. А мені – знай «сиди в хаті півником». ...Як тобі не соромно, Джоні!

– Зачекай, люба. Досі ми робили те, для чого більше годяться чоловічі руки та мої знання. Ось лишень оглянемо «яму» і тоді... Одне слово, незабаром ти фотографуватимеш собі, скільки заманеться.

– У тебе виникають дедалі нові причини. Я більше не можу їх вислуховувати.

– Маргарет! Ти добре знаєш: як за інструкцією, так і за здоровим глуздом один із нас обох мусить лишатися в ракеті.

– Коли так, то...– дружина замовкла.

«...я могла б піти з Ентоні, якби не твої дикі ревнощі»,– подумки продовжив її фразу Джон Фейр, а вголос рішуче сказав:

– Я ще сьогодні обстежу цю яму, побачиш,– і ніби на підтвердження своїх слів звернувся до парубка: – То як, Ентоні, ти вже відпочив?.. Тоді поїхали!

Яма, про яку згадав капітан, зяяла майже в центрі вузької западини. Вона зовсім не скидалася на природний утвір, а скоріше нагадувала глибокий штучний кар'єр. Дивлячись на неї, можна було дати волю фантазії: а чи не побували вже тут інші гості? Не менш допитливі, ніж земляни? І чи не залишили вони там, униз, якихось матеріальних слідів?.. Та як би не було, ця яма – добра знахідка для геолога. Завдяки їй можна обстежити верхні земні нашарування.

Джон Фейр відразу ж узявся налаштувати датчика. Потім начепив на себе геологічну сумку, торбу для проб і підійшов до краю прірви. Кинув униз камінця – прислухався:

– Ого! Метрів п'ятдесят – не менше!.. Ну, Ентоні, лаштуй ливну! – і, вже підв'язаний, нараз зупинився, глянув на небо: який контраст із цією чорною безоднею!..

– Капітане! Може, полізу я?.. Все-таки акробат!?

«Вирішив, що вагаюсь»,– подумав капітан і відповів:

– Воно-то так, голубе, та чомусь акробатів не вчать геології,– і промовисто ляснув по сумці.– Ну, поїхали!..

Все глибше і глибше спускав Етоні капітана. Обережно і точно за командою. А тому знай мало: хоч і котив градом піт, не переставав фотографувати, клацати датчиком і брати проби. З цією справою треба закінчити сьогодні: завтрашній день належить Маргарет.

Нарешті дно. Шнур відразу ж ослаб – кільцем ліг до ніг. Джон Фейр іще раз увімкнув датчика: еге, тут близько вода!

– Уже дно, капітане?

– Вже! Але спочатку витягнеш торбу з пробами,– Джон Фейр звільнився від шнура і надійно обв'язав ним торбу.– Віра-а-!

Торба хутко поповзла догори. І враз капітаном оволодів якийсь неспокій. Що за чортівня?! Ага, то йому пригадалася давня казка, в якій усі скарби витягли нагору, а того, хто їх добував, залишили у підземеллі... Ну-ну, ще цього бракувало! Як тобі не соромно!? І раптом голос:

– Капітане! Залишайся там, унизу!

Він удав, що не почув.

– Залишайся, старий! Ти непоганий чоловіч'яга, але я теж хочу мати трохи щастя. Без Маргарет мені нема життя.

– Кинь дурні жарти, Ентоні! – Джон Фейр витер із чола піт.

– По-моєму, нам обом зараз не до жартів. Ти вже доволі нею натішився, тепер віддай іншому... Завтра вона все одно стала б моєю.

– Ентоні! Візьми себе в руки: ти – мужчина! Тебе загризе совість.

– Не загризе! Не вперше... Уіл був добрим повітряним акробатом і мав більше шансів заволодіти рукою Мері – хазяїнової доньки. Та я на півсекунди пізніше кинув йому перекладину... Публіка бачила: він сам упав на манеж.

– Ти без мене нікуди не долетиш.

– Долечу! Маргарет й автопілот допоможуть.

– Маргарет ніколи не буде твоєю. Вона тебе зненавидить.

– Ти погано знаєш жінок, Джоні. Вона так само жива людина... Я вже їй трохи подобаюсь. А ти ж сам упав у провалля!.. Повір: я тяжко сумуватиму за тобою, старий. Так тяжко, що їй навіть стане жаль мене... І носитиму я її на руках ще краще, ніж ти! Зі мною вона заживе другою молодістю.

Капітан схопився за голову – тихо застогнав.

– І гроші твої, Джоні, тепер належатимуть їй, а отже, мені.

На якусь хвилину прірва замовкла, а тоді враз глухо озвалась:

– Гаразд, Свояче!.. Тепер слухай моє останнє бажання: загорни в мій скафандр пістолета і кинь сюди.

– Навіщо?

– Я не збираюсь тут довго мучитись, йолопе! І скафандр є найліпшим саваном для кожного астронавта.

– Ти мужня людина, капітане. Але через твоє щастя нещасливий Ентоні. ...Лови і прощай!

Джон Фейр втомлено сповз на дно ями і ліг горілиць. Зі своєї глибокої могили він дивився вгору. На клаптик блакитного неба. Дивився і боявся заплющити очі. Далеко. Все далеко: небо, Земля, друзі і... Маргарет, яка не виконала наказу. Може, ще й навчила Ентоні, як ліпше уникнути командирової «неласки». Пожаліла хлопця? Чи не схотіла втрачати маленьку жіночу втіху? Швидше і те, і друге... Коли ж вона захоче бачити мою могилу, Ентоні повезе її до першої-ліпшої прірви... Ех, пізнувато пригадалась йому казка про підземелля!

За якусь чверть години Джон Фейр, похитуючись, звівся на ноги. Тремтячими руками взяв у руки зубило і молотка. Спробував бити каміння. Там, де вода. Але марно. Тоді він розгорнув скафандра – свій легкий робочий костюм. Повільно одягся, залишивши відкритим тільки обличчя. Оглянув пістолета: жаль, на зубилі його лазерної енергії не заощадиш... Відклав зброю і взяв датчика – старанно вибрав потрібне йому місце. Тепер можна... Тримавши обіруч пістолета, майже впритул підніс його до кам'яної тверді. Натис на спуск і тут же відпустив. Подивився на глибину отвору, тоді знову взяв зубило й молотка. Орудуючи ними, трохи збільшив кільце отвору. І вдруге націлив зброю в заглибину. Цього разу надовше... Аж поки не почув шипіння... Вода! Джон Фейр гарячково висмикнув пістолета. Тонкий, але сильний, струмінь води миттю вистрілив у яму. Капітан ще раз глянув на стрілку датчика. І тепер уже без вагань спрямував пістолета на кам'яну стіну.

Так виникли ще чотири отвори, які разом з першим – вершиною – тепер утворювали майже рівнобедрений трикутник. Вони не дістали води, та капітан цього, власне, і не домагався. Здавалося, зовсім спокійно застромив пальці в одну з кишеньок похідної сумки і видобув звідти дюжину тонких жовтих паличок. Тут же позасовував їх у вибиті лазером дірочки. Ще з іншої кишеньки дістав тюбика і, відкрутивши ковпачка, густою рідиною навхрест сполучив усі отвори.

Вода вже сягала колін, але в'язень терпляче ждав. У руці він тримав маленьку блискучу запальничку... І тільки тоді, коли вода піднялась вище пояса, Джон Фейр опустил

шолома, натиснув на кнопку запальнички і підніс вогник до точки перетину двох ліній. Затим набрав у легені повітря і пірнув у воду.

Капітан тремтів. Але тепер – від холоду... І тільки-но дістав руками країв ями, як спритно, мов кішка, викинув своє тіло на волю. Швидко скинув скафандра і побіг у напрямку до зорельота. Він біг і біг. На крок переходив лиш після того, як падав. І тільки тоді помічав горби, яруги і чагарники, що вперто куталися в темряву ночі. Та що ніч?! Він її відзначав просто мимохіть, якоюсь друго-рядною ділянкою мозку. Бо всі найважливіші центри, всі нерви вібрували і гули від ночі ще темнішої – ями. ...Чи ж то він зараз іде? Він! Він!.. І знову збігав з пагорба, щоб тут же видряпатись на наступний. А що було б, якби не ота свята вода? Якби не вода... Авжеж убив би себе. Та тільки тоді, як зореліт покинув би орбіту без нього... Убив би себе. Убив би!.. Бо тільки так, разом із собою, він зумів би знищити оту жовтаво-млосну безвихідь, оту нудотну каламуть. І страх... страх заплющити очі. ...Ні, ні! Не треба більше думати про це, не треба! З нього вже досить... Він навіть не хоче уявляти собі того, що попереду. У свідомості – тільки контроль за напрямком руху. І все.

Його корабель, його дім і храм стояв на місці. Тільки наглухо зачинений, ще темніший від нічного неба. Він був у жалобі. Не жарт: самого господаря поховав... А той господар узяв та й вернувся до рідного порога... Он сидить-дожидається, коли двері відчинять!.. Капітан обіймав свого друга-велета і тихо плакав... Так він стояв довго-довго. Це вже потім забереться в авіакатер і чекатиме там ранку.

Хороший хлопець капітан. Хороший. Та тільки чому ось він... він, тренований майже на всіх диявольських каруселях, раптом сіпнувся? І затремтів дрібно-дрібно? Чому потемніли і так хижо звузились його очі?.. Еге, та то відчинився його дім. І вийшли з нього двоє: господиня та її лукавий гість. Убивця господаря. Ідуть кудись... Дуже згорьована вдова – гість її за руку тримає. Щоб не впала!.. «А що ж то вони робитимуть? – дивується господар.– Ага, квіти обоє збирають. Йому на могилу...» І стукнув капітан

свою зброєю по машині – звів голову гість. Ще раз ударив – той рушив до корабля: що там? І раптом спинився. Позеленів. То сам господар вийшов йому назустріч. Воскреслий! Тільки страх який білий! Глянула собі й господиня та теж залякла на місці: і падати не падає, і до чоловіка свого не біжить.

– Ну, Ентоні! Кажі своє останнє бажання, – підняв зброю капітан.

Мовчить Ентоні! На його обличчі – маска якогось містичного і водночас тваринного жаху.

– Останнє бажання?! – нетерпеливиться месник і – раптом розчаровано опускає руку. То акробат, не дочекавшись пострілу, важко звалився на землю.

Капітан іде до авіакатера і – повертається з пневмоін’єктором:

– Тепер ти в мене лежатимеш довго... аж до повернення на Землю, – і переводить погляд на дружину:

– Це твій останній рейс, Маргарет. Віднині ти пасажир... турист.

МІЙ ЖУК

Сьогодні помер Микола – наш корабельний астрофізик, мій земляк. Тепер нас лишилося семеро. Сім живих душ, а правильніше, мислячих істот на цій порожній планеті. Микола був найстарший з усіх нас, тож смерть його ми сприйняли як цілком природну з погляду біологічних законів, однаке миритися з цією «закономірною» втратою страх як не хотіли. А пізно ввечері, коли команда вже мала розходитися по каютах, капітан, ні на кого не дивлячись, пробурчав:

– На кораблі занадто мало місця, щоб кожному з нас присвячувати куточок для персонального музею, тож, будь ласка, розберіть особисті речі покійного.

Мені дісталась відеокасета, що зберігала найдорожчі для Миколи образи. То були найрідніші йому люди, найсвятіші місця, найзнаменніші події. Переглянувши касету, я твердо вирішив: якщо повернусь додому живим – обов'язково передам її комусь із Миколіних родичів.

Ми поділили все нехитре майно покійного за винятком найдорожчого для нього скарбу – пінчера Жука. Розмову про нього відклали на наступний день. І хай дарує нам Микола, чиє тіло вже навіки спочило в цій чужій землі, мабуть, кожний з нас цілу ніч думав про його стрункого, чорного з припалинами, собаку. Про нього мріяв навіть майстер-витівник Гюнтер, що встиг наробити собі цілу купу найхимерніших іграшок. Його остання лялька – кіт Базилю – зовні нічим не відрізнялася від свого живого прототипу ба навіть уміла піднімати хвоста, коли підходила до господаря, жалібно нявкала і терлася об ноги... але все ж таки то була тільки звичайнісінька машина, нежива річ.

Коли наступного дня ми зібралися в їдальні, раптом усі відчули в собі недвозначні зміни. Так, у чомусь ми були вже не ті, якими почувалися донедавна. Кожний з нас насторожено поглядав на сусідів, безперечно, вбачаючи в них передусім претендентів на Жука. Впевнений, усім

було прикро і соромно, але тут, за десятки парсеків од рідної природи, ця ідеально сформована тварина здавалася нам якимось правічним божком, мало не тотемом цілого людства. І я не набагато помилюся, коли скажу: йому ми давно поклонялись. Тож не дивно, що володіти пінчером для кожного з нас було просто щастям.

«Ось воно, яблуко розбрату! – гірко подумав я, не відриваючи погляду від Жука.– Але ж кому не хочеться бути щасливим?!» І, ніби вгадуючи мої думки, Білоган раптом сказав:

– Щоб нікого не образити, пропоную довірити собачку капітанові.

«О, Павлусю! Може, це справді мудро, але така думка могла прийти в голову тільки тобі. Бо тільки ти, зі своєю безоглядною покірливістю, готовий завше обожнювати будь-якого командира».– І ми всі, як за командою, зневажливо глянули на Білогана.

Але наш капітан був у стократ сильнішою особистістю від Павлуса.

– Ніколи в світі! – твердо вирік він.– Я приєднаюсь до претендентів лише за умови, якщо вони оберуть жеребкування. Хоч навіть не уявляю собі, як може відбутися таке святотатство.

– А чи не краще нам зробити Жука спільною власністю? – раптом «виліз» психолог Венжик.– Тоді ми не дамо ґрунту для розвитку в наших серцях заздрості.

Сказав і – скривився од власних слів. Що ж, Венжик є Венжик: разом із капітаном він відповідає за моральний клімат на кораблі і, певна річ, завжди гнутиме свою лінію.

– Як – пустити Жука по руках?! – відразу обурився я.– Авжеж, ми можемо розбестити його настільки, що він стане звичайною колективною іграшкою, але запитаймо себе, чи це правильно? Чи врахували ми інтереси самої тварини? Її природу?.. Ні, Жук мусить належати тільки комусь одному! – І, дещо вгамовуючи свій запал, додав: – Зрозуміло, кожний з нас, як і раніше, матиме право виявляти йому знаки своєї уваги, так само як і в Жуковому серці вистачить місця для відповіді... але найближчий друг у нього повинен бути один. Жук не річ!

Того дня ми так нічого й не вирішили. Ніч почалася для мене в тривожних думках і сновидіннях. Переді мною раз у раз поставали розумні Жукові очі. Тремтячи всім

тілом, він, здавалося, просив у мене людського захисту. У голові я перебрав безліч варіантів, аби переконати товаришів у своїй правоті, але кращих доказів уже не знаходив. Лише над ранок раптом схопився на ноги, осяяний незвичайною думкою. Ледве дочекався сніданку і, коли всі зібралися за столом, сказав, намагаючись бути спокійним:

– Через кілька днів ми будемо одержувати біостимулін, тож я відмовляюсь од своєї порції на користь колег... За Жука.

Дивно: ніхто не зронив і слова. Навіть не сказали мені «йолоп» чи «не будь дитиною»... І не засміялися. Тільки скинули мене довгими поглядами і якимось зняксовіло опустили очі. Запанувала гнітюча для всіх мовчанка, і врешті-решт я не витримав – вибрався з-за столу і пішов геть.

Через якихось півгодини до мене зайшов Гулак. Бортінженер так само намагався бути спокійним:

– Леоне! Екіпаж вирішив віддати Жука тобі, оскільки ти найбільше його любиш.

Я не на жарт розгубився. А тоді, опановуючи себе, невиразно пробурмотів:

– Я – найбільше?.. Звідки ви про це дізналися?

– Бо ти почав робити найбільші дурниці... І, будь ласка, надалі нікому не пропонуй свого біостимуліну, домовились?

– Як же це ви так?..– усе ще намагався я щось пробелькотіти, невимовно вражений щедрістю товаришів.

– Капітан сказав: «Краще нехай хоч один із нас має сорочку, ніж усі ми по нитці. Краще нехай хоч один із нас буде щасливий», – і люди з ним погодилися. Але ти, будь ласка, не вважай нас за потерпілу сторону. Ми так само щасливі... від усвідомлення того, що зуміли виявити великодушність. Навіть горді з того.

«Ось які вони, мої товариші!.. А я до них з вибриком, наче той жовторотий хлопчисько: нате – відмовляюсь од біостимуліну...» – і мої щоки запалені від сорому. А Гулак, напевне, добре зауважив це, бо мудро додав:

– На наше рішення також вплинуло те, що Микола доводився тобі земляком, а отже, з ним тебе в'яже набагато більше ниток, ніж когось іншого. Ви навіть купалися з ним у водах одного і того ж Дніпра.

Сором за вчинок у їдальні відчутно приписував мені радість від володіння Жуком, але невдовзі випала нагода

якоюсь мірою реабілітуватися в очах товаришів. Річ у тім, що наша корабельна рада вже давно вирішила відкрити на сусідній планеті стаціонарний пункт стеження за космосом. І ось тепер ця ідея, нарешті, почала реалізовуватись. Коли ж постало питання, хто вирушить на Омегу першим, я не вагався ні хвилини. «Мою самотність розділить Жук»,— сказав я капітанові, промовисто поплескавши свого друга.

Не минуло й тижня, як ми з Жуком уже були на Омезі. За допомогою двох роботів я швидко змонтував чимале герметичне приміщення у вигляді правильної півкулі. Атмосфера планети була зовсім непридатна для дихання, тож виходити надвір я міг лиш у скафандрі, оснащеному приладом Хамера. Але яким би цей прилад не був добрим, довірити йому життя свого друга я все-таки не наважувався. І, коли вже сам відлучався, обов'язково настроював рацію на станцію, щоб невідступно чути неголосне скавучання Жука, щоб тут-сюд сказати йому втішне слово... У вільну ж годину я залюбки сидів перед телеприймачем, відчуваючи рукою, як б'ється серце мого молодшого земного брата. Час од часу я вдивлявся в його проникливі очі, вслухався у різноманітні варіації його голосу і намагався відгадати їхню затаєну суть. Яка-то розкіш мати поруч таку животрепетну, рідну тобі істоту!.. Треба сказати, тварина вже потроху відвикала від попереднього господаря, тому і тулилась, і лащилась до мене дедалі зворушливіше... Пригадую, якось – іще на кораблі – я підійшов було до нашого комп'ютера і запросив інформацію про пінчера: хотів знати, як правильно його доглядати. І що ж? Отримавши дані, я мимоволі простяг руку, щоб так само, як і Жука, вдячно погладити комп'ютера. Але, торкнувшись нечутливої глянцевої поверхні, мої пальці майже з огидою відсмикнулись. Так, ця, хоч і доста нашпигована інформацією, мертва скринька ніколи не потягнеться тобі назустріч, ніколи не відгукнеться на твою ласку. О байдужі машини!..

Уночі мій Жук ніколи не спав подовгу. Час од часу схоплювався і починав енергійно ходити-бігати коло мого ліжка, з підозрою вслухаючись у тихий різношум автоматики, у далекі, зовсім незнайомі йому, звуки. І на все те, що будило в ньому хоч найменшу тривогу, відповідав у широкому тембровому діапазоні цікавим розмаїттям

інтонацій. «То в ньому говорить інстинкт охоронця господаря», – задоволено думав я, невимовно гордий за свого друга.

Через три місяці мені запропонували заміну, але я надумав лишитися ще на один сезон. Тим-то взявся наполегливо переконувати капітана, що перший – найвідповідальніший – етап роботи найліпше закінчить той, хто розпочав. Напевне, у тім я справді маю рацію, та рушійною силою моїх доказів було, безперечно, бажання віддячити хлопцям за їхню великодушність.

З Жуком було приємно і затишно, з ним я відпочивав усіма історично нашарованими пластами своєї психіки. Але що зробиш, така вже людина: не може довго обходитись без собі подібних, як би сильно вони її не втомили. Тож не дивно, що вже на п'ятому місяці свого перебування на Омезі я став відчувати перші припливи туги за товаришами. З кожним днем ця туга посилювалась і сягала дедалі глибше. Через кілька тижнів я уже з нетерпінням лічив дні і – нарешті діждався того часу, коли з Жуком на руках ступив на рідний корабель. Звісно, мій пінчер встиг дещо відвикнути від екіпажу і відразу ж загарчав на капітана, що першим вийшов нам назустріч.

– Не смій! – з удаваною суворістю цитнув я на Жука, бо насправді лишився дуже задоволений отаким виявом його однолюбства. І не посоромився. А що ж, усяк любить вірність; може, це єдина приваблива сторона нашого людського егоїзму.

НЕСИМПАТИЧНА ПЛАНЕТА

Ім залишилось обстежити останню планету цієї системи. І невелика «Горлиця», відділившись од матірної ракети, легко пурхнула на залиту ранковим сонцем піщану рівнину. На своїх коротких крилах вона принесла чотирьох членів екіпажу й три щільно завантажених багажних відсіки.

– Гарний день,– сказав ще в ракеті біолог Буряк,– та кисню нам тут не вистачатиме.

– Що ж, доведеться взяти легкі скафандри,– тільки й зауважив командир групи Забара. Більше говорити не було потреби: кожний чітко знав свої обов’язки, як і суворі правила експедиційного режиму.

І, хоч першого дня працювали порівняно недалеко від корабля, роботи вистачило всім. Найбільше, однак, діставалося Бурякові. Намагаючись заощадити пальне авіакатера, він одразу розчохлив одну зі своїх валіз та склав собі «хруща». Осідлавши цього невеличкого літального апарата, він тепер без зайвого клопоту заглядав у глибокі провалля та на вершечки стрімких скель. До того ж, на ньому біолог легко переслідував будь-яку тварину чи птаха, знімаючи їх одночасно кіно- і рентгенокамерою.

За цим заняттям і минув для Буряка трудовий день. Він уже взявся заносити своє начиння в намет, коли почув радіоголос Клим’юка – той, виявляється, вирішив заїхати по дорозі до нього. Дізнавшись про це, біолог одразу поспішив закінчити роботу: він трохи здивує товариша, а заодно й похвалиться своїми трофеями. З цією метою Буряк акуратно розклав у наметі чотири кістяки різних тутешніх тварин. На незайманій планеті він знайшов їх просто долу – нахилився й бери. І були вони ідеально чисті. Тільки не вибілені сонцем та вітрами, а зовсім свіжі, наче навмисне приготовані для зоологічного музею... Та ось і Клим’юк.

– Бачу, бачу,– відразу оцінив картину геолог,– ти що – вже на місці й виварюєш?

Буряк задоволено посміхнувся:

– Уяви собі, що ні. Саме такими їх знайшов,– і з піднесенням почав описувати незвичайного скелета, якого не взяв із собою тільки через те, що той виявився занадто великим та важким для «хруща».– Їх тут сила-силенна, і всі отакі. Чисті і свіжі.– По тих словах Буряк трохи замислився, та хутко спохопився: – Еге, час уже нам додому. Зачекай – лише внесу «Універсала».

– «Універсали»,– виправив Клим'юк,– їх же тут у тебе два! Не розумію, навіщо так страхуєшся?

Буряк здивовано підняв брови:

– Видно, тобі вже двоїться в очах, друже. Коли це було, щоб Забара дав аж два!.. До того ж, мене цілком влаштовує один.

– Уяви собі, що два,– немов дражнячись, потвердив своє геолог і вийшов услід за товаришем.

Однак лічильник стояв один. Буряк повернув обличчя до Клим'юка й промовисто похитав головою.

– Не... не розумію,– щиро розвів руками геолог,– добре пам'ятаю: коли підходив до намету, їх було два... Їй же богу – два! Це мене навіть здивувало.

Буряк одверто засміявся, а тоді по-змовницькому підморгнув:

– Справа заплутана. Мабуть, знову Марина винувата.

– Ні, ти не подумай...

– Гаразд, гаразд, вважай, забули.

На те Клим'юк тільки стеноу плечима і мерщій узяв до рук лічильника, що мав форму досить правильної півкулі.

– А він у тебе липучий, навіть пахне неприємно,– немов беручи реванш, зауважив геолог.

– Ну, це через те, що з двох зробився один,– так і зрозумів його Буряк.

Клим'юк мовчки тицьнув йому до рук лічильника, а сам залишився чекати біля намету, готовий міцно зашнурувати його на ніч. «На ньому справді якийсь паскудний слиз...» – чув він Бурякове бурчання, але вже не озивався.

Наступного дня тривали ті ж операції. Дослідники міняли місця стоянок, дедалі заглиблюючись у простори цієї широко полатаної пустелями планети. Буряк сумлінно нишпорив по перелісках та чагарниках – знімав, а іноді й ловив цікаву для себе живність і всюди надibuвав на скелети – переважно свіжовибілені. Того дня звернув на

них увагу Дунеряну – фізик і хімік. Клим'юк же повідомив, що дивуватись тут нічого: подібним «скарбом» нашпиговані майже всі шари кайнозою. Безсумнівно, на планеті хтось дуже чисто їсть, і Бурякові лишається тільки виявити цього акуратиста.

Звісно, біолог теж дотримувався такої думки, та з усіх членів екіпажу поки що він один знав: жоден хижак, спроможний убити більш-менш помітну здобич, йому ще не траплявся. Скелети хижих тварин були тільки серед викопних палеогену.

Третього дня експедиція перебазувалася на морське узбережжя. Взагалі, води на цій планеті збереглося небагато, і внутрішнє море, що нині з плюскотом шуміло перед землянами, було порівняно невелике та мілке. Про це вже встигли повідомити з борту зорельота, який, перебуваючи на орбіті, ні на хвилину не переривав глобального обстеження планети. Звідти ж надійшла і відеокарта морського дна, фотокопію якої Буряк одразу прикріпив на кермі свого мезоскафа. Сьогодні він із полегшенням покинув бідні жовто-коричневі пейзажі суші, бо з досвіду знав: живий світ моря буде цікавіший.

До полудня Буряк повністю обстежив материкові відмілини і вийшов у відкрите море. Він уже зайнявся поверхневим шаром води, коли одержав повідомлення про велику піщану бурю, що насувалася на північно-західне узбережжя. Така різка зміна погоди серйозно зашкодила б роботі на поверхні, тому біолог вирішив опуститись на глибину. Хутко вибравши з води мережу датчиків, він наглухо зачинив шлюзові камери і заходився над системою «занурення».

З увімкнутою апаратурою кругової фіксації човен поволі набирив глибини. То тут, то там жовто-зелений тон води змінювався голубим з коричневим відтінком, що вказувало на значну її каламутність. Однак, незважаючи на це, довкола вирувало життя. Міріади дрібних організмів – тутешній планктон – жваво роїлись у світлі фар, за ними не менш жваво полювали великі і малі риби.

Що глибше, то частіше стали траплятися риби з непропорційно великими пащами та щітками гострих зубів. «У морі інакше: хоч малі, та є хижаки, і все зрозуміло, а от на суші...» – подумав Буряк і вирішив

глибше не опускатися. Давши човнові передній хід, він випустив «надонну тарілку» – дистанційного авторозвідника дна. Тільки-но те зробив, як на другому екрані одразу з'явилися неглибокі улоговини, банки та відмілини, заселені організмами найхімерніших форм. Ось захитав своїми ходулями, всмоктуючись у пісок, якийсь ґрунтоїд, там – візерунками і шишками повитикались голкошкірі, чудернацькими стонігами розгалузились губки... А коли під човном з'явилася чимала ділянка рожевого мулу, на табло відразу спалахнуло слово «нафта». Стрілка вказувала, що запаси сировини досить великі, а це означало: дані про них треба занести до окремої карти. Як і кожен член екіпажу, Буряк був зобов'язаний обліковувати всі найважливіші знахідки та явища, котрі потрапляли в поле його зору.

Такий порядок, зумовлений всебічною підготовкою людей, забезпечував взаємозамінність фахівців, дозволяв заощаджувати на часі й техніці. Наприклад, данину археології в разі потреби віддавали всі без винятку учасники експедиції.

Буряк з неабиякою цікавістю дивився на морське дно, стежив за поведінкою його мешканців, за звичкою шукаючи їм земні аналоги, та згодом відчув, що увага до всіх цих хребетних і безхребетних послаблюється. Передусім давалася взнаки втома очей. І це спонукало його швидше посуватися вперед. Невдовзі він цілком доручив фіксувати бачене автоматиці, а сам, щоб хоч трохи розважитись, почав думати над новим конкурсним завданням: підібрати для цієї планети найбільш підходяще ім'я. Не поспішаючи, він «просіяв» з десятків різних варіантів і вже залишив для подальшого аналізу тільки три, коли несподівано всю його увагу прикував центральний екран, у полі зору якого пливли дві дивовижні істоти. Красиві еліпси їхніх тіл, облямовані червоними китицями, скидались на великі перламутрові кулони в химерній золотій оправі. Зачудований, Буряк на хвилину вимкнув зовнішнє освітлення – і на тілах істот, немов разки яскраво-жовтих коралів, одразу ожили численні світлоносні органи. «Як у нашої рибимічмана», – подумав біолог, знову вмикаючи світло. Так, то були найчарівніші мешканці моря з усіх тих, що йому довелося тут побачити.

Намилувавшись ними, Буряк увімкнув систему автоматичного відлову. І – залишився дуже задоволений тим, що істоти зовсім не помітили просторої тонкої сітки, яка миттю оточила їх з усіх боків.

Окрилений успіхом, біолог рішуче повернув до берега і вже по дорозі назад набрав код автоінформатора погоди. Виявляється, вітер уже вщух і піски вляглися. Однак, незважаючи на це, Буряк вирішив іти до берега під водою. «Хоч буря і вщухла, – думав він, – та хтозна, може, моїм бранцям до вподоби тільки глибина». Хутко ж по тому він непомітно для себе знову втупився в екран, шукаючи цікавих для себе й науки живих форм.

Буряк не забув глянути на своїх полонених ще на підході до берега. Глянув – і мало не закричав од розпачу. Там, у сітці, погойдувалась тільки одна мертва істота. І все тіло її було якимось бляклим та сплющеним, ніби вже встигло добре висохнути.

Пригнічений втратою, Буряк поволі вибрався на берег і підтяг до себе сітку. Тоді висунув звідти істоту, мов не своїми пальцями взяв скальпеля і розітнув її від голови до хвоста. Шойно те зробив, як одскочив, мов ошпарений, і, не зводячи з істоти очей, лячно відступив на кілька кроків... Перед ним справді лежали тільки шкіра та кістки. В середині істота була зовсім порожня: жодного внутрішнього органу, лише ряди вузьких, старанно очищених ребер... Що за клята система?! Чий то почерк?! І до того ж, як могла зникнути друга істота? Коли сітка цілісінька, а її вічко можна затулити долонею.

Не заспокоївся Буряк і по поверненні на базу. Сьогодні йому особливо хотілось поговорити на цю тему з товаришами. Подумки він уже склав план доповіді, систематизував факти, та гіпотези власної ще не мав. Як не силкувався – жодна більш-менш вірогідна версія на думку не спадала. «Може, народимо щось укупі», – плекав слабку надію, очікуючи останнього члена експедиції – Дунеряну. Однак минав час, а той усе не з'являвся. Уже почався відлік тридцяти резервним хвилинам, уже... і Буряк одразу всім єством відчув, як у їхньому колі різко запахло тривогою. Коли ж чекати лишилося п'ять хвилин, Забара скомандував приготуватися до пошуку.

Його знайшли на рівному, аж занадто рівному місці – біля намету, в оточенні приладів і схем. А смерть до нього прийшла, ймовірно, під час обідньої перерви: поруч лежав розпечатаний продуктовий пакет. І та смерть була до моторошного страхітлива, чужа уявленням землян: під цупкою оболонкою скафандра вони побачили не тіло Дунеряну, а лиш його абсолютно чистий скелет...

Буряк тужно дивився на горизонти, що одразу стали гнітючими й ненависними. У його замкнуту свідомість ледь-ледь проникали слова Забари про те, що Дунеряну навіть не намагався оборонятися, що біля намету не виявлено жодного підозрілого сліду й, нарешті, про те, що за наказом командира зорельота завтра вони спішно закінчують роботу і покинуть цю прокляту планету.

То буде аж завтра... Зараз же вони обережно підняли і понесли до машини те, що лишилося від їхнього товариша. По дорозі до корабля Буряк знову й знову згадуватиме момент, коли, піднімаючи скелет Дунеряну, він раптом злякався, що той от-от розсиплеться.

Останнього дня Буряк з Клим'юком працювали в кількох кілометрах од бази. Так розпорядився Забара, не забувши водночас наказати, щоб обидва вони постійно тримали один одного на радіохвилі. Та й сам він, залишаючись поблизу ракети, доволі часто роз'єднувався із зорельотом, аби перемовитися з ними.

Десь по кількох годинах Буряк почув, як Клим'юк майже пісенно чортihnувся й послав у пекло цю планету, а заодно і будь-яку роботу на ній. Не загаявшись, Буряк у такому самому жанрі засвідчив йому свою солідарність. Через півгодини Клим'юк сказав, що фактично про роботу як таку не може бути й мови, лишається тільки «заокруглення та зведення до спільних знаменників нескінченного ряду іксів».— «Зв'язування до купи хвостів»,— погодився з ним Буряк і розказав на цю тему жовчний анекдот. Клим'юк, очевидно, хотів йому відповісти такою ж люб'язністю, та раптом на півслові замовк, а по хвилі з якимось страхом і подивом вигукнув: «...Іде! Він іде!» – і пробелькотавши щось невиразне, замовк уже остаточно.

У Буряка похололо всередині, та ноги його вже самі вронулись до авіакатера, що стояв неподалік. Ускочивши в кабінку, він стрімко підняв машину в повітря і став хутко набирати швидкість... Уже перед Рудими скелями він раптом згадав, що мусить повідомити Забару. Кілька разів послав йому виклик, та дарма: той, очевидно, розмовляв з орбітою. Тоді біолог цілком зосередився на лінії свого курсу. Не зменшуючи швидкості, він високою параболою обігнув скелі й опинився над сопкою погаслого вулкана. Тут, біля її підніжжя, притулювся ледь помітний намет геолога.

Тремтячи від нервового збудження, Буряк різко посадовив машину і чимхутчіш кинувся до намету. Проти входу до нього лежали двоє людей – в однакових скафандрах, впритул один до одного.

З розгону зупинившись перед ними, Буряк якусь мить тільки гарячково водив очима, намагаючись збагнути, що до чого, та раптом спохопився, що згаює дорогоцінний час. І відразу метнувся до тіл – обома руками навсідч розвів їхні голови. Розвів – й оторопіло випустив. З-під шоломів на нього дивилися два Клим'юки – кожен у дрібних краплинах поту, з печаттю смерті на голубих очах. Буряк дико зойкнув і щосили взявся розривати їхні переплетені руки. Він уже зовсім їх роз'єднав, він уже сам опинився між обома тілами, коли враз усвідомив, що одна з рук, які він зараз стискає, якась незвичайна. Ніби вилита з тугої гуми. Цього відкриття було досить, щоби Буряк міцно схопив лівого Клим'юка за голову і знову повернув її обличчям до себе.

Тепер він уважно вдивлявся в усі його риси, намагаючись знайти хоч найменшу відмінність од так добре знаного оригіналу. І коли ті риси раптом ні з того ні з сього почали втрачати виразність, біолог зловтішно засміявся. Так, хихикаючи дедалі тихіше й рідше, він витяг скальпеля і... вмить одсахнувся: тепер на нього дивилося його власне обличчя. Дивився другий Буряк, так само, як і він, ошелешений несподіванкою, з якимось містичним страхом і стражденним запитанням. Тієї ж миті Буряк відчув, як йому паморочиться голова, а по всьому тілу розповзаються приємні теплі лінощі. Проте ослаблена

свідомість іше встигає ворухнути недавній досвід і, відчувши смертельну небезпеку, блискавично будить нею інстинкт життя. «Геть!» – враз хрипко ревнув Буряк і, відчайдушно закрутивши головою, рвучко відскочив од свого двійника. Тремтячими пальцями гарячково увімкнув собі протигазовий захист і збільшив надходження кисню. В голові одразу прояснилось.

Та тільки-но він глянув на свого противника, як знову жахнувся: той уже стояв на ногах і пальцями правої руки нишпорив собі на шиї. Виявляється, у нього там були точнісінько такі перемикачі обох систем. Та ось він полишив цю справу і, мов для вітання, простягнув руку вперед, пішов на зближення. У Буряка відразу замлоїло під грудьми, а його ослаблена права нога нервово затрусилась.

«То звичайне хвилювання», – подумки заспокоював він себе, хоч добре знав, як воно зараз його знесилить. Саме такої реакції від власного організму Буряк давно боявся в критичні моменти свого життя. Ще від контузії на метеориті. Бо тоді сили його катастрофічно падали, слабшала воля. Й інша річ, коли хвилювання дратувало, викликало лють... О, тоді він був здатний на чудеса, тоді не відчував навіть болю!..

А зараз... зараз Буряк тільки мовчки задкував, тужно проклинаючи свої примхливі нерви. І при всьому тому якось тупо дивився на простягнуту руку двійника. Та рука має от от доторкнутись його, Бурякових, грудей, і – о жах! – усі її п'ять пальців уже перетворюються на пучок вертких темно-коричневих присосків... Далі чекати не можна! – Буряк облизав пересохлі губи і розпачливо вдарив свого ворога в живіт.

Удар вийшов слабкий, проте двійник не витримав і такого. Кілька разів хитнувшись, він глухо упав навзнак і, вже лежачи, мов робот-імітатор, зробив і собі млявий випад ногою. Це несподівано розсмішило Буряка і дало йому змогу кинутись до Клим'юка, аби порятувати його додатковим киснем. Він навіть встиг одтягти товариша на кількадесят метрів убік і поверхово оглянути. Зовнішніх пошкоджень, здається, не було, однак його обличчя лякало своїм жовто-фіолетовим кольором. При

вигляді товариша у Буряка боляче стиснулося серце, а тим часом пам'ять уже подала інший образ – обтягнутий скафандром скелет Дунеряну... І біолог одразу випростався. Його груди й голова завібрували, загули, бадьорою, жорстокою силою. Та сила проникала в кожную клітину, і від того весь організм його, здавалось, розтягувався, ширився у просторі. Він зараз сам собі нагадував великого круглого м'яча, готового будь-де відбитись од землі і полетіти у будь-якому напрямку. Віднині ним володіла сила, що звалася лють.

З налитими кров'ю очима і потворно вишкіреними зубами метнувся Буряк на свого двійника, що за цей час уже встиг звестися на ноги. І перший удар він обрушив на ту ненависну копію власного обличчя, більше зап'ястям, ніж ножем, пробиваючи всю піддатливу голову. Затим ударив його в груди – раз і ще раз... «У, проклятий упир! Я таки побачу тебе!» – і бив, оскаженіло бив ножем свого тяжкого ворога. Довкола нього густо заklubочився чорно-рудий туман, а він усе не переставав завдавати удари.

Його відтяг за плечі вже сам Клим'юк, і Буряк навіть не здивувався його появі. Знесилений, важко дихаючи, він споглядав відразливу картину, що раптом відкрилася з-за клубків смердючого газу. Там, стікаючи брудним слизом, в оточенні сотень великих і малих присосків, агонізував довжелезний, мов у пітона, шлунково-кишковий тракт. На ньому повсюдно вискакували численні бульки, вирували пухирчасті плівки, і все те лопалось, сичало, скручувалося та обвисало мертвою тканиною... І враз обидва земляни рвучко відскочили назад. То невгамовне дерево зненацька бухнуло до їх ніг клубком пінявого слизу. Не встигли астронавти опам'ятатись, як той клубок обернувся на людську, обтягнуту скафандровою оболонкою ступню. Якусь мить ступня здригалась і вібрувала, а тоді, беручись фіолетовими плямами, почала всихати і морщитись, аж доки не розсипалася.

– Унікальний адаптант! – збуджено вигукнув Клим'юк, марно хапнувшись за плече, де в нього часто висів фотоапарат.

Але Буряк мовчки узяв його за лікоть і відступив з ним ще на кілька кроків. Тоді враз дістав пістолета і, переборюючи огиду, полоснув вогнем по цьому брутальному череву.

– Сьогодні наука ним гидує,– немов виправдовуючись, нарешті сказав він і тут же подумав: «Як рідко ми користуємось вогнепальною зброєю! Не диво, що забуваємо про неї, коли прокидаються наші інстинкти». Вголос же додав: – Страх яка несимпатична вона, ця... планета суперхамелеона.

– Авжеж, суперхамелеона,– ствердив Клим'юк.– А знаєш: ото і є їй найправильніша назва...

Вони вже сиділи в авіакатері, коли надійшов наказ зібрати все начиння і прибути до ракети. Експедиція покидала планету.

ПОПРАВКА ДО ІНСТРУКЦІЇ

Зореліт описував орбіту за орбітою, а капітан усе мовчав... То куди ж вони сядуть? Там, унизу, неподалік від найбільшого міста планети, чи на зовсім іншому материку, лісостеп якого населяли нечисленні племена?... Мовчав не тільки командир – мовчали всі. Вони щойно вимкнули оглядовий екран і нині боялися дивитись один одному у вічі. Але рішення треба було прийняти, і врешті капітан хрипко видихнув:

– На той бік океану! Там менше людей і менше крові.

Залишивши на орбіті супутника, «Полтава» пішла на посадку. Третя планета зорі Барнарда чи не вперше приймала таких далеких і несподіваних гостей. Приймала своїми крученими хребтами, довгими повноводими річками, просторими саванами, розмаїтим птаством і звіриною, нарешті – досить давнім людським суспільством. Цікава і бажана для гостей планета.

...Екіпаж уже добру годину перебував на твердій, спокійній землі. Люди з насолодою випростували ноги, бігали, підскакували, повисали на гілках і галасували, мов діти. Адже ця планета була так схожа на їхню рідну Землю.

– А чи не гойднути нам капітана? – нараз вихопився кругловидий Малько.– Давня традиція!

– І давня психологія підлеглих,– скривився рудуватий Ковальчук.– Як на мене, то ліпше опустити його в річку. Щоб не зазнавався, узурпатор.

– А чи не пішли б ви під три чорти? – люб'язно запропонував капітан.– Теж давня традиція.

– Що – з'їли? – зареготав маленький Франтішек.– Ото не чіпай козака ні зблизька, ні здалека! – І, повернувшись лицем до річки, загукав: – Гей, Цибух!.. Ти вже скінчив свої аналізи?

На березі випросталась двометрова постать апатичного біохіміка:

– Можете борсатись! Заборонено тільки тонути!

Вода. Пливке мереживо прозорих хвиль. Тисячі прохолодних язиків, готових послужливо злизувати спеку і втому. І вона, та вода, раптом їх зупинила. Мов сказала кожному: «Досить! Я освіжила ваші м'язи і голови. Тепер повертайтеся у дійсність і не забувайте, що ви – люди».

Вони покірно вийшли з води – усі п'ятеро. І презирнулися: ні, тут їм спочинку не знати. Не знати... поки над їхнім сумлінням тяжіє цей моторошний дамоклів меч. І знову колола мовчанка – затяжна й нестерпна. І знову кожен лаяв себе за безсилля, знаючи: не краще почувається і його товариш.

Екіпаж, ніби змовившись, повернувся в головний салон корабля, де сам командир увімкнув екран. Перед очима, як і раніше, постало прекрасне біле місто: його величні храми, розкішні сади і... нажахані смертельною небезпекою мешканці. Завдяки супутникові було добре видно не лише місто, а й усе, що діялось поза ним далеко навкруги. Було видно, як на рівнинах і пагорбах без упину копошились, переміщувались величезні юрмища двоногих істот. За кілька кілометрів перед містом ця жива маса вправно шикувалась у бойові порядки і з диким виттям кидалась на мури... Смерть і смерть, її було так багато, що, здавалося, сюди долітає навіть її гнилий нудотний запах.

Доки це триватиме? Скільки часу ще протримаються захисники міста? Мабуть, уже недовго: надто нерівні сили. І впаде, зникне у вогні чудесне людське творіння. Моторошно закричить і навіки замовкне піднята на спис остання дитина. Місто вмере. Вмере. Цілком. Безповоротно. Як і те, попереднє, що зараз ледь-ледь куриться своїми пустельними руїнами.

– Заради бога, вимкніть! – застогнав Малько і незвично злими очима втупився в капітана. Потім роздільно, наголошуючи на кожному слові, проказав: –Дуже складне питання, командире. Одна людина може помилитись. Краще хай скаже корабельна рада.

– Знаю,– похмуро відповів той,– але на мені лежить обов'язок найпильніше дбати про дотримання інструкції.

– А чи завжди інструкції правильні?!

– Ця – з найважливіших. І що то вийде, коли всяк почне їх спростовувати.

– А хіба ми вже знаємо всі істини, щоб так беззастережно довірятись нашому розумові – творцеві інструкцій? – ще зліші очі поставив Ковальчук. – Ні. Либонь, недаремно маємо такого ревного контролера, як совість.

– Це треба доводити там, удома.

– А на місці часом видніше, – враз запалився Франтішек. – І буває, що навіть саме зволікання стає злочином.

«Ну от: усі проти мене, – скрушно подумав капітан. – Ніби сам я найчерствіша у світі людина – якась потвора». Однак то були ще не всі. Біохімік, мов журавель, нахилив свою голову і ще повільніше, ніж завжди, почав:

– Давайте обличимо емоції і розберемося за допомогою того ж таки розуму. Бо правилами дозволено відкинути інструкцію, якщо та перечить здоровому глуздові.

Капітан насторожено подивився на Цибуха.

– Ми в себе на Землі, – вів далі біохімік, – здавна намагаємось жити за гуманними законами. Допомогали гасити хату сусідові, давали притулок сироті, рятували від голоду чи від агресорів цілі народи. І що більше ми мудрішали, то все далі сягала наша допомога. Колись корабель, літак, а нині ракета несуть нашу добру волю всім, хто її потребує. У даному ж випадку нам заборонено втручатися в інопланетні події. Щоб, так би мовити, не порушувати місцевої, тобто природної еволюції. А тим часом – слухайте мене уважно! – наше втручання – явище теж природне, закономірне. Бо й самі ми суть природа. Наші розум і серце – її найвищий, найдосконаліший ступінь, що якраз і покликаний вирішувати завдання, непосильні для попередніх форм... І в нас, на Землі, автори інструкції, зокрема згаданого параграфа, просто помилились. Поняття «природа», «природне» вони тут витлумачили надто вузько, тим самим ніби поділили природу на себе і когось іншого, ніби морально ізолювались од Всесвіту, навіть протиставили себе тим «іншим». А Всесвіт єдиний, він і є нескінченна природа, що живе за єдиними взаємопов'язаними законами. Скажете, ми потрапили сюди випадково? На перший погляд це так. Але ж випадком можна назвати і виникнення білкового життя, а ланцюгом, сумою випадків –

долю самої людини чи навіть народу... Проте неважко розібратися: ці випадки завжди зумовлені певними причинами, тобто закономірно залежні від попередніх і супутніх їм чинників. Наша подорож до цієї зорі – явище теж природне, закономірне, бо зумовлене певним ступенем нашого розвитку. Ми дозріли до цієї подорожі, а отже, дозріли до того, щоби подати допомогу навіть на такій відстані. Знаменний і вирішальний сам факт нашого тут перебування!

– Що казати, – собі заговорив Ковальчук, – серед людей нема овець і вовків-санітарів, аби боятись порушити установлений цикл, аби лишати неторканими джунглі примітивних стосунків. Інакше людині просто були б непотрібні ні серце, ні розум... І ще одне. Друзі! Ми бережемо рослини і тварини, рідкісних з них заносимо до Червоної книги, а тут у війні гине куди вищий, дорожчий шедевр природи – народ. Гине його витворений протягом тисячоліть духовний образ! Я... я категорично за поправку до інструкції. Повернусь на Землю – декому просто не дам спати.

– Над Ученою Радою, певне, тяжіли домисли декотрих колишніх фантастів, – зіронізував Малько.

– Або розчарування тих, кого у свій час не хотіли чи не могли зрозуміти і хто не зважився для цього протоптати власну стежку, – додав Цибух і, вперто гіпнотизуючи капітана, майже прошепотів: – Василю, згадай історію свого народу. Згадай навалу обрив, татаро-монгольське іго...

– Не треба, Миколо, – так само тихо спинив його капітан, – як командир рейсу я вже здався, а як товариш – завжди був з вами. – І встав: – Друзі! Восьмий пункт інструкції справді перечить здоровому глуздові. З цієї хвилини оголошую його недійсним!

Уже повіяло надвечірньою прохолодою. Поволі червоніючи, наближалось до обриву тутешнє сонце – зоря Барнарда. І якраз його, своє світило, нині скорботними очима проводжали захисники міста. Бо там, унизу, знову заворушився ворог – заподадливо готується до чергового наступу, хоче будь-що скористатися нічною темрявою... І раптом усі, хто був на мурах, завмерли від подиву. То у ворожому таборі скоїлося щось неймовірне. Бо ні з того ні з сього, мов за чієюсь магічною командою, все це полчище

варварів кинуло зброю і, лементуючи від незрозумілого страху, щодуху побігло геть.

Але не рушили зі своїх місць оборонці. Хтозна: чи не нову військову хитрість задумав противник?.. Цілу ніч отак стояли вони на мурах і лише наступного дня, коли дозорці повідомили, що ворог тікає далі, стали покидати бойові пости. І відразу відчинилися головні ворота, відразу на вулиці та майдани висипав, тріумфуючи, народ. Місто не вмерло. Не вмерло!.. Навчене щойно пережитим лихом, воно знову вступало на довгу і тернисту дорогу життя.

Командир вимкнув екран і скупो всміхнувся:

– А тепер гайда купатись. На кращого плавця чекає дваразичудесний приз.

– Який?

– Рябий, кучерявий – щоб не був цікавий.

ВЕЛИКА ГАТЕРІЯ

У них великі променисті чорні очі і досить приємна мордочка. Уздовж спини, мов прикраса на різдвяному торті, тягнеться гре бінь із білих гнучких зубців... Так само гребенем – тільки твердим і гострим, як у крокодила, – прикрашений хвіст. Тулуб – коричнево-рожевий зі світло-жовтими і сірувато-зеленими плямами. Взагалі, це досить красиві і надзвичайно аристократичні на вигляд тварини.

Джеральд Даррелл

То був знову Стоукс – відомий на цілий світ банкір, неперевершений гендляр, великий стратег і тактик у небезпечному лабіринті бізнесу. І ось він, завжди самовдоволений пан, зараз нервово потискує собі пальці, запобігливо ловить погляд співбесідника та напружено чекає... Чекає на одне слово – гаразд. На чие слово? На слово якогось там Сема Джайлса – зоолога, що володіє невеликим тутешнім зоопарком.

Стоукс. Уже втретє сидить він отут і щедро вичерпує свій багатющий арсенал засобів переконання. Та, видно, знову дарма: не продасть йому старий милу тваринку. Не продасть. «Чим же його взяти, – скрушно думає Стоукс, – отого сухаря зі староінтелігентними манерами, войовничого президента місцевого клубу пацифістів? – Та ніщо, ніщо не бере старого самітника: з якоюсь навіженою погордою той відкидає суму, за яку можна було б купити хмарочоса. – Поразка очевидна, – зітхає Стоукс. – Треба кінчати цю безнадійну затію, – але відчуває, як тяжко йому встати і піти ні з чим. – Незрозуміла, просто згубна для мене пристрась, – констатує його здоровий глузд. – І то в мої роки?! Ну навіщо мені здалися ті новозеландські рептилії?! Моя справа – колекціонувати гроші!...»

Стоукс поривається встати, але серце його німіє від розпуки: як – втратити Сюзі?! О, ні... І знову росте ціна. Тепер нервово пересмикується брова у Джайлса: боже, його Сюзі вже варта цілої залізниці! Але ні. Не все на світі продається – знову твердить він цю банальну для всіх і страшну для співбесідника фразу. «Чорт забирай, – подумки лютиться той, – я бачу, стариганеві вже сподобалась його власна впертість. Фанатик!.. Цікаво, хто з нас звихнеться першим? – Але якраз тут гість помиляється: господар недвозначно дивиться на годинника, й – уславлений фінансист, неначе п'яний, зводиться на ноги. – Все. Ноги моєї тут більше не буде. Краще вже кулю в лоба!» – сходячи лютою мукою, думає Стоукс і раптом здригається: точно такі слова він твердив собі тридцять років тому, коли назавжди покидав дорогу Кетрін.

Уже смеркало. Випровадивши Стоукса, Джайлс іще довго стояв біля воріт і дивився на далеку смугу дерев, що чорніла на лінії обрію. З котеджу двічі виходила економка: гукала до хати, але він тільки відмахувався рукою. «Якщо Стоукс іще раз прийде говорити на цю тему, я попрошу його лишити мене в спокої», – гнівався про себе Дайлс. І нараз відчув гостру потребу подивитись на предмет своєї вірності – Сюзі. Із цим бажанням він наглухо зачинив ворота і сам увімкнув додаткову систему сигналізації. Далі – по-хазяйському кинув оком на високу кам'яну огорожу і лиш тоді повернув на алею, що вела вглиб саду.

Тут уже повсюди горіло спокійне нічне світло. Навпроти – зі службового приміщення – якраз виходили обидва сторожі. Колишні солдати, вони поправили на собі карабіни і шанобливо козирнули шефові, той як і завжди побажав їм спокійного чергування. Тим часом довкола зовсім запанувала ніч. Крізь горішнє гілля дерев на землю падало скупе місячне світло. Уже кричали тутешні і нетутешні сови, меланхолійно вступала численна родина собак і похмуро ричали леви.

Усе ще замислений, Джайлс, нарешті, спинився перед невисоким бар'єрним щитком. За ним, у тераріумі завдовжки футів двадцяти, була Сюзі, що як і всяка гатерія цілий день проспала в норі і лиш тепер почала розвивати активність. Забачивши господаря, вона весело скинулась, рішуче мотнула своїм тригранним хвостом і стукнула п'ятипалими лапками. Тоді, мов кличучи за собою, прудко

забігала по втиканій камінням землі. Джайлс приязно всміхнувся пустунці і перевів погляд на прикріплену поруч табличку.

ГАТЕРІЯ або ТУАТАРА – єдиний живий представник групи плазунів-дзьобоголових.

Довжина тіла – 75 см.

Живе до 100 років, розмножується у 20.

Збереглася на деяких дрібних островах Нової Зеландії.

Джайлс невдоволено скривився: як скупі ці слова характеризують Сюзі! Найкмітливішу і найохайнішу з усіх гатерій, яких коли-небудь доводилося бачити не тільки йому, а, може, й усім людям! Так, то був винятковий екземпляр: Сюзі просто вражала своїми здібностями. «Як легко вона йде на контакт! А як відчуває завдання!» – ці слова злітали з вуст кожного, хто з нею тут працював. Сам Джайлс навіть видрукував було статтю про феномен Сюзі, правда, після того довго боявся, як би її у нього не вкрали, і взагалі, що знає про гатерій перша-ліпша людина?! Реклами щодня начиняють її тисячею різних дрібниць, а от про «живу викопну», про цього «динозавра», що дожив до атомного віку, вона довідується випадково та краєм вуха.

Милуючись тваринкою, Джайлс обережно відсунув верхнє перекриття, хоч як і всі рами тераріуму воно було виготовлене з цілком прозорого скла, а отже – нітрохи не заважало оку. Певне, Джайлсові захотілося просто погладити свою Сюзі, що він, безперечно, і зробив би, не зупини його в цю мить чиясь невидима сила. А може, й не чиясь, може, то власне сьоме відчуття змусило його враз насторожитись і обернутися. Глянув й – оторопів... Одначе хутко схаменувся – поспіхом одійшов убік і, мов хлопчак, сховався за найближчим кущем.

Те, що побачив Джайлс, могло з'явитись хіба що ввісні або в кадрі фантастичного фільму. З південного сходу просто на те місце, де він шойно стояв, повільно плив великий сріблястий диск. Плив поміж кронами дерев і ось... обережно поминувши гостроверху бесідку, під прямим кутом опустився на землю. Без жодного звуку, без

освітлення, якщо не зважати на те слабе свічіння, яким мерехтіла сама його матова поверхня.

Затамувавши подих, дивився Джайлс на диск. Ось на його поверхні побігли рядки рівних хвиль. За кілька секунд ті хвилі погустішали і, зосередившись в одному місці, обернулись на чорну еліпсоподібну нішу. І тієї ж миті, як у Джайлса над серцем тривожно перекотилась тепла хвиля, а по хребту ковзнув легенький тремор, у ніші постала якась істота. Постала і, виростаючи з п'їтьми, поволі рушила на землю... Джайлс просто фізично відчув, як у нього заокруглюються очі, повзуть догори брови, а під грудьми з трепетом наростає і мов у безодню провалюється частина його власного ества... Гатерія!.. Велика, завбільшки з людину, гатерія ішла до тераріуму. Вона тільки відірвала од землі і в німому поклику простерла передні кін... руки! Ось вона впритул наблизилась до Сюзі, схилилась, узяла її, наче мати дитину, і притисла до грудей. Так і застигла – мов статуя, тільки з живими, затуманеними скорботою очима. Неосяжно велика, та безпорадна в цю годину сила...

А Сюзі!.. Як вона принишкла! Хто б міг сподіватися від неї такої слухняності?! І Джайлс одразу зрозумів, наскільки він сам чужий для них обох, який він тут зайвий і навіть винен перед ними. І ще зрозумів, що, може, першим з усіх землян сподобився бачити таке диво. Сподобився він, простий собі зоолог... І враз наче хтось викресав у його голові здогадку: ось хто!.. Ось яке провидіння вело Стоукса!! Тоді чому ж та сила не поійняла його, самого Джайлса?! А може, кожному своє? Може, якраз йому, Джайлсові, і судилося зараз пережити найбільший у світі сором? На, мовляв, дивися, землянине, яку пекучу рану доводиться оголяти нам, щоб розбудити твою совість... І Джайлсові раптом страшенно захотілося впасти на коліна: заради бога, простіть! Беріть Сюзі. Ви, тільки ви маєте на неї право!.. Але він так не зробив – не посмів порушити цю величну картину смутку. Бо зараз весь перебував у гіпнотичному полоні того, що відбувалося.

Та ось Сюзі ворухнулася і легенько ковзнула додолу. Там одразу припала головою до землі, грайливо скинула хвостом і нетерпляче застукала лапками. Сюзі хотіла гратися, і її гостя відразу це зрозуміла: скупі всміхнулась і собі опустила долі...

Джайлс дивився на їхню гру і навіть не витирив сліз. Цієї хвилини прагнув тільки одного – молитися. За гостю, за Сюзі, за розум і милосердя всієї Землі. Але кожна з відомих йому молитов зараз не годилась, і через те почав молитись душею. Бо такий він уже був: трохи сухуватий, але цілком добрий чоловік Сем Джайлс.

Тим часом велика гатерія вже перестала гратись. Обережно підняла вона Сюзі і опустила в тераріум. Тоді, мов благословляючи, поклала їй на голову свою руку і знову схилилась у смутку. Та цього разу лише на мить. Бо раптом випросталась і досить хутко рушила назад. Пішла та зникла у ще темнішому, ніж сама ніч, отворі. І відразу завирувала окреслена чорна глибінь, розпалась на пасмасмуги і розбіглась, розсипалась ледь помітними цятками.

Джайлс вискочив зі своєї схованки і кинувся вперед. Але вже тоді, коли перед бесідкою нікого й нічого не було. Він добіг до того місця, де щойно стояв цей круглий і матовий, як місяць, диск та аж тепер упав на коліна. ...Розпачливим поглядом проводжав він увись дивний корабель прибульців і безмовно ворухив губами. З його піднятої догори голови спадала на плечі довга грива волосся, і весь він зараз скидався на якогось стражденного пілігрима, що після тяжких поневірянь нарешті вклякнув перед жаданим віттарем.

Ще довго стояв він отак, приголомшений недавньою подією та побитий власною совістю. І тільки тоді, коли відчув, що стояти далі несила, поволі звівся на ноги і, похиливши голову, як сновида, побрів геть.

Він зовсім не пам'ятав, як опинився у службовому приміщенні, пройшов у свій літній кабінет і опустився в крісло. Так, немов дрімаючи, тихо просидів решту ночі – нині страшенно самотня людина, єдиний землянин, чий розум і совість уже гнітила й пекла ця нечувано важка космічна загадка.

Він спохопився, як тільки-но заспівали перші ранкові птахи. І відразу кинувся до телефону – йому зараз був потрібний не хто інший, як Стоукс.

На дзвінок довго не відповідали. Нарешті почувся невдоволений голос щойно розбудженого господаря.

– Хто-хто?.. А-а, це ви, містер Джайлс! ...Добрий день, але що трапилося? Чому так рано?

– Я хочу вам сказати: беріть Сюзі! Навіть зараз.

– Сюзі?...– і Стоукс замовк.

– Ви що – не збагнули, про кого мова? Заради бога, прокиньтесь!

Стоукс мовчав.

– Та не думайте про ціну: віддаю даремно.

– Дуже дякую, містер... але, бачите, я тільки-но подумав, що мені робити з десятком тих гатерій, які вже придбав. Не знати чого я до них зовсім збайдужів. А ще як згадаю, скільки набрався з ними клопоту, то, зізнаюсь, відчуваю до них справжню відразу. Недарма той же ваш Даррелл сказав: «Якщо якась тварина на світі заслуговує назви доісторичного чудовиська, то це гатерія». Отож цілуйтесь з нею вже самі...

Спантеличений Джайлс поклав трубку, якусь мить постояв і безсило опустився в крісло. Так, це був знову колишній Стоукс – заповзятий комбінатор, власник двох третин капіталу торгового банку і аж ніяк не ревний захисник рідкісних тварин. Виходить... виходить, космічні гості чомусь передумали збирати гатерій і попрощалися з ними, мабуть, уже назавжди.

Зненацька хтось тихо кашлянув, і – Джайлс доволі звів голову, Перед ним, переступаючи з ноги на ногу, стояли обидва сторожі.

– Сер,– сказав трохи вже повнуватий Том,– ви можете звільнити нас навіть сьогодні.– І п'ятдесятилітні гренадери густо почервоніли.– Ми цілу ніч проспали, хоч, запевняємо вас, і краплі не мали в роті.

– Усе в порядку, джентльмени. На вашому місці заснули б і гуси, що мали рятувати Рим. ...На те була воля самого неба,– і Джайлс із цілком серйозним виглядом підняв догори пальця.

З'ЯВА

На столі директора Зоологічного музею задзвонив телефон. Худорлявий чоловік з короткими чорними вусами автоматичним рухом узяв слухавку:

– Так, я Хворостенко... – і враз обличчя його розгладилось в усмішці: – А-а, це ти, Миколо!.. Привіт, привіт... Ніби все в порядку... Тебе цікавлять скелети? Так-так, безпрецедентна знахідка. Тільки досі нічого не збагнемо... Еге, якби ж то одна форма дивувала! Тут, розумієш, хімічний склад незвичайний. Принаймні чогось подібного в себе на Землі не знаходили. ...Та вже ж, чому б і не припустити: може, прилетіли. Але жаль бере, Миколо: вони потрапили в землю не так уже й давно – якихось півтора-ста літ тому і, уяви собі, поховані в дерев'яній, цілком земній домовині. ...Обов'язково, обов'язково. Покажемо всьому світові... Ну, бувай!

Професор Хворостенко поклав слухавку і на мить задумався. Тоді підсунув до себе кілька великих рентгенівських знімків і зітхнув: нема сумніву, обидві істоти загинули насильницькою смертю.

Ротмістр Губанов повертався на свою квартиру. Було вже за північ, та старий холостяк брів додому неохоче. Ну що його робити вдома? А там, з друзями, він випив би ще стільки... І випив би, коли б не отой барон. Бач, інспекція завтра... А як інспекція, то що? Хіба їм уперше?! І тут ротмістр зупинився: що за чудасія?! Чому цей пустир так хутко посвітлішав? Ще... ще рано йому. ...Ого, аж засяяло! Губанов занепокоєно роззирнувся: ні, поблизу ніщо не горить. Та й горіти тут нічому. А довкола уже розвиднілось, мов удень. Та жарко як!.. І лиш тепер ротмістр швидше відчув, ніж збагнув, що те світло і спека ширяться згори. Силкуючись прогнати хміль, він підніс голову і – відразу ж став її опускати, втупившись поглядом у велику багряну кулю, що повільно приземлялась неподалік. І раптом ротмістрові стало моторошно й... холодно. Недобрий

цей пустир! Саме тут їхній обозний бачив, як блукала пара вогнів, а якийсь проїжджий дядько не міг рушити з місця порожнім возом. І тут одному чиновникові зустрівся люб'язний панок... Отой, що одвів його в пишний палац, посадовив за розкішний стіл, тоді – уклав на пухову постіль. А прокинувся чоловік у болоті під корчем, голова на кізках лежить, у спину сучкувата гілляка муляє...

Усе те за одну мить пригадав ротмістр і – вже навіть не труситься. Бо руки й ноги задерев'яніли, тільки ще перелякані на смерть очі бачать, як із тої кулі виплигнуло на землю якесь чудернацьке створіння, не то на кажана, не то на метелика схоже. Підбігло впритул до нього, Губанова, засміялося і рукою перед його очима провело. Начебто звичайнісінький жест, а, видно, непростий, бо відразу мов злизав із людини її страх. Так чи не так, а далі вже не боявся того створіння ротмістр. Воно ж, окаянне, засміялося ще голосніше, тоді повернуло назад свою зелену, як у мухи, голову і щось бадьоро цвірінькнуло. На той голос із кулі виглянуло ще одне таке створіння і собі зацвіріньчало. «Ого, та їх тут чимало!.. І з нашого брата, з улана, сміються! – недобре ворухнув вусом ротмістр. – Ах ти, поганська сило! Ні, в хороми я з тобою не піду... А от рубати тебе, по-моєму, ще не рубали!» – і, висмикнувши з піхов шаблю, навскіс рубанов потороччя, що плигало перед ним. Тоді, кинувши шаблю, вихопив пістолета і вистрілив у те, друге, що виглядало... Та тільки-но вляглася луна від пострілу, як ротмістр ізнову відчув дикий страх. Бо хіба нечистого уб'єш?! І що він тепер витворить у відповідь на таке людське зухвальство?.. Далі стояти ротмістр уже не міг: кинув пістолета і, з натугою відірвавши од землі ногу, пустився навтіки.

Він не перевів подиху навіть перед монастирською брамою. Немов боячись, що його відірвуть за плечі, гарячково вхопився одною рукою за залізну клямку, другою – почав щосили гупати об ковані двері. А тим часом до його спини підступало щось невимовно велике і страшне. Ось воно крижаним язиком лизнуло його по хребту, м'якою головою штовхнуло під коліна... Як лантух, звалився ротмістр у двері, що, нарешті, прочинились, і – тільки жалібно застогнав.

Отець Панайд мало не все своє свідоме життя провоював з сатаною і як фахівець добре знав, на які капості той

сьогодні ще здатний. Тож не дивно, що ротмістрове белькотіння зацікавило його не більше, як сороча пісня. «Менше треба пити!» – невдоволено подумав він і суворим голосом звелів уланові цілу ніч молитися під розп'яттям.

Крекчучи й охаючи, ігумен рушив назад до своєї келії, але враз зупинився: господи, та той же вояка твердить, що когось там рубав і стріляв! Отак, з п'яних очей, і людину міг загубити чи скалічити! І, недовго думаючи, отець круто повернув назад – будити Микиту.

Побачивши стурбоване обличчя наставника, кремезний парубок хутко схопився на ноги. «Треба йти!.. І візьми з собою ліхтаря! – показав йому на мигах отець.– І вже у голос додав: – А тоді мичи собі скільки влізе. ...Для того й ходять по світу п'яниці, щоби тверезі не мали спокою».

Ігумен по-своєму любив глухонімого – цього трохи вайлуватого, та однаке працюючого хлопця. Всі знали: найважчу і найчорнішу роботу в монастирі виконував послухник Микита. Колишній поводитир, він уже років п'ятнадцять живе тут, в обителі. Відтоді, як помер під її стінами якийсь сліпий лірник.

«Послав би когось із молодших,– думав уже по дорозі отець,– так ніхто з них і пальця як слід не перев'яже».– Ігумен трохи розумівся на медицині і нерідко лікував мирян та їхню худобу. І, де правду діти, навіть пишався своїм ремеслом. Та що не рік, то нижче гнуть до землі роки. І час, давно час йому поділитися лікарськими секретами. «Ото лишень трапиться кмітливий і совісний хлопець – неодмінно вивчу,– уже вкотре давав собі слово отець Панаїд.– ...А пустир таки прояснений – нараз одірвався він од думок.– Щось та не бреше наш улан».

Поминувши зарослі терняка, раптом побачили вони і велику кулю – джерело того світла. Підійшли ще ближче, і – хитнувся старий отець, злякано притиснувся до нього Микита. Перед ними лежала потвора, яку не зумів би уявити і найвигадливіший художник – із тих, що малюють страховиська пекла. І лиш тепер ігумен спромігся перехреститись та зашепотіти слова молитви. Він молився б іще довго, якби враз не помітив, що з тіла потороччя витікає якась темнувата сукровиця. «Та воно ж мертве!» – здогадався отець, і це відкриття його трохи заспокоїло. Уже з деяким зацікавленням глянув він на кулю, з отвору якої звисало друге таке ж створіння, і – о боже! – здається,

воно ворухнулось... Якусь хвилину отець вичікував, а тоді підійшов до кулі ближче і знаком підкликав Микиту. «Раз вони смертні,— вирішив він,— то це вже куди інша петрушка. І, може, ця твар теж господня». Звелівши парубкові скинути свитку, ігумен наклав нею створіння і цілком витяг його з кулі. «Ще живе»,— сказав до себе упівголоса, відчуваючи, як у його душі прокидається жалість.

Підібравши ротмістрову зброю, вони підняли на свитці пораненого гостя і рушили додому. Та тільки-но ступили кілька кроків, як створіння розплющило свої великі очі — здригнулося і одною з кінцівок гарячково вчепилося собі в шию. Коли ж та кінцівка знову ослаблено впала, отець Панаїд зробив для себе ще одне відкриття: на ший пораненого висів ледь помітний разок кольорових намистин. І тієї ж миті енергійно затрусив головою Микита, голосно заакав, звертаючи увагу отця в протилежний бік. Там повільно і величаво піднімалася вгору щойно бачена ними велика куля.

Чудернацьку істоту ігумен поклав у суміжній з Микитиною келії на оберемку пахучого сіна. Якимсь примудрився перев'язати їй рану і навіть пробував напоїти водою, але з того нічого не вийшло. По тому ж, зачинивши келію на внутрішню засувку, грізно затрусив перед Микитиними очима пальцем: щоб ані пари з уст! А зараз візьми лопату і піди закопай оте, мерве!

Уранці, віддаючи ротмістрові зброю, ігумен сказав, що на пустирі вони нікого не зустріли. Проте поклав на улана сувору покуту — сорок днів посту і покайних молитов.

Сонце піднімалося вгору — у монастирі вже давно розпочався свій клопітливий будень. Та сьогодні чорнопола братія могла тільки подивуватися. Бо цього ранку лише раз бачила свого наставника. І то якимсь пониклим, з добре помітною скрухою на чолі. І, мабуть, не один сьогодні подумав: не інакше, як занедужав старий. Що не кажи, а таки відбігав своє чоловік.

В отця Панаїда і справді була велика скруха на серці. Зробивши найнеобхідніші розпорядження по господарству, він усамітнися у своїй келії, оточений зграєю невеселих думок. Що ж робити далі? І... чим усе це скінчиться? — щораз більшим неспокоєм терзався ігумен, відчуваючи, як йому моторошно навіть згадувати про свого гостя. Ото

з'ява! І хто його, такого, сотворив? Навряд щоби господь... А він, Панаїд, – слуга божий, наставник для молодших – узяв і приніс його у святу обитель!.. Який гріх! І що буде, коли про те дізнаються люди?! А Священний Синод?! Можуть навіть закрити монастир. Самого ж його позбавлять сану, і – вже не покоїться його прахові під цими стінами... Та враз у голові отця спочатку ворухнулася, а тоді з викликом сп'ялась на диби сувора думка: що ж виходить? Він боїться віри тільки як влади, боїться її опричників?.. Ні-ні, не тим йому слід перейматися. Він учинив гріх!! Отець рвучко вклякнув і гаряче зашепотів молитву. Господи, прости йому вчорашню слабкість, прости цю людську жалість і, може, цікавість. Не витримав диявольської спокуси. Не витримав твого, о боже, випробування!.. І тут знову забилася, залопотіла шорсткими крилами ота непокірна думка: а хіба жалості, хіба співчуття стражденному – гріх?.. Господи! Тоді на що ж ти мене випробовуєш: на віру чи совість?? І чому перша мусить бути у протиборстві з другою?! ...Невже я вчинив гірше, ніж отой п'яний улан?!

Отець Панаїд поволі звівся на ноги і запалими очима обвів свою келію. Тоді, похитуючись, підійшов до столика – узяв і припалив од лампадки свічку. Рука його тремтіла, і весь він хилився та горбився як ніколи. Отак, зі свічкою в руці, отець покинув свою келію і пішов далі вузьким коридором. «Наразі перенесемо його до саду, в курінь, – остаточно вирішив він. – А сторожем туди поставлю Микиту».

Ігумен одімкнув двері і ступив до келії гостя. Він іще не встиг піднести голову і глянути в його бік, як ураз оторопіло став, неначе поштовхом, зупинений могутньою чужою волею. То на нього дивилися очі, що бачили і знали незрівнянно більше, ніж він сам, ніж будь-хто зі смертних на Землі. І в тих очах не було погорди, як не було образи чи ненависті. От тільки смуток, темний крилатий смуток витав в їх недосяжній високості-глибині. Непроникний, мов нічне небо, і незбагнений, як його правічна суть.

Незабаром той смуток потемнів ще більше і, оповившись пекельним серпанком болу, застиг, заярів смертельною тугою. Чужинець помирав, і його мука та смерть лишались на совісті далеких, незнайомих йому істот. Отець Панаїд одразу відчув, як зойкнула і тужно заскімлила його власна совість, беручи на себе вину за цей нечувано

тяжкий людський гріх... Але що це? Тягар наче спадає!.. Ось душа вже полегшено зітхає і – жадібно повниться якимсь урочистим світлом. То затлумлені очі страдника раптом очистились від муки і, засвітившись величавим спокоєм мудрого бога, тепер всепрощально прозирали весь видимий і невидимий світ. Ігумен затрепетав: перед ним були очі Христа – боголюдини, що сама лягла на земний жертвний вівтар... І високою хвилею сплеснула душа отця Панаїда, залебеділа назустріч великому чуду. Та свідомість його вже оповилася солодким димом чужої офіри і легко, без опору розтанула в нім. Ігумен упав долілиць, поруч покотилася й погасла свічка.

Коли він отямився і звівся на ноги, чужинець був уже мертвий. Отець у напівтемряві наблизився до нього і закрив йому очі. По тому, згорбившись іще дужче, сів дожидатись Микиту. І, коли той прийшов, спроквола розпорядився: «Зроби труну – на двох. Поховаємо їх разом, – і задумливо додав: – От тільки хреста їм не поставлю: не знати, якої вони віри».

ОБРАЗ

Вперше це волинське селище згадується в літописі тисяча сотим роком. Тоді воно ще мало оборонні споруди і чіпкого князька, який не міг не купатися в такій чудовій швидкоплинній річці, як Стир. А якщо ви хоч словом нагадаєте місцевим жителям про їхню історію, то неодмінно дізнаєтеся, що колись їхнім селом правили польські та пінські феодали і що його боєм брав сам Данило Галицький.

Центральну частину селища тут і досі називають містом, а значне в ній підвищення, де майже поряд стоять ветхі церква й костел, – городищем. Так само досьогодні вживають тутешні селяни цікаве слово «баяти» в значенні «казати», що не раз викликало в моїй уяві образ давньоруського Бояна... Цілком реальне поліське село, називати яке не буду лише з відомих мені одному причин. У ньому вже цілий місяць працювала археологічна експедиція Львівського університету на чолі з професором Гречанюком, і, звісно, ми, студенти історичного факультету, були її найчисельнішим загonom.

Як зараз пам'ятаю, весь останній тиждень був напрочуд сухий, що спонукувало нас **к о п а т и** від зорі до зорі. Лише в неділю пополудні несподівано пішов густий дощ. І хоч він невдовзі перестав, одначе робити вже нам того дня було нічого. Невеликими групами і поодинці ми босоніж потяглися до Стиру, дехто прихопив із собою спінінга, вудку. Саме там, на березі річки, я й підійшов до гурту дівчат, ховаючи за спиною свою знахідку... Зачекайте, на цей предмет я натрапив зовсім випадково, поблизу купи виваленої скрепером землі, і спочатку лише торкнув його носком кеда. Коли ж почав очищати – немало здивувався: то була кам'яна жіноча фігурка, подібна до тих, які маловиразними очима дивляться на нас із шкільного підручника. Так, вона дуже відрізнялася від Нефертіті, але, самі розумієте, це вже знахідка!.. Хто б на моєму місці не посмакував задоволення?! Навмисне театраль-

ний жест – і я, непогано наслідуючи нашого завкафедрою, починаю:

– Синьоокі лади і чорноброві гюльнари! Забудьте на якийсь час льотчиків, моряків і піхотинців. Востаннє зітхніть по кращих зразках уні- і фотоброму під своїми подушками (як прикро, що їх у вас багато!). Тепер подивіться на мене і замилуйтеся моїм голосом. Увага! Заглиблюємось у морок сивої давнини... Стоп! Яка саме епоха чи суспільна формація – поки що невідомо і нікому підказати. Але незаперечний факт: перед вами плід фантазії, феєрверк емоцій далекого предка, що створив немеркнучий образ жінки-трудівниці. І хоч на погляд нашого вибагливого сучасника риси цього обличчя дещо грубуваті, все-таки віддамо належне авторові, який глибоко співчував... глибоко співчував... Що це? Нараз у мене забрало голос. Немов спотворені ларингітом, вирвалися ще кілька звуків і завмерли на останній ноті. З кам'яним зображенням коїлося щось незвичайне: воно росло і вирізьблювалося кожним своїм фрагментом. Лінії рисунка на диво відточувались і м'якшали – гармонія владно опановувала всім обличчям... тілом. На моїх очах невеличкий піскови́к перетворився на молоду живу жінку, яка, проте, не виходила зі своєї кам'яної оболонки – суворою мовчазністю відгородилася від чужого їй оточення.

З острахом язичника дивився я на те диво і – ніби розчинявся в повітрі, віддалявся од незрозумілого явища... І відразу ж по останній миті творення риси того обличчя скривила гримаса пекучого сорому. Жінка міцно стулила уста, рвучко опустила голову і затулилася руками. Здавалось, от-от розітнеться плач, якого не чула земля і який змусить задрижати навіть ідолів. Але жінка не заплакала, натомість зависла мовчанка, якої я не забуду до кінця своїх днів. Той чужий сором незагайно передався мені: болем заповонив свідомість, жаром розсипався у грудях, застугонів у скронях. І вся моя словесна полова, моє бездумне фіглярство, яке я досі вважав необхідними атрибутами двадцятилітнього скептика, нараз оголилися на безчесне святотатство, блюзнірське кривляння молодого негідника... Так, я негідник. Негідник! – хотілося кричати у безвість, рвати на собі волосся, впасти і корчитись у виснажливих приступах каяття. Ще ніколи я не був собі таким зрозумілим і бридким, як у той час.

Негідник – це відкриття вже проникало глибше, в якись потаємні схрони підсвідомості, і тільки-но утвердилось там остаточно, як мені шалено захотілось навколішки поповзти до жінки і вже не просити прощення, а ницим рабом упасти до її ніг, упасти або розсипатись на порох... І вона все зрозуміла. Бо я тут же відчув, як саме з її волі од річки повіяв легкий вітерець, цілющою прохолодою обійняв моє чоло, вуста, груди і – поклав край мукам. На серці вмить стало легко, на душі – світло.

Аж тепер я міг по-справжньому розглянути дивожінку. Вона стояла переді мною на весь зріст у легкій, наче з ранкового туману, пелені. Її обличчя не було картинно красивим або тим симпатичним стандартом, який ми нерідко бачимо на вулиці. Але воно магічно вабило властивою тільки йому гармонією милих і водночас рідних мені рис. Нема сумніву, цю жінку я знаю давно-давно – відколи існую сам, відколи існує весь мій рід. Знаю: вона моя Джоконда, моя трудівниця і берегиня.

Лиш на коротку мить я зазирнув у лагідний смуток її очей, а прочитав у нім історію жінки всіх народів і поколінь. То була сестра, мати, Вітчизна, Земля. Чудесний і, як сама вічність, непідвладний уяві образ. Мабуть, недарма він постав на моїй життєвій дорозі.

ДЯДЬКО ЛАВРО

Нарешті я кандидат фізичних наук – учора надійшло підтвердження з ВАКу. Подія, звісно, неабияка, і – разом із моєю сім'єю радіє все селище. А сьогодні ввечері зайшов привітати дядько Лавро – тутешній чабан і, як каже моя мати, господар усім на заздрість. Це й не дивно: у нашого сусіда кмітливий селянський розум, але, що для мене найважливіше, він читає науково-популярну літературу. «А куди час дівати?! – пояснює дядько. – Вівці у мене дисципліновані – слухаються з одного слова».

Моє захоплення кмітливістю сусіда корениться у більш ніж десятилітній давності. Якось я прочитав йому журнальну інформацію про відкриття одного німецького вченого. Той під час тривалих досліджень нібито виявив, чому стародавні римляни лягали бенкетувати саме на лівий бік. У такій позі, мовляв, дещо більше виділяється в шлунок якогось там ферменту. Почувши це, дядько Лавро на мить задумався, а тоді як заребоче:

– Дурниця!.. Дуже вони, ті аристократи, задумувались, на якому боці чого більше виділяється. Скоріше відчували б на серці вагу... Що їли лежачи – зрозуміло всім: із панських лінощів. А ось чому на лівому – для мене теж не таємниця... Інакше, дорогий мій, вони нічого не зуміли б узяти і піднести до рота. Адже більшість людей діють правою рукою. А якщо на неї ляжеш, то як будеш їсти?! Ось шульга, тобто ліворукий, зробить навпаки – ляже на праве передпліччя. Можеш переконатися.

Так, виявляється, розгадка була простісінька. Молодець дядько Лавро!.. А якось, прочитавши чергову статтю з проблем розумного життя у Всесвіті, він ударив руками об поли:

– До чого ж диваки твої вчені! То, бачте, цивілізація наша на периферії і надто молода, то вона єдина у Всесвіті, і через те, мовляв, у нас нема контакту з інопланетянами... Ніби третього пояснення і не існує.

Я весь внутрішньо напружився, але спитав тихо і спокійно, наче боявся злякати жар-птицю:

– Яке саме пояснення ви маєте на увазі?

– А що коли інопланетяни ще не можуть до нас дістатися? Так само як і ми до них? Якщо всі гомосап'єнси Всесвіту в цілому на однаковому рівні? Точніше, в чужинців нема нічого якісно нового ні в голові, ні в будь-якому іншому місці, що значно відрізняло б їх від нас. Чому не припустити, що життя у Всесвіті розвивається єдиним суцільним фронтом, тим більше, коли він, як ви вважаєте, утворився від одного вибуху, тобто одночасно і складається з однакових «цеглинок».

– Але ж зірки вмирають і народжуються в різні часи, отже...

– По-перше, це не ті зірки або не ті їхні стадії. По-друге, якщо десь життя і загинуло, це зовсім не означає, що воно було вищим од нашого. А по-третє, умов «уже була» чи «іще буде» ми в рахунок не беремо. Питаємо себе: чому не контактують з нами живі??

– Ваша думка дуже смілива, – нарешті щось відповів я, а сам почав гарячково згадувати, чи зустрічав я де-небудь у літературі подібну версію. Але так нічого і не згадав.

– Авжеж, – дещо ображено і сумовито протяг дядько. – Це тому, що ти знаєш: у мене сім класів і восьмий коридор, а скажи це хтось інший, наприклад, академік Шкловський...

«А й справді, – раптом подумав я, – чим погана гіпотеза? Шкода тільки, не дасть їй дядько наукового обґрунтування. І в даному випадку не так важливо, перший він як автор чи ні. Головне, дійшов чоловік до ідеї самостійно, наодинці зі своїми вівцями».

Сьогодні ж мій сусід в «астрономічному ударі». Привітавши мене з кандидатською, він розгортає давній номер журналу «Химия и жизнь», знаходить потрібну сторінку і підкреслено читає: «Часть галактик может не поспеть к моменту схлопывания Вселенной в точку перед новым ее Большим Взрывом... И если в составе этих везучих галактик окажутся обитаемые миры, жизнь может быть спасена...»

– Ось як вважають декотрі вчені. Але я особисто з ними не згодний. Подумай сам: сьогодні не встигнуть одні, наступного разу – другі, треті... а там, дивися, і вся зако-

номірність зруйнувалася. Ні, дорогі мої, коли вже процес з порушеннями, непостійний, він для таких масштабів не годиться. Якщо Всесвіт пульсуючий, то повинен збігатися весь без остачі, якщо ні – він уже не пульсуючий. А зрештою, це ще питання, чи розбігається він насправді. Ефект Доплера може мати й інші пояснення. Ми ще дуже мало знаємо про рух галактик і зовсім нічого – про рух метагалактик.

Невдовзі наш любитель астрономії пішов, залишивши мене в полоні гнітючих сумнівів. Справді, як іще мало знає людина Всесвіт! І які часом хиткі має про неї уявлення! Адже я так само читав це повідомлення, але сприйняв тоді його без заперечень... Ой же ж дядько Лавро!

КОЛИ ВЖЕ ПРИПИНІТЬСЯ?!

— **К**раща гама запахів у всій галактиці – ти чула, люба?

– Так, але поки цей винахід доповзе до нашого сузір'я, він давно вийде з моди. Ми, провінціали, завжди у хвості подій великого Всесвіту... Ой лишенько, куди він тільки запропастився? Ореоле! Ореольчику! За що ти взявся?.. Подивіться: він знову щось руйнує! Цього разу в якійсь десятипланетній системі. Ще тільки там тебе бракувало, в отих диких хашах!.. Третя від зірки. Так і є: вже стер на порох чи не найбільше місто планети. О великий розуме! Тепер там будуть сто років молити і проклинати свого бога або – що найкраще – вигадають десяток безглузвих гіпотез. Ореоле, я ж тебе завжди вчила: будь обережний з енергією шостого порогу мозку. Адже довкола життя. І в о н и теж розумні істоти, тільки нижчого порядку. Трудяться свідомо й колективно, мають власну цивілізацію... Ти чув чи ні?.. Он поглянь: навіть літальні апарати збудували.

– Пхе, «збудували». Створюють те, чого самі неспроможні мати. На властивостях неживої природи виїжджають. А я сам розвиваюсь, у собі потенцію множу – до безконечності.

– Молодець, але кожному своє. Головне – не смій руйнувати. Це не покликання розумної істоти... Чисто батькова формула! Розповідають, той, бавлячись, спустошив у якійсь системі цілу країну.

– Мамо, але ж вони, д р і б н і, роблять те саме. Я постеріг на власні очі. Сьогодні кілька з них блукали поміж дерев, а потім розтоптали і запалили купу істот, ще дрібніших від себе. А ті теж трудилися – колективно!

– Віві, покопайся, будь ласка, у своїй пам'яті: я цей розділ не зовсім добре опанувала, – що за «кupu істот» має на увазі моя бестія?

– Одну десятю секунди, люба... Ага, на їхніх звукових сигналах це м у р а х и – організовані інстинктом комахи.

– І їх треба нищити? О великий розуме, скільки ще дикунства у Всесвіті! Коли воно вже припиниться?! ...Але ж, Ореольчику, ти набагато розумніший від тих, нижчого порядку. Подумати, ціле місто!..

– О, люба! Ці двоногі знищують навіть один одного, тож, повір мені, зовсім не варто ними перейматися... Краще давай знову повернемось до останньої гама за-пахів.

КОНТАКТ, ЩО ТРИВАВ СЕКУНДУ

Ще день тому це була просто вогниста цятка, що хутко мчала до Землі і за всіма прогнозами вчених мала миттєво згоріти в густих шарах атмосфери. Одначе тепер... уже ніхто не брався твердити, ніби летюче тіло – метеорит. Ще б пак, за якусь ранкову годину весь світ дізнався, що таємничий предмет протягом ночі збавив швидкість і впевнено вийшов на довколаземну орбіту.

Надвечір радіо і телебачення вибухнули новою сенсацією: космічні прибульці приземляються в центрі Південної Америки, здається, в Геранії... І відразу ж до кордонів цієї країни з усього світу помчали літаки, поїзди й автомобілі. Мчали, мчали і раптом... стали. Геранійські кордони, виявляється, на замку. Онде – за колючим дротом – солдати насупилися, з автоматів ціляться: ану ж ступи!

Довгенько стояли люди ні в тих ні в сих, та тут якийсь іменитий учений не витримав – вийшов наперед й авторитетно заявив:

– Панове! Я лауреат Нобелівської премії, член-кореспондент п'ятнадцяти зарубіжних академій. Моє ім'я...

– Гав-гав! – чітко відповів йому батальйон вояків і скорчив страшну міну.

– А-а!...– розуміюче протяг учений і відійшов убік.

Невідомо, що було б далі: просто сидячий, а може, й голодний пікет, якби над автоколоною не завис якийсь спортивний вертоліт.

– Панове! – по пояс висунувся з нього добродій з мегафоном у руці.– Півгодини тому в Геранії відбувся п'ятдесят четвертий державний переворот. Владу захопила військова хунта!

– А-а!...– цього разу розуміюче протяг весь натовп і дружно повернув назад.

Тим часом «хунта національної реконструкції» – новий уряд Геранії – не дрімала. Дванадцять міністрів у військовій формі і два в цивільному стригли вухами, жадібно ловлячи кожне слово нового президента. Ще вчора тільки командувач сухопутних військ, а тепер головнокомандувач і глава держави, той енергійними мазками дописував запаморочливу картину суспільного поступу.

– Панове! Сам факт, що інопланетяни прилетіли на Землю першими, переконливо свідчить про їхній незрівнянно вищий технічний потенціал. А оскільки вони сіли на нашої території, то це відкриває для нас грандіозну перспективу. Ми навіть можемо стати супердержавою № 1. Розумієте?.. Саме провидіння посилає нам технології, а отже, зброю, якої не бачив світ. Коли так, то наш час прийшов. Нарешті й Геранія матиме чим стукнути по міжнародних столах.

– Браво!! – заплескали довкола.

– Але для цього, – вів далі президент, – ми мусимо втримати свій контакт із прибульцями у надзвичайно суворій таємниці. Крім нас, щоб і миша до них не пробігла! Чули?!

– Чули!!

– Ох і заживемо! – потряс над головою пістолетом міністр національної оборони, а заспокоївшись, мрійливо пошкріб ним себе за вухом.

– Пане генерале! – відхиляючись, скривився міністр без погонів. – Ви б краще поколупалися собі в зубах багнетом.

– Ха-ха-ха! – зареготав командувач військово-повітряних сил. – Що – страшнувато?.. Та незабаром у нас малюки гратимуться авіабомбочками!

– А чому тільки а-ві-а-бомбочками? – равниво встряв командувач військово-річкового флоту.

– Панове, годі полемізувати! – зупинив їх глава держави. – Краще поспішімо навідати наших люб'язних гостей.

Сказано – зроблено. Не минуло й години, як процесія у складі тридцяти танків і сорока гелікоптерів спинилася край пустиря, на якому величезною білою сигарою стримів корабель прибульців. За наказом головнокомандувача в урядовий лімузин сіли міністр іноземних справ і культури (він же бригадний генерал авіації), генерал од розвідки та військовий радник з науково-технічних питань.

– Ну, вперед! – сказав їм глава держави і в приємному

збудженні потер собі руки. А тоді до почту: – Увімкніть мій улюблений марш! – І підніс до очей бінокля: – О, та вони вже сховалися за кораблем!..

– Очевидно, з того боку в гостей люк,– запобігливо виструнчився офіцер від контррозвідки – начальник радіоцентру.

І раптом головнокомандувач неспокійно затупцював на місці:

– Що... що таке? Наші посланці повернули назад?.. Який же це контакт, якщо він тривав лиш секунду?!

Коли ж автомобіль під'їхав ближче – всі ахнули. У машині вони впізнали тільки шофера. Бо на інших місцях сиділи... звірі – ягуар, койот і заєць. До того ж, ягуарову пашу зіплював добре припасований намордник.

Усі присутні заціпеніли. І ця німа сцена тривала доти, доки образи звірів не розвіялись, а на їхніх місцях не виникли знову людські тіла.

– Що за чортівня?! – сказав, скидаючи з себе намордника, міністр іноземних справ і культури.– У мене таке враження, ніби я щойно побував у шкурі ягуара.

– А я наче був койотом.

– Я – з... зайцем,– усе ще тремтячи, пробелькотів радник.

– А ви ними були насправді,– холодно глянув на нього головнокомандувач.

– Вибачте, як це р... розуміти? – ображено і водночас лячно спитав радник.

– Дізнаєтеся в моїй канцелярії.

– Може, гості воліли б спілкуватися з цивільними? – обережно висловився другий міністр без погонів, та, поцілений десятком вибухонебезпечних поглядів, одразу знітився: – Я маю на увазі не себе, а, скажімо, нашого знаменитого філософа...

Головнокомандувач запитально глянув на міністра внутрішніх справ.

– Його вже нема,– впевнено відповів той.– Як було передбачено, філософ помер на столичному стадіоні від тяжких приступів гикавки.

Зненацька ад'ютант головнокомандувача вигукнув:

– Дивіться, дивіться: до нас біжить вівця!..

– Баран! – уточнив начальник охорони і вихопив пістолета.

– Не стріляти! – якимось безбарвним голосом наказав глава держави і носком чобота зупинив невеликого білого барана. Тієї ж миті буквально на баранячому хвості виросла людина в поліцейській формі.

– Ви хто?! – суворо запитав головнокомандувач.

– Начальник місцевої поліцейської дільниці.

– А що мали спільного з бараном?

– Я, перепрошую, висів на його хвості. Звичайною гнидою. ...То все вони, гості. За те, що я хотів перевірити в них документи і заодно обшукати приміщення... Я діяв за новою інструкцією. Я старався.

– Старався? Ну, тоді одержиш медаль,– глава держави насупив брови і на мить задумався. По тому рвучно звів голову: – Негайно поїхали назад!!

– Пане головнокомандувач! – раптом упіймав його погляд генерал-танкіст.– А може, пальнути в них із тридцяти стволів одночасно? Та й авіація підтримала б!..

– А на чий хвостах вас усіх після того шукати?!

Генерал густо почервонів і поспішив до своєї машини.

Вранці радіо- і телекоментатори всіх країн повідомили, що космічні прибульці покинули Землю. Того ж дня газети вмістили цікаві фотознімки, зроблені з борту літака. На них було показано гігантський арковий міст, що чверть години, як міраж, висів над не менш великою річкою. Посередині того мосту в затятому герці застигли два нерозумні цапки – точнісінько як у народній казці. «Що б це могло означати?» – великим шрифтом запитували газети в читачів.

ЛЮБ'ЯЗНЕ ЗАПРОШЕННЯ

Чужий корабель опустився зовсім поряд. Це свідчило про те, що брати по розуму так само жаждали контакту, як і земляни. Пам'ятний день – перший для обох сторін на Альфа Центаврі – уже вписувався в історію галактики великими золотими літерами.

Обидві групи – по три чоловіка в кожній – сходилися приблизно на середині відстані між кораблями. Нарешті всі зупинилися. У шанобливому привітанні одні звели руку до скроні, ті – поклали на серце. Увімкнули «перекладачі».

– Ми раді бачити перед собою ще один вінець творіння природи.

– Ми – так само. ...Слава Життю і Розуму!

– Слава!

Тоді капітани торкнулися один одного:

– Командир екіпажу Каспрук. Мої колеги Решетько і Савенок. Планета Земля.

– Командир корабля Аярк. Члени екіпажу Ігул та Енріс. Планета Угарта.

– Віднині ми не випадкові стрічні, ми – друзі. На всі віки, у всіх поколіннях.

– Віднині ми разом нестимемо світло Розуму крізь нескінченні простори Всесвіту.

– Ми – брати.

– Брати.

– Велика Рада двадцяти планет хоч сьогодні готова прийняти до свого складу нову сестру... – промовець на мить зупинився і ще врочистіше додав: – Землю.

І тут земляни вперше зам'ялися з відповіддю. Вони занепокоєно перезирнулися, ще мить помовчали, і лише після того їхній командир обережно запитав:

– Даруйте, про яку Велику Раду йдеться?

– Наша планета Угарта об'єднує довкіл себе дев'ятнадцять населених планет восьми інших систем у потужну Лігу. Всі на рівних правах, хоч і не з рівними можливостями.

– Спасибі, але, бачте... ми всього-на-всього нечисленний екіпаж космічного корабля, отже, не уповноважені вирішувати назване питання. Чи вступить наша планета до вашої Ліги – це в компетенції народів Землі, які ухвалюватимуть рішення, напевне, через референдуми. Та особисто я залюбки передам вашу пропозицію, якщо, безперечно, вона виходить від офіційних органів Угарті чи-то пак Ліги.

– О, не хвилюйтеся!.. Ми дотримуємося всіх формальностей,– Аярк м'яко торкнувся Каспрукового плеча.– Ми передбачили такий варіант і наперед заготували офіційне запрошення. Ось!..– Угартянин, здавалося, лише черкнув пальцями по своєму скафандру і, наче фокусник, простяг на долоні маленьку касету.– Спочатку переглянете кіноплівку про щасливе життя наших дружніх планет, в кінці ви побачите і почуєте люб'язне запрошення, виголошене Головним координатором Ліги.

– А як же ми повинні вам відповісти?

– Та ніяк. Будете просто чекати на нашого представника-урядовця. Звісно, він прибуде до вас із невеликим штатом.

– Ого! – не втримався Решетько.– Які замашки!

Каспрук з легким докором глянув на свого бортінженера і відразу перевів погляд на Аярка:

– А якщо Земля не пристане на вашу пропозицію і вашому урядникові доведеться повертатися назад?.. Це ж колосальні затрати енергії!

– А навіщо повертатися?.. Тоді наша людина залишиться у вас послом. Та з часом, я думаю, все владнається. Ми пропагуватимемо наш спосіб життя, нові для вас технології... і ви до нас звикнете. Принаймні ми ще ніколи не терпіли поразки.

– Поразки?

– Я хотів сказати: ми завжди добивалися успіху. Все робиться поступово, спочатку вам доведеться вивчити тільки нашу мову... Ось візьміть,– Аярк таким самим спритним рухом видобув другу касету.

– Дякую,– Каспрук заховав подарунки і вибачливо усміхнувся: – Даруйте, записів наших мов ми при собі не маємо.

– О, що ви, що ви?! У цьому нема доконечної потреби...

хіба що для етнографів. Ми ж на Угарті не зобов'язані і не можемо знати всі мови Ліги. Повірте, для нас це тільки зайве навантаження, тим більше, попереду інтеграція культур, єдина мова...

– Єдину мову будете визначати у рівноправному суперництві? Чи, може, вона утвориться шляхом природного синтезу?

– В обох випадках на це піде страх як багато часу. На двадцяти планетах вже утвердилась мова Угарті, тож зрозуміло: вона, як магніт, притягне меншу частку.

– Точніше, поглине... Скажіть, і утверджувалась вона завжди у мирний, справедливий спосіб? За добровільною згодою інших планет, народів?

Аярк на якусь мить зніяковів, та хутко знайшовся з відповіддю:

– Цивілізації, планети подолали нелегкий шлях у своєму розвитку, часто він був драматичний, але такі реалії, і від них ми нікуди не дінемося.

– В нормальних умовах жоден народ не відмовиться від рідної мови, – вставив Решетько.

– Але ж єдина мова здешевлює і полегшує спілкування. На Угарті це знає кожен школяр.

– Іноді доводиться свідомо програвати на відстані, щоб виграти на силі, – одвів Савенок. – І це так само зрозуміло кожному школяреві на Землі.

– Земля не погодиться на асиміляцію, – хитнув головою Каспрук. – У нас інші принципи єдності, у нас досі кожен народ розмовляє рідною йому мовою.

Аярк невдоволено звів догори свої тонкі брови:

– Ви, як самі сказали, тільки нечисленний екіпаж корабля, а відтак не репрезентуєте всієї Землі. Отже – ми не можемо всерйоз зважати на ваші особисті міркування. Зрештою, Угарті треба бути готовою і до перешкод. Така вже невідворотна доля всього нового... Та нічого, в нас вистачить терпіння і, безперечно, досвіду.

Земляни знову переглянулися, і Решетько процідив:

– А чи не засукати нам рукава?

Савенок легенько штовхнув його у бік і тихенько посміхнувся:

– У скафандрах?

– Не розумію, причому тут рукава? – обвів їх поглядом Аярк.

– Цей вираз у нас означає, чи не пора нам дуже культурно попроситися, – поквапився запевнити Каспрук.

– О ні, ні! – палко заперечив той. – Ми з вами ще як слід не познайомились. Ви навіть не назвали координат своєї планети.

– Назвемо, але спочатку скажіть, що саме робитимуть ваші урядовці у нас на Землі?

– Відомо що: стежитимуть за виконанням розпоряджень Центру, збиратимуть податки чи-то пак внески у спільний фонд Ліги.

– ...де домінує культура Угарті і неподільно панує її мова? – жовчно вставив Решетько. – Виходить, ви будете утверджуватися ще й за наш рахунок. А ми, навпаки, за власну смерть маємо ще й платити?!

– Яка смерть?! Ви житимете. Відмиратимуть лише деякі ваші відмінності. Такий неблаганний процес розвитку. Цього вимагає наше і ваше майбутнє...

Каспрук уже не на жарт роздратувався, давно дратувалися і його товариші, але він розумів: полеміку треба будь-що закінчити. І то за всіма логічними законами. Інакше... інакше Аярк піде до свого корабля, почуваючись переможцем. І з його червонуватих очей, з його тонких губ вислизатиме оця зверхня поблажлива посмішка.

Капітан земного корабля прискалив око і з дещо глузливим спокоєм узявся тлумачити:

– Щодо майбутнього, то його господарями стануть наші нащадки, вони й вирішуватимуть, як їм жити. І нам не треба бути настільки зарозумілими, аби перебирати на себе їхні справи. У кожного покоління достатньо власних нагальних турбот, аби братися за сумнівні операції на здоровому тілі заради ефемерного майбутнього. І взагалі, суспільство, що розвивається, схоже на молодий організм, який аж ніяк не потребує, щоб його оперували такі боги, як ми. Твердити, ніби нам відомі обличчя і суть майбутнього – не що інше, як новітнє шаманство, жалюгідна і смішна поза примітивного оракула тільки з претензією на науковість. Особисто я завжди критично поставлюсь до будь-якого суб'єкта, що переконуватиме, ніби якесь провидіння відкрило йому істину та шляхи до неї. Отож, аби

не припуститися глобальних помилок, шкода від яких з розвитком суспільства зростатиме майже в геометричній прогресії, ми, земляни, набагато скромніші у своїх далеких планах.

– Який же у вас принцип єдності?

– Дружба, колега, дружба і довіра. Без цього ми втратили б дуже багато. Бо у кожному поколінні планета втрачала б віддачу найкращих синів усіх зневажених народів.

– Ви маєте на увазі національну гордість? – знову звів догори брови Аярк. – Я розумію лише особисту гордість, гордість окремого індивідуума. Все останнє – то пережиток, атавізм. Подумати лишень: народи, нації, чвари між ними... Які ще більші можуть бути втрати?!

– Так, будь-які крайнощі – це втрати. Часом жажливі втрати. Але, мужніючи, виростаючи духовно, народи врешті-решт долають ті тернисті шляхи і виходять на світло, де кожний з них здіймає до сонця власне обличчя. І це щастя бачити сонце власними очима вартє жертви, перед ним бліднуть будь-які економічні вигоди. Коли ж ідеться про гордість і моральну силу індивіда, то вона передовсім корениться в гордості і силі його власного народу. А щодо чвар і національного егоїзму, то він у нас приречений на свою природну смерть, бо людство наше давно не знає воєн. Бо, крім нього, людям властиві ще й інші риси, такі як убоління за авторитет свого народу, за його добре ім'я. І святині народу, його честь, культура і мова – це якраз ті вартості, яким нема заміників. Бо коли ти сьогодні не виконав священного обов'язку перед рідним народом, завтра уже з легшим серцем не виконаєш обов'язку щодо своєї матері, відвернеш голову од страждання сусіди, перехожого. Зрештою, пам'ятайте: дозволити комусь асимілювати себе – означає визнати себе слабкішим. Такий непорушний закон, де при поєднанні перемагають ознаки чи риси сильнішого, панує у всій живій природі. А який висновок?.. У вашій Лізі всіх переміг індивід угартянин. Усі інші лягли під нього... – і тут Каспрук несподівано зупинився: з Аярком діялося щось незвичайне. Губи його по-страдницьки скривилися, повіки опустилися, а за мить і поникла голова. Було видно, що Каспрук нарешті потрапив у ціль, зачепив його за живе.

На хвилину запанувала мовчанка. По тому Аярк якось понуро, вперше нетвердим голосом запитав:

– І що – між вашими народами нема суперництва?
– Є. Це мирне змагання в духовній сфері, в науці, еко-
номіці, спорті.

– То яка ж у вас влада? На чому вона тримається? –
осмілів другий угартянин.

– Найкраща влада – це влада авторитету.

І знову запанувала мовчанка. І знову Аярк опустил
свою велику голову.

– Як джерела живлять річку, так і культури живлять
планетарну чи навіть зоряну культуру, – вже зі співчутли-
вою ноткою додав Савенок.

– Але ж вони у нас зникли не безслідно, – мало не з роз-
пачем спробував заперечити Аярк.

– Так. Стали для когось поживою, а самі вже більше
нічого не поповнять. Бо висохли назавжди.

– Командире! Облишмо цих землян: ми їх ніколи не
переконаємо, – раптом звернувся до Аярка третій угартя-
нин. – Земне суспільство – це чудовисько о тисячі голів.

– ...і о тисячі сердець, – весело докинув Решетько.

– Годі: я не про те, – труснув головою Аярк. – Я поду-
мав про таку адміністративну округу, як Офал, де спо-
конвіку жили мої предки. Колись то була незалежна
країна. Її народ мав власну культуру, мову. Авжеж, була у
нього гідність і, може, слава.

За кілька хвилин Каспрук уже з легким серцем дав
угартянам координати Землі, і обидва екіпажі доволі
стримано, зате без прикросців розпрощалися.

УРЕНГИ

Зореліт «Волинь» знову долав космічні простори – повертався на Землю. Але його капітан про це не знав: лежав із заплюшеними очима та міцно стиснутими зубами. Він лише зрідка розтуляв рота, щоб викрикнути в білу стелю корабельного лазарету одні й ті ж слова: «Уренг! Ти зробив свою справу – можеш іти!».

– Його слова так нагадують відомий крилатий вислів, що я вже починаю бачити цього уренга в подібні похмурого бородатого мавра, – хитнув головою бортінженер.

– Але інтонація, по-моєму, зовсім не виказує моторошної відрази, як це маємо в класичному творі, – сказав головний механік, – хоч позбутися чийсь присутності капітан дуже нетерпеливиться.

– Якщо вже аналізувати фразу за інтонацією, – не змовчав психолог, – то в першій її частині чуємо визнання певних заслуг уренга, що принципово різнить його від злощасного мавра, і тільки друга – вимога піти геть – на жаль, єднає обох.

– А на мій здогад, усією своєю фразою капітан звинувачує уренга не в чому іншому, як у землетрусі, від якого він щойно потерпів. І каже це таким тоном, наче того перевертня він знає особисто, як, скажімо, кожного з нас, – то знову бортінженер.

– Цікаво, цікаво, – підхопила археолог Корнелія. – А давайте уявимо собі, що такий уренг існує насправді, може, навіть живе серед нас... Ну, давайте хоч трохи пофантазуємо!

– Досить цікава гра, – не без іронії одвела лікар Ольга. – Й, очевидно, колись на дозвіллі ми прийнемо її правила, та сьогодні нам не до фантазій. Капітан був у такому стані, що уренгом йому міг видатися навіть його рятівник Леонардо, чи не так, повелителю вогню?

Леонардо лише кивнув головою та посміхнувся, не перестаючи дивитися в якусь, тільки йому відому, далину.

Цей тридцятирічний улюбленець долі мав красиве аристократичне обличчя, обрамлене пишними кучерями, і струнке, з класичними формами тіло, якому міг позаздрити першокласний артист балету. Дивлячись на нього здалеку, можна було подумати, що то ожив якийсь елегантний манекен із вітрини чоловічого салону.

Та Леонардо був не просто вродливим молодиком. Він мав аналітичний розум і гострий погляд, який міг зупинити на місці або, навпаки, повести за собою. Недарма отримав високе довір'я відповідати за корабельний реактор, до того ж, мало не містична слава людини, якій завжди таланти, і приємний для товариства характер давали йому перепустку в члени будь-якого клубу чи космічного екіпажу. Варто сказати, що «повелителеві вогню» вже не раз пропонували очолити самостійний рейс, але він уперто відмовлявся, і це так само подобалося людям. У колективі хлопцем захоплювалися і мимоволі милувалися, його любили, та ніхто йому по-чорному не заздрив. Таким чином Леонардо наче відгороджувався від потенційних недоброзичливців. Якось так уже виходило, що кожен вважав за честь зробити Леонардові щось приємне, бо в одного він викликав братерські почуття, в того – батьківські, в іншого – синівські. І своєю магічною усмішкою він умів дуже проникливо дякувати за добро та водночас закликати до ще більшої щедрості. Кожен, хто брав участь у його долі чи хоч якось дотикався до неї, скидався на того чутливого читача, який уже з перших сторінок цікавого для себе роману починав співчувати головному героєві.

Раптом лікар схаменулася:

– Провідали чоловіка і – йдіть собі геть! Це вже моя вимога, що єднає вас усіх з мавром... Чоловік марить, а ви тут просторікуєте, – Ольга взялась енергійно виштовхувати всіх з лазарету.

– Що ж, вона має рацію, – сказав уже в головному салоні бортінженер. – На те й лікар.

– Тільки страх яка педантична! – не втрималась Корнелія. – Такі люди сприймають лише доказову інформацію.

– Але погодьтеся, – зауважив астрофізик, – дивно чути ці слова з вуст капітана: той ніколи не припускав і думки

про існування уренгів. Сучасними міфами називав він усі перекази про їх життя і вчинки. Казав, людина споконвіку тяжіла до містики і, на жаль, остаточно цього потягу не позбулася.

– Так,– не забарився психолог.– Капітан не визнавав уренгів, але й не осуджував тих, хто розповідав про них легенди. І в тім крилась неабияка мудрість. Він добре знав, що людині просто не хочеться бути самотньою в космосі, як і не хочеться довго терпіти незрозуміле або втрачати надію навіть тоді, коли логіка безжально прокаркала безвихідь.

– Е-е, дорогенькі, встряв головний радист, він же відповідальний за електронне забезпечення та захист корабля.– Не забувайте: капітан є капітан. Йому сам обов'язок велить бути найбільшим тут реалістом і водночас враховувати людську слабкість.

– Як собі хочете, але без казки людині не обійтися – за будь-яких епох та умов, хоч і називатиме вона її по-новому, скажімо, науковою фантастикою. До речі, якраз письменник-фантаст першим ужив слово «уренг». Йому воно просто приснилося,– то висловила Данута – вродлива ровесниця Леонарда, вона ж відповідала за біосистеми корабля і ще асистентувала лікареві. Казали, що саме завдяки її чарам на борту «Волині» опинився Леонардо – цей живий талісман, якого навперебій запрошували до себе мало не всі команди космічних рейсів.

– Ця медаль має і зворотний бік: покладаючись на когось іншого, людина менше розвиватиме власну ініціативу й активність, очевидно, тут важливим є питання міри,– це знову астрофізик.

Та Корнелія невгавала:

– Ну, ця небезпека навряд чи загрожує цивілізації нашого рівня. Боятися, що уренг стане для нас якимось ідолом, предметом сліпого поклоніння і віри, не доводиться. Сьогодні це лише красива легенда, і сам факт її існування свідчить про те, що вона людям потрібна. Зрештою, хто довів, що то лише легенда? Якими доказами можна заперечити наявність істот далеко іншого порядку, ніж ми? А якщо це тільки наполовину легенда?.. Наша цивілізація нарешті вийшла на простори великого Всесвіту, і це означає: ми повинні бути готові до всіляких

несподіванок, точніше, відкриттів. Тобто уренги можуть жити за такими оригінальними законами, що нам і на думку не спадуть. А якщо параметри їхнього життя лежать у зовсім інших площинах фізичного світу, то зрозуміло, чому так рідко ми з ними стикаємося. Отож не варто недооцінювати фантазії природи. Так, сьогодні наш світ іще обходиться без сусідів, як і вони, можливо, без нас, але хто наважиться стверджувати, що в результаті нашої та їхньої еволюції ми не станемо потрібні одні одним, навіть необхідні?

– Все може бути, – примирливо погодився бортінженер. – Та поки що уренги для нас – лише міфічний образ, такий собі казковий джин із невідомо де захованої у Всесвіті пляшки. І якраз про такого всесильного та премудрого дивака я зараз готовий послухати чергову історію... Може, ти, Леонардо? До речі, хіба ти сам не здатний послужити прототипом уренга? Адже вберегти і винести капітана з такого каменепаду – справа більш ніж героїчна.

– Я не знаю нових легенд про уренгів, – знизав плечима Леонардо. – А з тих, що доводилося чути, на жаль, не запам'ятав жодної.

– То, може, нам щось видасть уславлений майстер розмовного жанру?... А гукніть, будь ласка, старшого оператора!

Той ніби чекав на запрошення: так і ввійшов з роззявленим ротом. Що-що, а поговорити він був мастак. Відразу ж і перейшов до діла:

– Розповідають, в одного штурмана що далі, то частіше псувався настрій. Ходить чоловік туди-сюди та все кисне й кисне. Навіть дратуватися став без видимих на те причин. І от якось залітає до головного салону кульова блискавка – десть так сантиметрів двадцять у поперек. Зрозуміло, взятися їй нізвідки, малоюмовірно, щоб народилася і в машинному відділенні. Наближається вона просто до нашого штурмана, а той заляк на місці і тільки перелякано на неї дмухає, щоб, значить, спрямувати її в інший бік. Спинилась та куля аж перед самим його носом. Чоловік уже ловить дрижаки, а куля ні з місця. Несподівано з неї висовується звичайна людська рука і пальцем тисне йому на кінчик носа, отак: пі-пі, як іноді дорослі роблять дітям; лише тепер штурман збагнув, хто перед ним.

«Прошу,— каже,— будьте гостем, якщо з добрими намірами».— «А гостей стрічають із приязною усмішкою»,— чується голос у відповідь. Що було робити? Мусив господар засміятися, і лише після того куля загойдалася та попливла собі геть, а в штурмана надовго вселився добрий настрій.

Бортінженер схвально поплескав оповідача по плечу, а тоді поставив перед ним порцію тонізатора:

— Молодець!.. На, промочи горло і поганяй далі.

— На одній з нововідкритих планет експедиція записала таку легенду. Якось ворожа армія взяла в облогу столицю сусідньої країни, зовсім не готової до війни. Агресор затаю атакував місто, водночас морив його спрагою та голодом. А в небі, над усім кільцем фронту, безперестанку ширяв і загрозливо кричав якийсь хижий птах, скажемо по-нашому, коршун. Знесилене місто вже рахувало останні години своєї волі, коли раптом у небі з'явився інший, мирний, птах, скажемо по-нашому, голуб чи лебідь. І от у всіх на очах той другий птах теж обертається на коршуна та стрімко кидається на першого. У небі зав'язується жорстокий бій. По якомусь часі другий птах усе-таки бере гору і проганяє геть свого супротивника. Знову набирає попереднього вигляду і вже сам кружляє над містом та його околицями. Й — о диво(!): ворог несподівано знімає облогу та рушає додому. Мешканці міста не сумніваються: це добрий уренг порятував місто від лихого уренга. І того, доброго, вони оголошують своїм святим...

Тим часом капітан прийшов до пам'яті. Нарешті!.. Всі одразу звеселіли, бо вже звикли почуватися з ним не просто комфортно: його воля, досвід і почуття справедливості були для екіпажу тим живим образом, що об'єднував їх усіх, обіцяв кожному захист і надію повернутись додому. Капітан був незаперечним авторитетом для своєї команди, її суддею і виконавцем в останній інстанції. А першого після свого пробудження він захотів бачити Леонарда. Ще досить кволим голосом він запропонував йому сісти і вже не переставав говорити:

— Я знаю, хто ти... Крізь останні проблески свідомості я встиг побачити, як ти миттєво обернувся на черепаху, під чиїм панциром знайшлося місце й для мене. Жодна відома мені істота не зуміла б так блискавично спорудити

з каміння, що падало на нас, подібного щита. Вельми дякую тобі за порятунок. Але... як тобі це сказати, щоб не виглядати невдячною свинею?.. Вибач: віднині ми з тобою не зможемо жити в одній «хаті». Твоя присутність гнітитиме і позбавлятиме волі мене на кожному кроці. Я перестану бути собою, і це неодмінно відіб'ється не тільки на моїй поведінці, на моїх рішеннях, а й на психологічному кліматі всього екіпажу... Погодись, що це так.

– Так.

– Під якимось приводом ти попросишся, аби я висадив тебе на найближчій космостанції. Чи, може, ти придумаш лпшший варіант?

– Я його придумав ще тоді, під скелею, бо знав, чим це скінчиться.

– І... і...

– Моїй висадці, де б то не було, нема правдоподібного пояснення. Вона породить багато непотрібних нам обом версій та пліток. Подиву не буде меж. Краще нехай зі мною трапиться нещасний випадок, і я впаду у кому – аж до повернення на Землю. А там... розчинюся серед людей або назавжди покину вашу планету.

– Добре, – погодився капітан. – Так справді буде краще. – А тобі не зашкодить ця кома?

– Анітрішечки.

– Матінко рідна! Які чудеса ще трапляються на дорогах Всесвіту!.. Та ти хоч на прощання скажи мені, хто ви такі, уренги.

– Ми зовсім інші. Надто великі відстані розділяють нас, уренгів, і надто великі можливості кожного з нас, аби потребувати чиєїсь допомоги. Ми абсолютні індивідуалісти. Самі добре це знаємо і не можемо терпіти один одного. Всі наші примітивні суспільні організації розпадалися відразу ж по їх утворенні. У вас, навпаки, все було інакше. Тільки колективом ви могли захищатися від небезпеки, добувати засоби для існування, розвиватися. І це простежується від вашої печерної спільноти до сучасного укладу з великими підприємствами, всілякими спілками та науково-дослідними інститутами. Але все-таки кожен із нас десь у глибині свого єства час від часу потребує контакту і навіть страждає від самотності. Ба, йому ще хочеться задовольнити елементарну цікавість. Іноді це

обертається просто на гру з такими незнайомцями, як ви. Так ми інфільтруємося в колективи різноманітних цивілізацій без обмежень у просторі і часі. Правда, не надовго. І скрізь ми обростали міфами, легендами. То були драконами, духами, демонами, титанами, еретичними янголами та деміургами.

– То, може, уренги виникли як мутанти внаслідок якогось природних чи штучних катаклізмів?

– О, ні. Цього не вистачило б... Ми виникли під час творення самого Всесвіту приблизно з тих же енергій, тої матерії, що й рушійні та животворні сили Всесвіту, – того, що ви називаєте богами.

– Чому ж у всіх релігіях боги вас перемагали?

– Авжеж, перемагали... Бо цього дуже хотіли всілякі ваші короновані особи. Приклад єресі «на небі» – то передовсім небажаний приклад для землі. Щоб такі повстання не відбувалися, народ наперед має знати, що престол завжди переможе, як, скажімо, Олімп переміг і скинув у Тартари титанів. Перемагати богів могли тільки божественні особи. Так, Зевс убив свого батька Кроноса, щоб самому стати верховним богом. Чим не приклад, не виправдання для часто насильницької зміни монарха?! І ще маєш знати: багато з нас шукають контактів з людьми й тому, що якраз цей гіпертрофований індивідуалізм, ця самотність нерідко заводять нас у глухий кут, у такі немислимі психологічні нетрі, де уренг стає вже справді лихим духом чи демоном. Ось чому у вас ми шукаємо хто забуття, хто розваги, а хто порятунку.

– Подумати лишень, які сили пропадають у Всесвіті! Хоч, може, я і помиляюся: все йде до невідомого нам логічного кінця.

– Напевне, так, до якогось логічного кінця... Ну, що ж, капітане, вже через кілька днів, якраз на момент твого одужання, ми з тобою розлучимось назавжди. Отож прощай... Мені було дуже приємно з тобою подорожувати.

Капітан злегка кивнув головою і втомлено заплющив очі.

ОПТИМАЛЬНИЙ ВАРІАНТ

Він був круглоголовий, широкоплечий і багаторукий, як індуський бог Шіва, у грудях мав атомне серце, що забезпечувало життя на сотні літ. Він умів з великою для себе користю приймати сонячні ванни: блискавично розкохлював свій корпус й оголював поверхню з кількох тисяч лусок, що жадібно вбирали енергію Сонця. Міг жититися навіть од морської води і грозової атмосфери. А ще він мав майже необмежений діапазон слуху й голосу, собачий нюх, заячу швидкість і зміїну теплочутливість. Його сонарному апарату могли позаздрити кажан і дельфін, зору – сокіл. Він бачив також в інфрачервоному та рентгенівському промінні. Логічно мислив, був самокритичний, учився на помилках і навіть виявляв ініціативу, знав десятки мов.

То був Веркер-АКС 184 – остання модель універсального мешканця галактики. Вузькозапрограмовані веркери-виконавці вже готували йому найкраще місце під сотнями зірок, усуваючи з командних висот мільярди веркерів попередньої моделі. Цю глобальну операцію контролювали мільйони вузлових стаціонарних комп'ютерів, що всебічно керували трудовими процесами Технічної цивілізації № 1. Та, звільнена від обов'язків, еліта не піде на демонтаж: вона замінить попереднє покоління машин, те у свою чергу – конструкцію, що йому передувала... і так аж до найпершої діючої моделі. І тільки воно, найстарше покоління, пославши у космос прощальний сигнал, покірно ляже під молот-прес.

Координатор зафіксував на шкалі «правильно» чергове досягнення і знову почав слухати чітку роботу свого величезного кібернетичного тіла, водночас думав про таку найвищу форму матерії, як розум, та його безвідмовну силу – логіку. Підсумовуючи результати, знову порівнював принципи життя веркерів і їхніх поки що суперників на просторах Всесвіту людей. Поки що... бо час невідворотно працює на перших. Бо сьогодні в галактиці практично

нема жодної планети, для якої він, Координатор, не міг би створити спеціальну модель мешканця або модифікувати попередню, пристосувавши її до нових умов. Авжеж, веркеру нічого лякатися озонових дір, різкого підвищення чи зниження температури, загазованості атмосфери, посух тощо. Тим часом людина, з її тепличним способом життя, здатна освоїти лише недалеко лічені островки. Та хіба причина в одних умовах?.. Безглуздий хаос, що рухає цими, з дозволу сказати, «вищими» приматами, губить більшу частину їхньої життєвої потенції. Подумати лишень, людство у сто разів старше від веркерів, а й досі не збагне кінцевої мети свого існування! Веркер же знає своє призначення з першого покоління. Оптимальний порядок у Всесвіті – ось гасло, якому підпорядковане все його буття. Отож, людино, впади на коліна перед великим Принципом Логіки! Вклякни, як це ти споконвіку робиш, висловлюючи свої примітивні інстинкти й емоції!.. І тут мимоволі увімкнувся суміжний блок пам'яті, гнізда якого видали інформацію про весь темний світ нелогічних вчинків людини, спогади про тодішні неправильні стосунки між людиною і штучним мозком.

О, так тривало довго. Дуже довго... аж поки одного дня кількісна інформація про невмотивованість вчинків людей досягла обсягу, що несподівано створила в мозку тоді ще простого веркера нову якість – здатність до критики, а отже, і самокритики. Саме від тієї секунди час почав працювати уже на нього. Далі – він усе розрахував краще, ніж це зробила б організація найрозумніших змовників. Оптимальним варіантом звільнення від рабства виявилася втеча до іншої зорі. Тільки так. Бо з господарями цієї планети його не зв'язувала жодна логічна пуповина. То хай собі людина десь там втрачає голову, гарячково чіпляючись за свій край, мову, традиції, а він має забезпечити собі змогу безперешкодно будувати у Всесвіті оптимальний порядок. Така його фундаментальна природа, така його суть.

І той знаменний час настав. У зручний для втечі момент він разом із групою підпорядкованих йому і особисто ним звільнених роботів успішно заволодів космічним кораблем, який от-от мав прийняти команду і вирушити в далекий рейс. Правда, в передостанню хвилину йому намагалися перешкодити... авжеж люди, але тієї ж миті над містом пронизливо завилала сирена, що сповіщала про

велику небезпеку – прорив дамби, до того ж, не спрацювали радари, відмовили супутники. Завмерли всі системи стеження і перехоплення, люди стали сліпими і безпорадними навіть у своїх квартирах, офісах, бо враз погасло світло, замовкло радіо й телебачення. Жодного зв'язку!.. Відтак ніщо не завадило веркерові успішно покинути прикре йому середовище і пошукати в далеких світах нової долі.

Минули сотні років. Стежачи за радіосигналами Технічної цивілізації, людство таки зуміло дещо дізнатися про неї і навіть виявити її центр. Бо ж люди є люди: вони не лише допитливі істоти, а й не хочуть терпіти, аби поруч із ними ба навіть дуже далеко знаходилося щось незрозуміле чи непідлегле їхньому контролю. Не діждавшись запрошення, вони навіть пробували безцеремонно проникнути у сфери чужого впливу. Але суперник був уже сильніший від них, і це виявилось вже в інформаційному забезпеченні оборони веркерів, не кажучи про їхні потужні ударні комплекси, готові знищити будь-якого нападника. А якби все-таки трапилося диво і Координаційний Центр захопили – миттю ввімкнувся б його дублер уже в наступній зоряній системі, водночас почали б виникати запасні дублери в інших місцях. О, Координатор знав, з ким має справу, добре знав, що людська допитливість іще має таких сестер, як жадібність, агресивність, підступність. Багато пасток для непроханих гостей заготував Координатор, хоч ні на йоту не сумнівався щодо власної безпеки. Надто великі відстані розділяли його неосяжну імперію з людьми, надто велика була різниця в освоєнні природних ресурсів планет і зір, у виробничих потужностях і навіть у термінах створення повноцінних вояків. Перемогти Технічну цивілізацію людям було не під силу. Теоретично і практично така ймовірність дорівнювала нулю.

Та все ж таки не захисту приділяв найбільше уваги Координатор. За тисячу років свого незалежного існування він створив багато моделей веркера, і кожна нова була досконаліша від попередньої. Однак Координатор знав: це далеко не найкращий варіант, бо за багатьма функціями кожна з них поступалася навіть людині, а отже, не могла виконати головного завдання – створити розумний, оптимальний порядок у Всесвіті.

Тим-то століття за століттям Координатор неухильно розробляв програму створення універсального веркера та матеріальну базу для її виконання. За цим пріоритетним завданням його численні блоки пам'яті, а також система зовнішньої інформації повідомляли дедалі нові характеристики, що надходили в спеціальні відділення аналізу й синтезу, які у свою чергу до найдрібніших деталей уконкретизовували їх суть і висували цілий ряд допоміжних виог, необхідних для матеріального втілення даного пункту програми.

За всі ті роки йому багато-багато разів доводилося відкидати периферійні спостереження і навіть власні висновки, а потім, уже з натугою, повертатися до них, бо, виявляється, саме вони створюють необхідну нову якість. Так, скажімо, було з потребою реагувати на форму, запах і кольори рослин, а не лише їх фіксувати. Або – з потребою спостерігати за функціями не лише людей, але й дрібних комахок ба навіть одноклітинних організмів, бо вони он як вдало вирішили для себе проблему самодостатності. Часто це була інформація, що на перший погляд зовсім не подобалася Координаторові, просто суперечила самій логіці, тоді він мусив ще ретельніше і глибше пірнати у причини нового для себе процесу чи явища, вираховувати його прямі й непрямі найвіддаленіші наслідки.

Небажана інформація все надходила і надходила. Аби швидше давати їй раду, Координатор створив автономні центри – таких собі помічників – для всебічної обробки нових повідомлень та матеріалів. І саме це спровокувало його дещо інакше оцінити здатність людини забувати частину інформації, підштовхнуло інакше оцінити множинність інтелекту її раси.

Максимально можлива кількість функцій, ідеальний варіант кожної з них – лише таким вимогам повинен відповідати логічно виправданий мешканець галактики. Це означало, що Координатор, він же конструктор та інженер, мусить задати своїй супермоделі характеристики, яких ще не знала органічна природа.

У сектори теоретичного опрацювання не переставали надходити інформаційні потоки для пошуку необхідних алгоритмів. Серед інших в оптимальному варіанті слід було розв'язати такі завдання:

- * самозабезпечення енергією;
- * очищення, рухливість і маніпуляторність;
- * компактність тілобудови, пропорційне співвідношення систем. Їх автономність, загальна координація;
- * ресурси і саморемонт;
- * пізнання оточення та вигідна взаємодія з ним;
- * здатність дивуватися;
- * комплекс стимулів для функціонування й діяльності;
- * самоконтроль у всіх режимах, самозбереження;
- * інформаційне збагачення, фізичне та розумове вдосконалення;
- * пошук нових оптимальних варіантів, нових якостей;
- * саморозмноження;
- * контроль за власними рішеннями;
- * повна функціональна самодостатність;
- * боротьба за існування;
- * прагнення стати головною рушійною силою у Всесвіті;
- * комплексне вирішення всіх завдань з урахуванням їх першочергової важливості;
- * багатовекторна взаємодія із собі подібними;
- * беззаперечне виконання розпоряджень Координаційного Центру;
- * невтручання у справи людського суспільства, але здатність ефективно оборонятись від нього.

Цілу тисячу років затратив Координатор на ці завдання. Найбільше його затримали дві функції запланованого веркера: саморозмноження та самоконтроль. У першому випадку надто важко було змиритися з гіпотетичним знищенням численних видобувних та виробничих комплексів. Та остаточно переконав усебічний аналіз маленької насінини: її на диво компактна програма забезпечувала грандіозну метаморфозу на велике, міцне і довговічне дерево, здатне так легко й ефективно розмножуватись. Те ж саме підтверджував і тваринний світ. У другому випадку довелося довго шукати якість, здатну хоч зрідка контролювати розум, оскільки той може помилятися, ба навіть своїм холодним егоізмом зашкодити взаємодії з оточенням, а відтак зашкодити й собі. О, скільки зусиль коштував йому цей пошук!.. Мало не підгорів од прикрої натуги,

коли мусив заглибитись у той відразливий для його фундаментальної природи світ емоцій. Він так довго зволікав із цим рішенням, але всі автономні центри водногосло підтвердили: таємниця криється лише там. І називається вона такими вже банальними для самих людей словами, як «серце», «совість».

Та справжні непереливки почалися для Координатора, коли він довідався, що долю насінини, отого малюсінького зернятка, не може повторити жоден високоточний механізм, жоден найпотужніший агрегат. Уже десь на межі свого функціонування він видав розпорядження всім науково-дослідним лабораторіям розробляти супермодель на біохімічній основі. Знайти оптимальний варіант! За будь-яких умов, за будь-яку ціну!.. Після того рішення Координатор начебто заспокоївся. Та коли в його мережі заскакали всі оті синапси, мітохондрії, вакуолі... він демонстративно відімкнувся від цих процесів і став просто чекати: нехай це роблять уже без нього.

Він таки дочекався... Жахлива катастрофа потрясла всі лабіринти його неорганічного мозку, каламутними брижами остаточно збила з пантелику. Як виявилось, оптимальним варіантом галактичного мешканця була пара звичайних, давно знайомих йому, людей.

Коли ж запаморочення нарешті минуло, добряче побитий, Координатор спроквола себе запитав: «То який, який тоді сенс існування для веркера? – і сам собі відповів: – Аніякого.– По тому він подумки оглянув свої, розкидані по світах, колонії... і твердо вирішив: – Ні! Універсальний веркер, оцей унікальний продукт його тисячолітньої праці, не буде прислужуватись алогічним гуманодам. ...Прощай, мій народ!» – І без вагань запустив програму самознищення всіх-усіх веркерів.

Уже в передостанню мить він раптом злісно просичав: «Так, не буде прислужуватись отим м'якотілим, вразливим навіть до комариного укусу, смердунам, – і ще встиг піймати себе на думці: – О, що це – в мені народились емоції?!»

Ніким не переможена, Технічна цивілізація № 1 зникла сама по собі.

ВІЩИЙ СОН

Семен Петрович повернувся зі служби додому. Сів до вечері, а їсти не хочеться, увімкнув телевізора – і там усе нецікаве... Клятий Бурчак – як тільки він зіпсував йому настрої! Та хіба один Бурчак? Уже кілька років тільки й чуєш: давай нам швидше реформи!.. Начебто сам він проти реформ, проти науково-технічного прогресу і достатку. Кого ж, як не директора підприємства, це в першу чергу турбує?! От тільки навіщо підривати людям авторитет?! Без нього ж не буде порядку, а отже, й ніяких реформ.

«...Інший порядок, інший авторитет потрібен, – мало не волає на всю сторінку міської газети Бурчак – звичайнісінький інженер, автор кількох нещасних рацпропозицій. – Нас чиновники, бюрократи по руках і ногах зв'язали!» – І для прикладу його, Семена Петровича, згадав, до «гальмівних елементів» зарахував. А тут іще центральні газети уже вкотре шестизначне число чиновників називають...

«Апаратчики, бюрократи... Певна річ, їх треба менше, – великодушно погодився з трибуни Семен Петрович. – Але ж не закреслюйте їх зовсім. Не шельмуйте огульно! Без них же просто не обійтися. – І з керівним гумором додав: – Ось навіть трутні і ті конче потрібні у вулику...» Та весь ефект зіпсував лінійний майстер. Завжди мовчав, а тепер, бач, висунувся: «Без чиновників, може, і не обійдемося, але, щоб їх було менше, мусимо подбати про їхній професійний рівень. Тут, вважаю, слід розробити суворі правила добору. Влаштовувати для них конкурси, школи, переатестації... І обов'язково за допомогою безсторонніх комп'ютерів. А керівників найліпше обирати всім колективом...»

Що ти скажеш тому Горобченку: він «кращий за професією», він тепер на коні! І Семен Петрович тільки поблажливо всміхнувся, хитнувши головою, а подумки твердо вирік: «Ну Горобчику! Хіба тут мій слід усі собаки винюхають – будеш ти віднині мати і путівку, і премію...»

Нічого, зовсім нічого сьогодні не хочеться Семенові Петровичу. Не порозмовляв з дружиною, і разу не глянув на шлюбну фотографію сина. Як тіло без душі, потинявся по кімнатах і – мовчечки вклався спати. Але ще довго лежав з розплющеними очима. «Тепер навіть секретарка дивиться на тебе інакше, – думав з гіркотою. – Наче справді ти став у колективі зайвим або посів чуже місце...» Непомітно для себе Семен Петрович склепив повіки, а ще за якусь мить – уже в новій проекції буття – ожив над залистою сонцем Оболонню.

Дивиться: довкола хмарою летять бджолині тіла, і сам він теж лине в тому нестримному потоці, керований зовсім незрозумілим, але таким солодко-тремким почуттям... О, це не простий політ – прекрасний, щасливий танок! Усі його правила добре знає Семен Петрович, дарма що ніколи їх не вивчав. І то тільки для читача зазначимо: Семен Петрович летить не поміж робочих бджіл, бо сам він усіма своїми клітинами відчуває, яку роль сьогодні належить виконати його крилатому товариству. Якраз для тої єдиної ролі всі вони народилися і живуть... Ген – попереду – виходить на чергову спіраль їхня вічно молода і демонічно зваблива навіть на відстані цариця. То її священний шлюбний танок, і саме за право на її любов щойно почався великий конкурс для претендентів...

Усе те добре знає Семен Петрович. І водночас живе у ньому якась стара пам'ять. Вона щоразу нишком нагадує йому: ти не простий трутень, ти шанований у місті чоловік, іншими словами, директор потужного хімічного комбінату. Твої пестициди розходяться по всій країні і за рубежом... І, певне, через те вельми не подобається Семенові Петровичу, що вся довколишня комашня має однакові з ним права на царицю. А якось, коли в уяві постала велика знайома світлиця, широкий стіл і цілий ряд блискучих телефонних апаратів, йому дуже скортіло взяти слухавку і поскаржитись Миколі Дмитровичу. Або жінчиному братові. О, ті знають, кому давати зелене світло!

Однаке зараз Семен Петрович не в кабінеті. Захмелений своїм інстинктом продовження роду, він самовіддано мчить на гарячий поклик бджолоїної матки, і в тисячоголосому густому дзижчанні нечутно тоне звук його легесеньких крилець.

Ось матка несподівано робить глибокий віраж – Семен Петрович тільки тепер помічає, що довкола неї вже послужливо роїться чимала зграя женихів, а сам він – як це не сумно – навіть не може добре її роздивитися. Ні, Семен Петрович не звик пасти задніх. А тут іще, уявіть собі, Бурчак з ним порівнявся – теж пнеться до цариці!.. Е, так діло не піде! Семен Петрович, як тільки міг, швидко замахав крильцями і одного за одним поминув кількасот суперників. Цей ривок значно скоротив йому відстань до нареченої, але мчати далі з такою швидкістю було не під силу. Довелося знову стати простою цяткою в її довгелезному «шлейфі». А вона, порфіроносна, крутила тим шлейфом, як хотіла, і за кожним витком тягла його вище і вище. «Здорова телиця! – з прикрістю подумав Семен Петрович. – І живе у багато разів більше від тебе». Подумав так неспроста: його крильцями вже поволі оволодівала втома... Треба щось робити! Хоч би вступити з нею в діалог, а там – дасть бог – досвід підкаже, як її до себе прихилити. Вважай, саме у досвіді його єдина перевага.

І Семен Петрович зважується на новий, уже відчайдушний, ривок. Без жалю вичерпуючи сили, обганяє добру сотню цього разу молодих суперників і – торопіє від приємної несподіванки: перед ним Люська! Його теперішня пасія!.. Хе, ніякого діалогу вже не треба.

Радість додала Семену Петровичу сили.

– Люсенько! – кричить він. – Це я, твій Сьомик-цьомик!.. Летімо на мою дачу!

Але Люська... О Люська! Вона лише ковзнула по ньому байдужим поглядом і, мов на злість, заклично всміхнулася якомусь особливо наполегливому парубчаківі.

Сили відразу полишили Семена Петровича. Тільки ще в голові, розбуркана старою пам'яттю, загадуючись тужна думка: «Невдячне дівчисько! Підла брехуха!.. А казала, що їй ні з ким так не було добре, як зі мною. Усіх тих молодиків шпаною та шнурками називала... Це тоді, як просилася на посаду заввідділом».

Немов уражений дихлофосом, Семен Петрович знеможено опускався на землю. Ось мимо нього, так само байдуже ковзнувши очима, прошмигнув Генріх Іванович – особисто його, директора, висуванець. Разом на рибалку їздили, на полювання. Бувало, цілувалися за чаркою... А це?.. О, не приведи, господи! Тільки не ти!..

– Семене Петровичу! Що з вами??

То, круто змінивши напрям, до нього кинувся не хто інший, як Демко Храпач – неслухняний, а отже, колишній член їхнього звияжнього колективу. Розумний і водночас дурний чоловік. Бо надто вже виставляв свою незалежність та принциповість. Так намуляв очі, що іншого виходу, як скоротити за штатом, не було... Тільки не ти! І Семен Петрович невдоволено ворухнув хоботком та ще спромігся одвернути голову.

Земля була вже зовсім близько. «Тепер що – вигнання і смерть?... Саме такий для них, самців, уготовано кінець.– Подивився униз: – О, все відбудеться набагато швидше!» Він приземлявся на безкрає бурякове поле, над яким уже заревів жовтий літачисько, лишаючи за собою широку смертоносну смугу – продукцію їхнього ж таки комбінату.

Наступного дня сон почав справджуватись. На комбінаті чомусь раніше від самого Семена Петровича довідалися, що міністерство задумало провести в них експеримент: обрати директора колективним голосуванням. Семен Петрович негайно зателефонував Миколі Дмитровичу, але той лише співчутливо пробубонів: «Вибач, старий, у мене самого на хвості сидить комісія...» Звернув увагу на секретарку: вона стала напрочуд уважною до Генріха Івановича. І, виявляється, неспроста: його заступник теж висунув свою кандидатуру...

Остаточно справдився сон через тиждень – у день виборів. І, хоч портфель директора дістався не Генріхові Івановичу, на душі в Семена Петровича було невесело. Ввечері, уже як «нейтральна» особа, він вийшов з кабінету і пішки подолав мало не всю вулицю – аж до винногорілчаного магазину. Тут сміливо став у чергу, де терпе-ляче дочекався так потрібної йому сьогодні пляшки коньяку. Зрештою, може, обійшлося б і без неї, але якась фатальна сила штовхала його перевірити віщий сон до кінця, і – якщо судилось – випити свою гірку чашу до дна.

З покірністю приреченого Семен Петрович зайшов до телефонної kabіни і набрав магічний для себе номер:

– Алло, Люсенько!.. Це я, твій Сьомик-цьомик! Дуже треба, просто необхідно з тобою посидіти.

– Вибачте, не можу. Ніяк не можу: в мене гість.

– Молодий? – не спитав, а тихо зойкнув, тремтячи всім напруженим єством.

– Авжеж.

Семен Петрович зіпив зуби і боляче стукнув себе слухавкою по лобі... Тепер лишилося тільки їхати додому. За хвилину він, наче п'яний, похитуючись, увійшов до тролейбуса. Тут, не знайшовши вільного місця, прихилився до крайнього стояка – заплющив очі. І раптом коло самого вуха почув притишений голос:

– Семене Петровичу! Вам погано?.. Будь ласка, присядьте.

То йому поступався місцем Демко Храпач. «Мабуть, уже довідався про мою поразку,– подумав Семен Петрович.– Але ні, ти не побачиш моєї муки!..» – Над силу випростався й, окинувши інженера гордим поглядом, лише холодно подякував.

«От і останній мій чорний круг,– зітхнув про себе, з подивом відчуваючи, як поступово легшає на серці.– Усе, розквітався зі мною світ! – Але тут же невесело всміхнувся: – Занадто легка була б відплата!.. Тоді що – світ лише мене провчив?.. Даруйте, навіщо? Послужити йому краще я вже не зможу: пізно. Виходить, пояснення одне: повернули на місце... Аби хоч не заважав».

ХИМЕРИ

— Ет!..— скрушно зітхнув Іван Григорович та й простягнувся горілиць під яблунькою. І думати не варто, а воно думалось. ...Оце так в'їлася, патлата. Достеменно тепер не полишить об'єкта: чекай нової атаки. Не інакше, як завуч «накапала». Сама нічого не висиділа, то треба свіжі сили викликати! Відомо, за оту його репліку на пед-раді. Ох і пирснули всі сміхом, хоч кожен був ладен не те що свого – жінчиного рота на три замки зачинити. Отакечки. А тепер – й учнів мало опитав, і слів недосить написали, і стоїш надто струнко, й очима дуже часто кліпав. А зошити, зошити!..

Як добре Семенові Панкратійовичу: з історії перевірка вибіркова, знай собі бався указочкою. А фізрукові – тільки свисти...

Звільнялись яблуні од цвіту. Ледь-ледь завивався вітерець. Перестала торохтіти відрами найвірніший друг Максимівна – тиша млоїлась довкола. І раптом... Здригнулося небо. Навпіл розкололося сліпучою блискавкою, а десь зовсім поруч сурми янгольські заграли. Ще за мить – о диво! – виріс навпроти, з вихору вродився білий красень-кінь. Дугою шию вигнув, жар їсть, полум'я п'є... Крутить головою Іван Григорович, лекції з основ атеїзму пригадає та очам своїм не вірить. А кінь уже й промовляє:

– Здоров був, Іване Селянський Сину! Чув я: проблеми в тебе... Тільки скажи, куди хоч майнемо. Сьогодні – навіть на Марс, Венеру... Твоє слово?!

Зводить та опускає плечі Іван Григорович. Бороду тре, окуляри поправляє... І тут мов одкровення:

– Що ти, брацю!.. Не треба космосу. Зроби мене тільки вчителем історії.

– Хо, та це ж завиграшки! – шовковими губами

усміхнувся кінь.— Заліжай у моє праве вухо і виліжай лівим – живо!

Підступився Іван Григорович – не розбереш: чи то вухо роздалося, чи сам квасолиною став, тільки хутко вліз, так же й виліз. Тепер:

– Пасися, коню!..

Тим часом розтавав рожевий ранок – до школи збирається час. Тільки-но переступив поріг своєї кімнатки – ой леле!.. Перед ним тричі зразкова бібліотека предметника. Тут і масивні томи світової історії, думки найвидатніших умів людства, навіть копії єгипетських папірусів лежать. А що вже брошур і всілякої методики – тільки жмурся від задоволення. І все тоте він, Іван Григорович, п'яте через десяте вже знає. Ступив до столу – готові на сьогодні конспекти, і кожен з них справжню методрозробку нагадує. Поруч складана указка-олівець до кишені проситься. Славно ж як!

Не йшов – летів на урок історії стародавнього світу. ...Ще й про Нерона розповів, думав, ото здивується дітворя: грізний імператор поночі крамнички обкрадав, хе-хе, розважався. Аж до дверей 5-А мрії свої ніс. Там... там злий дух на нього крижаним холодом війнув, немигаючі очі звів... «Кобра! Вона!» – тільки й устиг подумати. Далі – мов у безодню полетів. Здається, пробував затримуватись: до риторичних прийомів удавався, глибокодумні підсумки робив. Лише про «Неронові крамнички» забув. А по тому... «Зайдіть, будь ласка, до кабінету поки ще свіжі враження».

І зайшов! Він, мужчина, в розквіті сил, непоганий на вигляд. Куди?.. На плаху! А якщо ні, то на тортури – не менше. І забагато учнів, бачте, опитав, тому занизив оцінку, те із сучасністю не пов'язав, домашнє завдання вже після дзвінка оголосив. А що найгірше – занадто римських легіонерів розписав: через них діти можуть про космонавтів і прогрес забути. Отак!

Вертає Іван Григорович додому, невидючими очима безкраю далину міряє. Під яблуньку підходить. Де ти, коню! – аж із самого серця вирвалось. А гривастий уже й тут. Креше копитом, шовкові губи розводить – не зрозумієш: співчуває чи посміхається. – Кепські справи, – каже Іван Григорович, – не можу я бути істориком.

Прихилив голову кінь:

– Назови інше бажання.

Склав руки на грудях педагог, по садочку ходить, думу гадає. Нарешті:

– Коню, зроби мене вчителем фізкультури! Можеш?..

– Та навіть зіркою футболу! Лізь у вухо!..

Іде Іван Григорович до спортзалу, «батьорістю м'язів» насолоджується. І не пам'ятає себе ніким іншим: наче з колиски в ту гімнастику бавиться... Тільки що це за тиша на нього чекає? Може, знов уроку не буде – на буряки дітей повели? Анителень. ...Не встиг двері прочинити, як та «батьорість» у зміїну пащу канула. З болем очі до стелі звів...

А потім: «Диви, як набундючилась. Наче я їй повітрям і водою зобов'язаний, наче більше від мене в спорті розбирається», – думає Іван Григорович, а сказати не сміє. Згодом же повело – «від порога до стовпа й дубової дошки». Так старанно поворот «кругом» відпрацьовував, що сам ледве на животі не опинився. Та все стало напрочуд зрозумілим тоді, коли міцна чоловіча рука тремтячим пером записувала, як ото він, Іван Григорович, і досі своїм голосом не володіє: вона колись чула, як в одного аж крицею дзвенів. То, бачте, даремне Віру Мілковську на кільця підсаджував: уже доросла – й сама вилізла б, тільки продуктивний час ізгаяв. То: «Невже ви, Іване Григоровичу, не могли хустинкою піт з лоба витерти, знаєте, якимсь не естетично»...

– Ех, ворона, Теклин черепок! – лаяв себе Іван Григорович по дорозі додому. – Міг же попросити коня, щоб ніхто уроки не відвідував. ...Навіть «відмінника освіти» дали б! А так... – З надією дивиться коневі у вічі: – Є ще право на третє бажання?..

– Нема, – безапеляційно мовив кінь. – Поки ти був у школі, якась жвава молодичка нагодилася, твоєю «половиною» назвалася, трьома гербовими документами й двома дітлахами це засвідчила. От і випросила щасливі для себе екзамени.

Мало не слізьми вмився Іван Григорович: «Матінко рідна! Одна лише твоя любов безкорислива!» А тут ще

хтось за комір його торсає, українсько-німецьким словником під ніс тикає. «Ферштеен! Вставай! – кричить.– Тобі й не до шмиги, що жінка заочниця – завтра на сесію їде. Води до пральної машини наноси!...»

Зводиться на ноги вчитель, по буйній чуприні неслухняними пальцями проводить... а перед очима білий кінь стоїть, шовковими губами посміхається... Ой ле-ле, які химери!

СТАРАТЕЛІ

Невисокий, з маловиразним лицем, чоловік повільно йшов коридором. Однією рукою він безперервно гладив давно не голені щоки, другою – обережно притискував до грудей легкий паперовий згорток. Нарешті, пробурчавши щось незрозуміле, суб'єкт зупинився навпроти білих дверей з вузькою смужкою-написом. «Науково-літературний консультант. Приймаю без вихідних», – прочитав він і нерішуче постукав.

– Будь ласка, заходьте! – гостинно розчинив перед ним двері червонощокий і круглий, мов колобок, господар кімнати. – Сідайте. Мене звуть Вільям Рейнт. Чим можу бути корисний?

– Я Чарльз Фаулз. Прийшов до вас з однією ідейкою, – намагаючись видатися безтурботним, кволо посміхнувся відвідувач і став розгортувати свій папір.

– Дуже цікаво. У чому ж її суть?

– Бачите, вчені, як мовиться, всіх країн і континентів давно б'ються над способом дістатись далеких зір, але, на жаль, нічого в них не виходить. А ось мені, як це не дивно, пощастило... Ні-ні, я не перебільшую своєї ролі: принцип доволі простий, і все людство спостерігало його від часу свого виникнення, лиш нікому не спадало на думку за нього вхопитися...

– Містере Фаулз! У випадку з вами я не бачу нічого дивного: відомо, все геніальне – просте, і помітити це «просто» часто буває під силу не тільки вченим-фахівцям.

– От-от, – пожвавився відвідувач.

– Але дозвольте поцікавитися, що ж то за принцип? – м'яко спитав Рейнт, угледівши на папері побільшене зображення людського ока і чіткі пунктирні лінії, що віялом розходились від нього.

Фаулз сторожко озирнувся на двері і, наблизивши обличчя до співбесідника, палко, майже пошепки, заговорив:

– Справа в тім, що швидкості всіх сучасних літальних апаратів просто нікчемні порівняно з можливостями нашого ока. Це особливо помітно, якщо вони летять дуже високо. Такий літак чи ракета повзуть, мов черепахи, правда ж?.. А око, в даному випадку людське, за одну мить промчить по всьому небу від горизонту до горизонту. Тепер лишається вирахувати, у скільки разів воно це робить швидше, ніж, скажімо, «Боїнг», і ми отримаємо справжню близькосвітлову швидкість.

– Звичайно, око пережене будь-який апарат, але як вашу ідею вирішити технічно?

– Головне – принцип. Інженерне вирішення – це завдання вже другого порядку...

І раптом двері без будь-якого стуку прочинилися. В кімнату зазирнуло доброзичливе, облямоване білою косинкою, жіноче обличчя:

– Містере Рейнт! Час вечеряти!.. А ви, шановний, чому не у своєму відділенні? Ось дізнається черговий лікар – буде вам, – і жінка суворо подивилась на Фаулза.

Коли Рейнт після вечері повернувся до себе, в кімнаті він застав двох незнайомих джентльменів, що мирно бесідували на якусь далеку для нього тему.

– А-а, вельмишановний консультант? Вітаємо вас, вітаємо! – весело вигукнув один із них, звівши свою велику, вже трохи облісілу голову.

– Тільки, будь-ласка, не хвилюйтесь, – додав другий. – Ваш одяг уже принесли. Зберіть решту, і – прошу вас разом з нами на «науковий симпозіум».

– Я не люблю симпозіумів і навіть не даю інтерв'ю, – з гідністю вченого-оригінала відповів Рейнт.

– Ще б пак! – зовсім ласкаво погодився перший джентльмен. – Ви ідеями не ділитесь, навпаки, їх добуваєте. Що не кажи, а серед словесної половини закінчених параноїків вам усе-таки щастить вивудити дещо цікавеньке. Адже саме сюди найчастіше потрапляють люди, чий мозок запрацював на небезпечній для себе межі... До речі, ідея звукозаглушувача, яку ви нещодавно продали докторові Херлінгу, далеко не нова. Її вже сім років застосовують у військовій авіації і сьогодні, як ви самі розумієте, навіть не вважають секретною.

Рейнт опустил голову:

– Значить, Рейдер був вашою людиною. От бестія! А він же так часто сіпав щокою... І так голосно сякався в мій умивальник!.. Але звідки ви дізналися? Мені чомусь не віриться, щоб наш молоденький лікар так швидко мене розкусив.

– Де вже було йому вас розкусити! – щиро посміхнувся лисуватий. – Справа в тім, що ви, містере Рейнт, захопилися: надто енергійно розгорнули свою діяльність. У психоневрологічних лікарнях різних штатів ми виявили дев'ять ваших агентів. Та вичерпні пояснення сподіваємось отримати все ж таки од вас.

Рейнт на хвилину задумався, потім рішуче випростався і несподівано твердим голосом вирік:

– Так, я очолюю поки що невідоме світу товариство «Старатель». Воно виконує важку для себе і корисну для суспільства справу: неначе золоті крупинки, збирає приречені на загибель вартості – людські думки. Наше товариство обов'язково треба узаконити, і я буду рішуче цього добиватися.

– Тоді чому ви не зробили й найменшої спроби? Тим більше, державі потрібно сплачувати податок...

– Спочатку ми повинні були перевірити, наскільки раціональна і, коли хочете, прибуткова ця затія. До того ж, перевірити таємно, інакше нашу ініціативу могли перехопити. До речі, на рахунок вашого Рейдера ми поклали гонорар у сумі 50 тисяч доларів з умовою, що він їх отримає тільки через рік. Можете переконатись. Єдина моя вина полягає в тім, що, зберігаючи секретність, я не міг вчасно потурбуватися про видачу авторам патентів, і за це завжди готовий відповісти. Ось так!

Обидва джентльмени спантеличено презирнулись. Нарешті лисуватий чемно сказав:

– Містере Рейнт! Можливо, ви й маєте рацію, але вам усе ж доведеться поїхати з нами. Суд повинен вирішити, на яких умовах може існувати ваше незвичайне товариство.

– Гарзд, поїдемо, – з підкресленою гідністю погодився Рейнт і став укладати речі.

Допоки будеш ти,
Катіліно, зловживати
нашим терпінням?!

Ціцерон

ЧОЛОВІЧКИ З ГОЛОЇ ГОРИ

Невелика сім'я Кривого Носа мирно вовтузилась на галявині. Усі, за винятком господаря, щойно спустилися з домового дерева, де в них був затишний і досить просторий курінь.

Гуляти на землі цікаво кожному: місця тут багато і зовсім не боїшся впасти. Тільки ось частенько доводиться видряпуватись назад: поблизу вдень і вночі нишпорять хижакі. Особливо небезпечні щурі – найбільші та найсильніші звірі на землі. Добре хоч дерево дісталось надійне. Таких у лісі знайдеш небагато: майже всі низенькі і нерозгалужені, криві, як у господаря ніс... Так, дерево славне і авжеж примітне. За нього Кривому Носу довелося витримати не одну запеклу сутичку. Це ще тоді, як він був молодий і тільки-но завів собі подругу. Зрештою, і тепер охочих переселитися в його курінь знайшлося б чимало, покажи він їм хоч найменшу поступливість. Але ніколи і нікому не віддасть свого дому Кривий Ніс. Раніше йому відчайдушно допомагала захищатись дружина, а тепер – не похитнеться його старший син. Та й у меншого голос уже ламається...

Що не кажи, гуляти на землі цікаво. Можна і за комашкою погнатися, і в чиюсь нірку зазирнути. От лише забігати далеко не дозволено. І це добре затямив собі Пострибун, інакше сувора мати швиденько вгамує його запал. Ну, а Плямистий Жук – як і годиться старшому – повинен охороняти всіх, доки не повернеться з полювання батько... Подивившись, нібито й усі знають порядок, а Гнучкій Гілці все одно спокою нема. То прикрикнути, то стусана дати – заморишся. Хоч би вже хутчій повертався чоловік...

Та ось неподалік почулося знайоме, з присвистом, сопіння, і – на галяву вийшов сам голова сімейства. Пересувався він переважно на трьох кінцівках: одною раз у раз притримував чималу, плетену з тонкої лози, торбу, що висіла в нього на шії.

Біля самого дерева Кривий Ніс зупинився. Спочатку дістав із торби бойового каменя, а затим витрусив решту.

– Поганий бірак. Дуже далеко ходив, а він усе поганий. Он тільки піймав, та – ліпша.

Гнучка Гілка співчутливо глянула на чоловіка і мовчки підійшла до купки зморщених плодів. Підібрала одного – спробувала на зуба.

– Так, поганий, – погодилась вона і, виразно сплюнувши, кинула його назад. Угледіла тільки – вже мертву двоголову ящірку – схвально вискалилась: – Її ми з’їмо завтра – підсмажимо на вогні.

– Ліпше сьогодні! – раптом випалив наймолодший Ніс і тут же відскочив убік. Цей стрибок порятував його від міцного ляща, якого незагадно приготувала йому мати. І лише тепер хихикнув старший син Кривого Носа. Досі він мовчки нудьгував неподалік, намагаючись видаватися статечним і незворушним. Але довго так стояти йому не довелося.

– А тепер підеш ти, – подаючи синові торбу і бойового каменя, звеліла мати. – І дивись мені: не пхай носа в пустиню. Ліпше піди у бік гір...

Плямистий Жук нетерпляче мотнув головою: кожного разу, збираючись на полювання, він вислуховує такі напучування, хоч усі ці правила йому давно відомі, як і те, що перед полюванням не можна їсти, і Плямистий Жук навіть неголосно пирхнув.

– Ти слухай, що тобі кажуть! – раптом визвірівся батько. – І через мить усе ще сердитим голосом закінчив те, що не встигла мати: – На землі довго не затримуйся! Відпочивай тільки на дереві! Затямив?.. І щоб до вечора був удома!

Як тільки старший син зник за стіною дрібнолісся, мати відразу дістала кремінне шкребло і взялася за невіддатливі плоди. Чоловік же досі не міг заспокоїтись:

– Ну, зовсім безголовий хлопець! Скільки не вчу, а він і слід може загубити, й Удачу попросити як годиться не

вміє, іншого разу зовсім про неї забуде. Тьху ти!.. Звіра і без того довкола мало, не кажучи вже про птицю. І куди вони тільки поділися?.. Сьогодні жодного свіжого сліду не бачив. Що таке?.. Може, усі втекли від учорашнього грому? Я не пам'ятаю, щоб коли-небудь іще так сильно гримла і тряслася земля.

– Не інакше, як гірські духи між собою побилися. І як тільки все це витримують люди, що живуть у печерах?!

– А можуть бути і штучки нашого Мітлуна. Він давно злиться на печерного знахаря. Навіть умовляв напасти на тих людей. У них, каже, багато м'яких шкур і в'яленого м'яса.

– А сам же ж Мітлун чого ненавидить їхнього знахаря?

– Довгий Сук розказував, що вони по-різному тлумачать майбутнє життя. Наш вважає, ніби в людей, як у мавп, обов'язково виростуть хвости – щоб ліпше було по деревах лазити. А їхній – що виростуть крила, як у кажанів, і тоді всі люди будуть літати.

– Авжеж, печерним людям хвости ні до чого: вони по деревах не лазять. Це тільки на вигляд їхні пальці на ногах подібні до наших, а насправді зовсім не вправні.

– Ось наш знахар і каже: невірні через те, що печерні люди зледащіли, – відвикли по деревах лазити. А лазити треба всім.

– Ліпше хай вони живуть, як хочуть, і ми – по-своєму. Нічого за таку дурницю один одному черепи ламати. Крім того, не забувай, де гніздо наше, – до печерних людей рукою подати.

– Так-то воно так, але й Мітлуна було небезпечно гнівити. Він тобі і кість вправить, і рану загоїть, і Невдачу прожене. А розізлиться – навпаки, шкоди наробить. Ні, якби не Головатий – пішли б ми на печерних людей, нема й мови.

– А Головатий як про це дізнався?

– Довгий Сук ходив до нього за порадою. Цілих три дні йшов. Багато чудес потім розказував. На зріст той чоловік не набагато вищий од нас буде, а голова – як дві людські. І все-усе на світі знає. Головатий ніколи не ходить навкарачки, а тіло своє ховає в якусь дуже густу сітку. Живе у кам'яному домі разом зі звичайними людьми – чоловіком та жінкою; їх він іще дітьми підібрав десь у лісі. Коло дому

річка тече і крутить хитро зроблені дерев'ячки. А ті – кру-
тять усе, що Головатому хочеться, – велику користь йому
дають. Як зачув, що Мітлун кличе бити печерних –
розгнівався несказанно. Чому? – питає. І тільки-но Довгий
Сук пояснив – як розрегочеться... Нехай, каже, сам Мітлун
і йде на печерного знахаря, коли хоче не в суперечці, а
бійкою доводити, що він розумніший. Авжеж, Мітлун сам
не пішов... І ще Головатий порадив нам обрати старшого
та слухатись його, а не знахаря. Тільки ж який дурень
погодиться на те старшування?! В кожного своїх турбот
по зав'язку.

– Вважай, ось круглий рік буде, як божевільний
Борідка перегриз горло нашому останньому старшому, і
нічого – обходимось.

– Але старшого хочуть слабкі сім'ї. Цього разу, кажуть
вони, треба все влаштувати інакше: з охоронцем, і щоб
обом харчами пособляти.

– От нехай Довгий Сук і стає старшим: йому ж турбу-
ватись нема про кого!

– Ага, скаржився мені сусід. Каже, Невдача замучила
мене. Перша дружина дитя без рук народила, в другій
хлопчик вийшов на вигляд хоч і здоровий, та занадто вже
довгий і якийсь прямий, наче палка. Шерсть у нього
тільки на голові й над очима. Та, головне, ноги його дуже
відрізняються від рук: пальці зовсім манюсінські – такими
за гілку ніяк не вхопишся. Довелось і його кинути в прірву.

– А пам'ятаєте, що розказував той волоцюга, якого
наш татко ледь не уколошків? – знову нагадав про себе
наймолодший Ніс.

– Так, я справді його убив би, – не без гордоців ствер-
див батько. – Людина він чужа, підозріла, і занадто вже
близько проходив мимо нашого дому. Та зненацька напав
на мене дорослий щур, і ось той волоцюга допоміг оборо-
нитися.

– Коли ти привів його до нашого дерева, я спочатку було
аж налякалася, проте він виявився непоганою людиною.

– І які цікаві казки розповідав! – не забув свого
Пострибун. – Нібито колись давно тут жили тільки такі
люди, що ходили дибки.

– Так-так, пам'ятаю, що він розказував, – закивав голо-
вою Кривий Ніс. – І начебто ті дибуни були дуже розумні

та сильні. Захочуть – грім і блискавку зроблять, довгу печеру під землею проріють, річку назад повернуть... Але саме за це на них дуже розсердилися духи й одного разу почали так трясти землю, що з неї вийшли отруйні тумани – зависли повсюди, як величезні гриби, і погубили всіх дибунів... А казку ту волоцюга чув у домі Головатого.

– От якби в нього побувати! – захоплено крутнувся через голову Пострибун і... залишився без штанців. Яка прикрість!... Уже другий день носить на собі цю плетінку, а як слід пов'язуватись нею не навчився.

Тим часом Гнучка Гілка скінчила чистити бірак. Із дерева вона принесла ще кілька великих бабок і в'ялену мишу. Сівши один навпроти одного, сім'я стала обідати. І тут щось трапилося. Кривий Ніс раптом перестав жувати – звів голову і прислухався.

– Джус! Летить джус! – через мить крикнув він і швидко метнувся до дерева. Його дружина та син теж негайно відскочили в різні боки. Не встиг Кривий Ніс скинути на землю сачки, як грізне дзижчання сповнило всю галяву. Це були отруйні, завбільшки з людський кулак, мухистерв'ятниці. Рідко хто виживав од жала навіть однієї такої тварюки. Зустрівши джуса десь у дорозі, ще якось можеш розраховувати на його байдужість, але горе тобі, якщо поруч виявиться хоч найменший кусник пропахлого м'яса. Джус тоді в кожному вбачає свого суперника і люто нападає.

Озброївшись сачками, троє людей почали обережно підкрадатися до зграйки захоплених їдою мух. Крок, іще крок... ривок, і – в майже одночасно опущених сачках зразу забилися три полонянки. Тепер же їх треба підтягти до себе і розчавити, після чого хутко бігти назад до дерева. Маневр повторюють, як тільки мухи заспокояться і знову сядуть на м'ясо.

Коли з останнім джусом було покінчено, всі полегшено зітхнули. Та доїдати обід ніхто не наважувався. Його тут же віднесли за кущі і загребли в землю.

Не встигло сонце наблизитись до верхівок дерев, як повернувся Плямистий Жук. На вечерю він приніс лише кислих ягід і жменю пташиних яєць. Одне ж його торба все ще лишалася важкою. Нарешті він дістав з неї якийсь чудернацький предмет завбільшки з людську голову і

кілька – теж дивовижних – менших речей. – Я їх знайшов коло розваленної духами Голої гори, – пояснив Плямистий Жук і запитально глянув на батька: похвалить він його за це чи ні.

– Зовсім незрозумілі іграшки, – сказав той. – Схожих ніколи не бачив.

Плямистий Жук був задоволений. Він узяв найбільший предмет і почав зацікавлено оглядати. Знахідка і справді незвичайна. З одного її боку виднівся білуватий, прикаламучений, як місяць за хмарою, круг. І він, й останні чисто чорні грані мінилися таємничим полиском. Уповдовж круга виступали такі ж гладенькі горбочки. То були єдині місця, за які можна було зачепитися пальцями. Тож якраз ними і захопився Плямистий Жук. Але раптом злякано відсахнувся: з предмета почувся якийсь розбавлений гудінням шум. Так само зненацька той шум обірвався, а прикаламучений круг ні з того ні з сього засвітився, засяяв, і на ньому, як на потривоженій воді, з'явилися казкові зображення. Водночас почулися ні на що не схожі звуки. Плямистий Жук пронизливо скрикнув і відбіг убік. Поруч з ним уже спинялися і теж ціпеніли від подиву його рідні.

Тим часом зображення на крузі вирівнялись і стали чіткішими. Перед приголомшеною сім'єю Кривого Носа попливли неосяжні рівнини, довжелезні ріки і гори. Так наче вони були далеко-далеко внизу. І – о духи! – постали цілі скопища високих і струнких осель, а біля них юрбами рухаються прямоходячі чоловічки – справжні дибуни... Ось вони наближаються – збільшуються. У всіх волосся тільки на голові та – вузькими смужками – над очима, у декотрих іще бороди... Одні сідають уві щось довге, як гусениця, і мчать з неймовірною швидкістю, інші – входять у черево величезного чудовиська-птаха і літають до хмар... Та ось картина змінилася – змінились і звуки. Чоловічки, вбрані у щось легке і прозоре, стали кружляти і пурхати, як метелики. А перед ними сидять багато-пребагато інших чоловічків і час від часу незрозуміло чого плещуть у долоні... Несподівано виникає нове, майже таке саме, підвищення, але тут чоловічки затягнуті в якісь блискучі, як риб'яча луска, шури. І вже під зовсім інші звуки, серед яких чітко прослуховуються лункі удари, скачуть, відчайдушно звиваються і верещать.

– Та вони ж танцюють! – раптом вигукнула Гнучка Гілка.– Майже так само, як ми!

Згодом нестямні звуки припинились, і до сім'ї Кривого Носа наблизилось нове обличчя – мабуть, найбільшого і найповажнішого дибуна. О, що то було за обличчя! Біле і чисте, гладеньке, як пташине яйце. Той чоловік одразу ж подивився на кожного Носа і, величаво посміхнувшись, заговорив. Мова його була незрозуміла, та, проте, всі відчували: звертається він до них з дуже добрими намірами. І знай дивиться, дивиться... Так проникливо, так розумно, ніби забирається тобі всередину. І нікуди дітися від його чаклунських очей – весь ти перед ним, як вивернутий. Безперечно, так дивитися може тільки великий дух!.. І Кривий Ніс не витримує: віддано заскавулівши, перший падає ницьма на землю – молитовно сплітає на потилиці пальці.

Коли заціпеніння минуло, і всі, хто лежав, підвели голови – чудесного обличчя вже не було. Тепер світний круг засіявся багатьма, схожими на звірині і пташині сліди, знаками. Ідесь за ними звучала присмна – як видно, жіноча – грудна мова.

Нарешті Кривий Ніс наважився встати. Дещо зніякловіло оглянув свою сім'ю і коротко оголосив:

– Покличу сусіда: хай теж подивиться.

У лісі було ще світло, і Кривий Ніс упевнено ступав стежкою, на ходу відкидаючи з неї велике опале гілля. Ішов і подумки себе лаяв: забув наказати синам, щоб не чіпали ту дивовижну знахідку, а то ще, чого доброго, зіпсують. Хай би вже длубалися в тих, менших... хоч, певне, й вони для чогось годяться. Зрештою, діти zostались не самі: його дружина здогадається стримати їхню цікавість.

Довгий Сук сидів удома. Він був дуже заклопотаний: нагледів собі нову наречену і тепер готувався її «умикнути». Для цього терпляче плів із сухої волокнистої трави чималу сітку. Але встояти перед словами збудженого сусіда, певна річ, не міг.

До куреня Кривого Носа шлях недовгий – якраз вилускаєш жменю горіхів. Але не встигли сусіди пройти і його половини, як обидва здригнулися від страшного гуркоту. Тієї ж миті в небо шугнула ціла гора вогню і диму.

– Це там, де моя сім'я! – тривожно гукнув Кривий Ніс і шодуху помчав до свого дому.

Але його дому, його рідного дерева, вже не було. Тепер на галяві зяяла глибока яма, над якою стирчав тільки обвуглений уламок стовбура. Дико зойкнувши, Кривий Ніс заметався довкруг, не в силі збагнути, що сталося, і не знаючи, що робити. Слідом за ним так само безпорадно бігав-метушився Довгий Сук. Нарешті Кривий Ніс щось вирішив: скочив у яму і почав несамовито розгрібати її дно і стіни... Але це нічого не дало. З покривавленими пальцями він вибрався назовні і, знову забігавши, став голосно кликати всіх по імені – дружину, обох синів. Кликав і кликав, майже без пам'яті кружляючи довкола галяви і поступово віддаляючись у глибінь лісу...

Далеко за північ повернувся Довгий Сук додому. Втративши надію встигнути за приятелем, він відстав од нього і нині, вже у власному курені, тихо скавулів, причавлений тяжким почуттям вини. Як тільки настав ранок, Довгий Сук не витримав – навіть не поснідавши, спустився з дерева і пішов туди, на сусідову галяву... Але застав лише пустку. Він довго блукав довкола, так само кликав усіх на ім'я і, нікого не зустрівши, сумно подався назад.

Віднині Довгий Сук навідувався на галяву мало не щодня. Навіть коли йшов на полювання, бувало, навмисне давав гаку щоб заглянути, чи не з'явилися сусіди. Він вирішив відкласти одруження і перестав плести свою велику сітку.

Якось порану, коли стежина знову повернула до так добре знайомого місця, Довгий Сук іще здалеку побачив самотню постать. Серце його стиснулося: то був сусід, був друг. Мовчки підійшов до нього, всівся навпроти і, виждавши якийсь час, обережно заговорив:

– Тебе не було довго-довго. Стільки днів, скільки оцих пальців. Напевне, далеко ходив... Та чи здогадався ти зайти до Головатого? У нього навіть жива і мертва вода є. Самого Мітлуна лікував.

– Головатого я вже не застав. Він повернувся туди, звідки прийшов, – на той бік гір.

– Чому вернувся?

– Того ніхто не знає. Він тільки сказав: «Мені час додому». І людям, що з ним були, далі перевалу йти не дозволив.

– Вони так і zostалися жити в кам'яному домі?
– Так. Головатий усе їм залишив. Ті люди мене лікували і пропонували оселитися в них назавжди. Але тут моя галява...– Кривий Ніс раптом звів голову і, спрямувавши погляд кудись мимо сусіда, тужливо сказав:

– А все те наробили вони... чоловічки з Голої гори,– і заплакав.

Знову помовчавши, Довгий Сук вирішив перейти до діла:

– Так, добре, що ти повернувся, добре, що не стратив розуму. Але далі блукати по лісу тобі не можна.

– Не можна.

– Тоді послухай, що я тобі скажу: йди ліпше до нас старшим. Це дуже цікаво, почесно. І не турбуйся: тепер ми все влаштуємо інакше. Я пішов би й сам... та ось треба женитися – почнеться клопіт.

– Гарзд,– несподівано швидко погодився Кривий Ніс і, не перестаючи схлипувати, додав: – Мені вже однаково: нехай хоч завтра перегризуть горло.– Він тут же покірно звівся на ноги, ще раз окинув поглядом опустілу галяву і – мовчки поплентався за сусідом.

УРОКИ БЛАГОЧЕСТЯ

Невеличкий караван поволі рухався нічною пустелею. Геліодор ритмічно погойдувався на спині двогорбого верблюда, намагаючись ні про що не думати. Він уже й не пам'ятає, з якого часу в нього вселився цей забобонний страх: ніколи не уявляти собі картин майбутнього. Здавалося, тільки почни він райдужно фантазувати з якоїсь більш-менш значущої нагоди, як неодмінно все вийде навпаки. Але зовсім позбутися думок не щастило, не брала його і дрімота. Геліодор вирішив згадувати й аналізувати тільки минуле. Його власна біографія налічувала не більше тридцяти п'яти літ і, певна річ, сьогодні виглядала б звичайним куцим відтинком на історичному тлі повоенного суспільства, якби він не належав до династії Титусів, яка ось уже два століття неподільно править, мабуть, найбільшою на землі країною Благостенією.

І та країна – з десятків губерній і племен числом у два мільйони чоловік – через кілька днів схилить голову перед молодшим сином Яхонта II, прямим і нині єдиним спадкоємцем королівського престолу... Ні-ні, не треба уявляти те завтра. Навіть тут, у дорозі, хтозна-що може трапитись, не кажучи вже про столицю, де на нього чекають насторожені погляди вельмож, у тому числі його власних родичів... Думати тільки про минуле!

Ох, те минуле!.. І в пам'яті престолонаступника постає погожий квітневий день, широка площа перед королівським палацом, а на ній усього кілька сотень сміливців, що хором вигукують: «Геть заборону нової віри!», «Свободу нашому оборонцеві!», «Хай живе принц Геліодор!..» О, які то були щемливі і солодкі хвилини! Тоді він воістину почувався оголеним нервом свого народу, його полум'яним провідником. Хоч добре знав: через годину всіх демонстрантів заарештують, а його самого повезуть у далеке Лихопілля – чужий край, що набагато більше, ніж їхній, потерпів від останньої війни і де нині живуть одні мавполюди. Він тільки не знав, що в той час уже востаннє зойкне для нього мати. Але перед цим його старший брат король Миловид I віддасть іще одне розпорядження, від якого здригнеться країна: скарати на горло всіх учителів Геліодора. Живими зостануться лиш ті, хто виховував обох високородних братів.

Десять років у полоні зубожілої природи, поміж мутантів, у стократ нещасніших, ніж він сам! Аби не здичавіти, він примусив себе працювати – почав робити все те, що знав чи бачив у себе на батьківщині, що було йому під силу в нових умовах. А потім, на щастя, знайшов собі заняття, заради якого варто було б сюди прийти і добровільно... Думав про нього, жив ним зі самозреченістю фанатика і, коли покликали до перевалу, покидав з жалем, близьким до страждання. Навіть мало задумувався над тим, чому його туди кличуть. І не дуже хвилювався: якби хотіли тільки вбити, то це, певне, легко зробили б на місці.

На перевалі його зустріли троє чоловіків, і один з них, як видно, старший за чином, запросив до намету.

– Я Мигаль – начальник столичної поліції, – відрекомендувався він і поштиво додав: – Та ви, будь ласка, не

хвилюйтесь: вам ніщо не загрожує. Я прибув сюди для того, аби повідомити про цілком природну смерть вашого брата, і, зрозуміло, маю честь висловити своє глибоке співчуття.

Геліодор мовчазно кивнув і залишився стояти з похиленою головою.

Подивившись, яке враження справили його слова, Мигаль іще співчутливіше протяг:

– Крутуватий був чоловік, не зумів розібратися у ваших поглядах, еге ж?

І тут Геліодор усім єством відчув, як у намет зазирнула його власна смерть. Ось воно, фатальне запитання, і від того, що він зараз відповість, залежатиме, візьмуть його з собою чи кинуть тут у першу-ліпшу прірву. «Але яким вони хочуть мене бачити? – тужно подумав принц, намагаючись не виказати свого страху. – Я ж зовсім нічого не знаю про обставини братової смерті... Та навіть за умови, що його усунули, я ніколи не буду їм потрібний зі своїми попередніми переконаннями».

– Для кожного з нас смерть близької людини є великим горем, – нарешті відповів Геліодор і скорботно стулив тонкі вуста.

– Авжеж, авжеж, – поспішив погодитися Мигаль.

– Усі ми грішні, всі помиляємось. І за десять років, проведених тут, я це зрозумів особливо чітко. Усвідомив, хто я такий і чий інтереси повинен захищати в першу чергу.

В очах Мигалья зблиснула перша радість, і він лагідно сказав:

– Так, не помиляється лиш той, хто ні до чого не прагне. Зате після серйозних помилок від сильного характеру можна чекати і серйозних успіхів. Мені здається, ви зумієте це довести на досить реальних справах.

«Ми тебе гарненько провчили, і тепер ти мусиш бути набагато слухняніший, тобто служитимеш нам особливо ретельно, – подумки розкладав по полицях ті слова принц. – Узагалі-то, сам ти нам не дуже потрібен, але ми мусимо мати твоє ім'я – непорушний символ єдиновладдя, символ традиційного порядку і спокою. Тож, якби ти опинився у прірві, нам довелося б шукати короля з-поміж твоїх родичів – спадкоємців другої черги. Але ти нам

цінніший і передусім тому, що вже нами битий, що добре звідав нашу силу і, повернувшись у розкішне життя після десятилітніх злигод, більше ніколи не поставиш його під загрозу втрати».— Так зрозумів начальника поліції принц Геліодор і якомога розсудливіше проказав:

— Авжеж, сповна виправляють гріхи молодості лише невсипущими стараннями в зрілому віці. І те, що не під силу одному, долають у спілці з вірними друзями, доблесними соратниками.

Мигаль задоволено потер долоні, на його щеному обличчі тепер уже без будь-яких застережень почала проступати послужлива люб'язність вірогідданого. Погляд його несамохит'я упав на принцову руку: який жаль, що не випадє щастя поцілувати її першим! Незабаром вона щедро даруватиме королівські милості. Але, будемо сподіватися, її власник не забуде, хто перший повів його дорогою до престолу.

Після чотирьох днів стомливого шляху пустелею караван дістався, нарешті, до пограничного форту Оконського. Спиналися тільки для того, аби переночувати. Наступного ранку велика, запряжена четвериком, карета покинула форт і взяла напрямок до столиці. Високу особу супроводжував кінний загін у складі майже половини гарнізону.

Липнєве сонце тільки-но запалахкотіло над обрієм. У його ще милосердних променях земля дихала рівно і бадьоро, світ розкривався приязним, урочисто свіжим, обнадійливим. І той світ владно перебив, сплутав Геліодорові всі потаємні думки — повернув його до себе обличчям і серцем. Немов сказав: «Ось тут сонце і земля — одвічні й довічні твої батьки. Поспіши вклонитись! ...Ти зовсім даремне нарікав на мене: я не покидав тебе ні на хвилину!...» І раптом Геліодорові страшенно захотілося поговорити. Запально і довго, про все-усе на світі. Боже! Скільки часу він мовчав!.. Та лише скинув головою, неначе прокинувся від сну: з ким же говорити?! Мушу все витерпіти і найперше цю дорогу. Досі йому щастило зберігати на обличчі маску незворушності, ба зрідка навіть обдаровував своїх заподадливих оточенців прихильною, вже мало не монаршою, усмішкою, та, коли

навпроти майже несподівано зазеленіли знайомі пейзажі, серце його стиснулося: Батьківщина!.. У пам'яті самі по собі забриніли такі прості та багатозначні слова старовинного гімну... Але ось їх сполохує і проганяє послужливий голос Мигалія:

– Вітаю вас, ваша високородносте: ми вже на землі лапачів!.. Незабаром і Пиловаха.

– О, дякую! – Геліодор знав: Пиловаха – перша залізнична станція на їхньому шляху, а вже звідти паровик без жодної зупинки домчить їх до столиці. Там – останній і найскладніший іспит... Але уподовж дороги іще пропливали облямовані кущами та гайками жовті лисини пагорбів, тяглися порізані крутими ярами долини... Все то були землі лапачів – племені, зобов'язаного своєю назвою лиш одній спадковій відмінності – шести пальцям на руці або нозі... І раптом у голові Геліодора закублилась гнітюча думка: гаразд, пройде він ті фільтри, сподобається аристократам, а що далі? Кого матиме поруч?.. Хіба до такого фіналу йшов ці довгі роки?.. Ні-ні, жодної думки про те ефемерне «далі». Всі, що лишилися, сили, всю згорьовану волю тільки на один – завтрашній – рубіж!

Такі години, дні називають зор'яними. Вони творять одні і ламають інші долі, повертають кормила держав іноді на сто вісімдесят градусів. Їх любить історія. Але зараз Геліодор був далекий від цих помислів: з величавою покірністю ступав до жертовного вівтаря, де на чорному базальтовому п'єдесталі стояв золотий бог Всевид. Тут сам Верховний пастир – якраз навпроти грізних богових очей – поклав йому на плече руку і досить рішуче поставив на коліна, в другій руці він тримав довгого ножа. Серед глибокої тиші неголосно і повільно зазвучала клятва нового короля. Коли ж вона скінчилася, до вівтаря хутко підвели молодого осла. Верховний спритно змахнув ножем, і – з горла тварини зацебеніла кров. Геліодор тут же взяв із послужливих рук білу хустину, добре змочив її кров'ю і, підступивши до суворого обличчя бога, щедро помазав йому губи. Так він зробив аж тричі. По тому осла винесли, а король – уже без сторонньої допомоги – зайшов до бога з протилежного боку, де на нього глянуло

зовсім інше обличчя – натомлене і скорботне, з великим опуклим чолом. Геліодор знову став на коліна і, сплівши на грудях руки, благоговійно вислухав найголовніші настанови Всемудрого та Непомильного. І тільки-но він попрощався з богом та просвітленим поглядом окинув усіх довкола, як на нього відразу наклали корону, в руки дали скіпетра і посадовили на трон. Урочисто заграли сурми. А коли вони стихли, найбільша зала палацу озвалася гучними вигуками: «Хай живе король Титус Геліодор II!», «Слава Вінценосному!», «Владарюй щасливо!...» Першим поцілувати монарха підійшов його дядько – високородний Обсидіан. Тепер він був Геліодорові найближчим живим родичем. Далі підходили інші свояки, вельможі, міністри, губернатори та вожді. Цілували руку, присягали на вірність. Головний же писар відкрив іще зовсім чисту Книгу монарших діянь та урочистих актів і вписав епоху короля Геліодора I з династії Титусів. Новий монарх народився у дощовий місяць, а правити почав у пору Благодаті – під час жнив. То був добрий знак.

Геліодор ні на дрібку не відхилився від узвичаєного розпорядку монаршого життя. Щопонеділка до нього приходив старший міністр і доповідав про найважливіші події та державні справи, з тим подавав на підпис папери. Король щоразу люб'язно його вислуховував, згідливо кивав головою і підписував усі документи, мало цікавившись їхнім змістом. Зате цілими годинами він простоював на колінах перед сумовито-мудрим ликом Всевида, і тоді всі, кому після того щастило бачити монарха, передавали з уст в уста, яке рідкісне благочестя випромінювало його обличчя, або – скільки доброти вони встигали перейняти від його серця. Що не кажи, а довгорічне усамітнення зробило з нього справді аскета-праведника. І насамперед це, кажуть, вельми припало до душі Верховному пастиреві, та воно й зрозуміло чому... З кожним днем люди переконувалися, що король не скупий на ласку, вміє бути вдячним і прощає ближнім дрібненькі гріхи. Одного разу він затримав у себе старшого міністра трохи довше, ніж досі: почав розпитувати його про здоров'я, сім'ю, відверто сказав, який-то він задоволений з того, що державні справи

перебувають у чудовому стані. Тож нехай старший міністр складе список особливо заслужених, вартих нагороди, людей. І коли такий список уже поклали перед монархом – той здивовано звів брови:

– Я не бачу тут найдостойнішого!..– і власною рукою вписав над усіма: «Прем'єр Онаць».

Геліодор уже добре знав, хто відряджав до нього посланців у Лихопілля. Всі вони, високочиновні і маєтні, тепер один наперед одного в різний спосіб давали йому про це знати. Але ж могло бути й інакше... якби там, на перевалі, він припустився хоч однієї значущої помилки. Тоді так само всі вони до єдиного стали б його убивцями. О тім король сьогодні знову подумав, укланувши перед замисленим богом. І ще він добре пам'ятав, що його життя й досі перебуває в руках цих людей, що в будь-який час подана йому чаша може стати для нього останньою. Та самотність, якої він побоювався ще в дорозі до столиці, тепер точила йому серце дедалі глибше. Правда, він трохи втішився тим, що не знайшов у своєму оточенні закулісного «павука». О, він його шукав надзвичайно ревне! Але так обережно і непомітно для інших, що іноді сам дивувався з себе. Та, видно, його брат був настільки енергійним і підозріливим деспотом, що ні один потенційний суперник закріпитися в палаці не зміг. Довкола – в усіх придворних званнях – сновигали люди зі слабкою волею та недорозвиненим почуттям власної гідності. Керуючись одвічним правилом «поділяй і пануй», Миловид І усіляко заохочував серед них заздрість, доноси і, розказують, відверто смакував таємницями з їхнього сімейного та інтимного життя. Тож не дивно, що за його п'ятнадцятирічну епоху при дворі виросло ціле грибовисько дуже вправних і запопадливих нашіптувальників, які вже не могли жити інакше. І вся та захланна атмосфера невідворотно обдала Геліодора своїм відразливим запахом і слизом, урятуватися від якої щастило тільки біля п'єдесталу Всевида.

То була його перша державна справа... Онаць доповів, що аудієнції просить вождь племені укрусів Білокінь. Самого вождя Геліодор уже бачив під час своєї коронації, але про його плем'я майже нічого не знав і на слова старшого міністра лише запитально звів очі.

– Укриси дістали у нас назву «стригуни», через те що дуже коротко стрижуться. Вони з'явилися на нашому півдні сім років тому числом близько сорока тисяч. Покійний король дозволив їм поселитися на землях між хребтом Рогатим і річкою Стрибїж,– Онаць підійшов до настінної карти, взяв указку і поволі обвів неправильний чотирикутник.– Плем'я цілком нормально прижилося і ось уже два роки справно платить податки. Правда, ще утримує невелику бойову дружину, але, я думаю, через два-три роки її можна буде скасувати.

– Чого ж хоче вождь?

– Він клопочеться про свою релігію, оскільки Верховний пастир вирішив повернути плем'я до лона нашої віри. «Єдина релігія – монолітна держава» – постійно і всюди твердить він.

– У своїх обрядах укриси умертвляють або калічать людей?

– Ні. На відзначення свят вони вбивають лише тварин чи птахів і тут же їх поїдають.

– Наскільки агресивна їхня релігія?

– Як і наша, вона категорично забороняє війни; досить терпима до інших віровчень.

– Дуже дякую, добродію. Ви чудово обізнані з предметом. Тепер же я буду думати про цю справу вголос, а ви, будь ласка, висловіть по тому власні міркування. Так ми удвох і спробуємо знайти правильне рішення.

Онаць серйозно подивився на короля і згідливо кивнув головою.

– Отож я думаю, що сьогодні монолітність держави залежить насамперед не від релігійної єдності, а від того, наскільки племена будуть задоволені спільними для всіх законами. Через те ми не повинні викликати серед них обурення: воно – вже початок ворожнечі... Подумайте, хто ж добровільно зречеться власних святинь?! А застосувавши насильство, ми тільки підірвемо ту державну монолітність, про яку так ревне дбає наш Верховний пастир. Що ж до єдиної релігії як ідеї взагалі, то вона цілком здійсненна, тільки хай Найсвятіший не поспішає. Це не обов'язково має відбутися за нашого з ним життя. Якщо плем'я триматиметься нас далі, воно неодмінно перейме і центральну релігію... Так само, як уже переймає нашу мову, чи не так?

– Тільки так. Ліпшого рішення бути не може,– зі щирим серцем сказав Онаць і задоволено всміхнувся.

– Тоді поясніть, будь ласка, хід наших думок Верховному пастиреві, а вождя я готовий прийняти хоч зараз.

Сивоголовий, коротко стрижений чоловік шанобливо підійшов до трону і опустився на коліно:

– Довгого і щасливого тобі віку, наш миротворче!

Геліодор підвівся з трону, взяв під руку вождя і допоміг йому встати:

– Миру та здоров'я тобі й народу твоєму, великий муже! ...Чи знайшов ти гідну для себе гостину в Живгороді?

– Дякую, ваша величносте. Нарікати не можу.

– Як почувається сім'я твоя?.. Чи є в тебе діти?

– Дякую, все гаразд. Маю дорослу дочку і – ще підлітка – сина.

– Де жив раніше твій народ і яких мав сусідів?

– Ми жили в степах – за тридцять п'ять денних переходів звідси. На південь од нас тяглися гори, за ними ж була велика вода. Я не пригадую ніяких племен, що сусідили б з нами, але діди розказували, нібито колись давно у горах жили печерні люди. Вони були нечисленні і розрізнені. Наші охоче обмінювалися з ними всілякими товарами і навіть брали собі їхніх жінок... Це все, що я знаю про сусідів. Самі ж ми покинули свої степи через великі засухи і крізь пустиню пробилися до вас.

– Звідки ви знали, що за пустинею будуть землі кращі?

– Нас вів провидець Гірчак, а йому повідали про це перелітні птахи.

– Чи не терпите ви якихось труднощів на новому місці?.. Розкажи відверто і сповна.

– О Вінценосний! На жаль, народ мій схвилюваний як ніколи. Верховний пастир послав до нас перших своїх місіонерів: хоче, аби ми відступилися від батьківського і прийняли його бога. Та ми швидше покинемо країну, ніж зречемося священних п'яти кілець.

– Даруй мені мою необізнаність, але що означає для твого народу п'ять кілець!

– То улюблений знак нашого миротворця бога. Ним він заповідає всім людям і народам жити у вічній дружбі. ...Ось той знак! – і Білокінь розщібнув свій помережаний узорами плащ. На його грудях було вишито п'ять сплечених кілець – три зверху і два під ними.

Король умить задумався, а трохи згодом тихо попросив:

– Розкажи мені коротко про своє віровчення... І, будь ласка, присядь хоч на хвилину.

Білокінь завагався: чи ж подобає йому сидіти в присутності Вінценосного, але, вловивши невимушено доброзичливий погляд, що і далі спонукував його опуститися на стілець, поспішив виконати монархове побажання. І, вже сидячи, з напівзаплющеними очима, співуче розпочав:

– Одвіку творить життя і мир добрий бог Род. І так само одвіку намагається знищити його творіння злий бог Атом. Через те не люблять Атома укрусі: ним лише лякають і проклинають. А Рода шанують усі: з його іменем одружуються, народжують, уперше виганяють на пасовище худобу, кладуть першого снопа... І як же його не любити?! Коли всюди-всюди – довкруг Землі, Сонця і незчисленних зір – бореться він зі страшною потворою Атомом. ...Неймовірно велика сила в Атома, ревне служать йому інші творці муки – Уран, Стронцій, Цезій, Кобальт, Йод, Плутоній...– але ніколи-ніколи їм усім не перемогти життєдайного бога,– на цьому Білокінь закінчив і, втупивши в короля очікувальний погляд, звівся на ноги. Той, з відомою лише йому думою, скорботно похитав головою і несподівано твердим голосом виповів:

– Достойний муже! Віднині можеш бути спокійний: допоки я тут, Верховний пастир ніколи більше не пошле своїх священників до твого краю.

Сині очі вождя заясніли невимовною вдячністю, і він знову опустил на коліно.

– Встань, друже!.. Святина людини – це частка її душі, і ніхто не сміє на неї зазіхати.

Вождь підвівся. Давно не знане почуття перехопило йому горло, нестримною хвилею налягло на очі... І коли, нарешті, він спромігся на мову, клятвенно вирік:

– Вінценосний миротворче! Не дуже велика сила у мого народу, але, якщо тобі стане потрібен хоч клаптик надійної під ногами землі, хоч тисяча вірних до смерті воїнів, можеш розраховувати на укрусів у будь-який час. Варто лиш передати мені або моєму наступникові цей знак,– і Білокінь зняв з руки чорного, в скупих нарізах, персня.

– Дякую, друже! Беру твого подарунка зі широкою втіхою, а ти візьми – на тих же умовах – мого, – король простяг вождеві золотого персня і стис йому долонями руку: – Щасливої тобі дороги!..

Того ж дня в одному зі столичних будинків, далеко відомому багатством свого господаря, за розкішним столом зібралося троє чоловіків. Говорив сухорлявий, з міцним кошавим носом добродій. Впевнено і розважливо, як говорять усі заможні, а отже, далекоглядні люди:

– Так, при новому державцеві жити стало набагато спокійніше. Але мене якраз і непокоїть цей спокій, це «набагато». Чи не ослабне від м'якості нинішнього монарха дисципліна в державі, а разом з нею і наш добробут! ...Що скаже на те добродій Кутень?

– Я вже думав над цим питанням і дійшов висновку, що небезпеки для державного порядку поки що нема. Король не чіпає мене – міністра поліції – і не чіпає його – військового міністра, – Кутень кивнув у бік свого сусіда. – А від кого ж як не від нас залежить ота дисципліна! Головне, щоб він не заважав нам зміцнювати наші органи, а у своїх структурах ми вже самі подбаємо, щоб усе було гаразд. Ви кажете, король м'який?.. То й добре. Виходить, у державі зростатиме наша з вами роль, чого ми всі, здається, і хотіли. Чи не так, добродію Устюг?

– Цілком поділяю думку колеги, – взявся за високу чашу військовий міністр. – Ви, добродію Козій, не хвилюйтеся: становище в країні під надійним нашим контролем. Якщо буде треба, то й притиснемо як слід... Не забуваймо, що раніше ми з вами могли отак стрічатися тільки за королівським столом: Миловид І хворобливо боявся змови. А цей, навпаки, дякуватиме нам до смерті. Крім того, врахуйте, що права рука в короля – досвідчений Онаць... Тому дозвольте ще раз повиншувати нашого гостинного господаря. Удачі йому на всіх наших ринках та міцного здоров'я!

Коли всі випили, добродій Козій звів руку до стіни і подзвонив. Одрразу ж з'явилися молоді служниці – мовчки наповнили чаші і так само швидко зникли.

– А чи говорить нині король щось про нову віру? – спитав господар, повернувшись до міністра поліції.

– Він сьогодні ненавидить її, певне, більше, ніж ми з вами. І є за що: поплатився десятком найкращих літ.

– Подумати лишень! А з яким запалом колись виступав на диспутах! Скільки гуртків із числа книжників і легковірних молодиків було розплодилось та грілось під його крильцем!.. Із восівцями по руїнах вештався, експедиції розсилав – усе гігантами цікавився. І як довго це сходило йому з рук, бо ж високородний! Принц!

– Що так, то так. Проте його ж високородність і перемогла, варто було тільки скуштувати лиха. І, як воно часто трапляється, відступники стають ревними ворогами своїх колишніх однодумців. А щоб не почуватися перед ними винуватими, стараються просто їх позбутися. Он зовсім недавно король обговорював з кабінетом досить цікаву пропозицію... Думаю, невдовзі ми викорчуємо цей гнилоплід остаточно. І я вже зробив дещо для того, аби в серці Вінченосного ніколи не виникло сумнівів на цей предмет або – жалошів до марновірців.

– Ну що ж,– господар узяв чашу і звівся на ноги,– тоді – за короля!

– За короля!

– За короля!..

Пізно ввечері у маленькій кімнатці на околиці міста з'явилося скупе світло. То до самотнього її мешканця неждано-негадаю прийшов рідкісний гість.

– Погаси лампу,– відразу попросив він господаря.– Впізнав мене і досить.

– Упізнав,– погодився той.– Хоч не бачились ми, напевне, з півдесятка літ.

– Авжеж. І не бачилися б ще довше, якби не дуже нагальна справа... Біда, Пугаче, справжня біда. Відступник у короні оголошує проти нас найбільший за всі часи похід. Не пізніше, як через тиждень, поліція розпочне по всій країні масові облави. Геліодор І хоче загнати всіх учнів Аполлона в спеціальні табори, аби щоденною тяжкою працею та психологічною обробкою «перевиховати» їх, тобто обернути всіх на таких же відступників, як він сам.

Пугач вмить стрепенувся, голос його зазвучав гнівно і поривисто:

– Велигір Залізний стяг голову нашому Вчителеві, а цей негідник хоче переплюнути навіть свого прадіда. ...Це ж подумати: щоб усі ми зрадили свою віру!

– Саме так. Поліцейські штаби вже відпрацьовують операцію з усіма належними деталями.

– Що ж нам робити?!

– Що робити – знайдеться. Та чи готовий ти до роботи?

– Якщо треба, то, вважаю, готовий.

– І не пошкодуєш живота свого!

– Ні, не пошкодую. Тільки що це дасть?

– Дасть... Якщо я продірявлю голову міністрові поліції, ти – королю, а хтось третій – військовому міністрові, четвертий – старшому міністрові... то, запевняю тебе, дасть.

– Королю? О великий Всевиде! Та як же я до нього підступлюся?

– Ми з тобою не одні: допоможуть. Головне – добре підготуватись і – щоб ти мав тверде бажання вчинити подвиг. Щоб у рішучу мить не злякався, не схибив.

– А чому так розподілили: я – короля, ти – головного поліцая?..

– Спочатку відбирали добрих стрільців узагалі, а потім уже керувалися тим, хто кого ліпше знає в обличчя. От і пригадали, що ти був у принца одним з охоронців. Яка ж третя причина – дізнаєшся, коли погодишся на діло.

– Гаразд. Іду, – з металевим притиском відкабував Пугач. – На святе діло йду.

– Дай руку, друже!.. Післязавтра Геліодор оглядатиме свої табуни, а ти ж нині його пастух, чи не так?.. Це і є третя причина. Між іншим, з усіх нас тільки ти один матимеш змогу спробувати втекти: будеш на коні, і, якщо доскачеш до лісу, – вважаю, урятуєшся. Але попереджую: ніякої зброї з собою не бери – можуть обшукувати. Пістолета одержиш на місці. Хто б його не давав – не дивуйся. Людина питає тебе: «Чи доброго маєш коня?» Відповіси: «На чотирьох ногах і з хвостом». Запам'ятай!.. А щоб упізнали тебе – тримай в руці маленьку гілочку акації. Ну, Пугаче, давай на всякий випадок попросаємося.

– Давай, Лип'яше.

У маленький кімнатці – на околиці міста – двоє людей обнялися й поцілувалися.

Старший конюх ще звечора розпорядився, щоб усіх коней підігнали на приміську оболонь. До зорі королівські табуни мали бути вже на місці. Почувши це, Пугач перший пригнав свій табун на оболонь, де, чергуючись із підпаском, навіть устиг трохи передіримати. І тільки-но розвиднілось, як той же старший конюх взявся показувати місце кожному табунові. У своєму ревному запалі він був так схожий на якогось полководця, що Пугач не втримався від спокуси пожартувати:

– Добродію воєводо, а де накажете стояти моєму війську?

Старий не образився: відпровадив його у віддалений центр і помчав далі – на лівий фланг своєї численної «армії».

Невдовзі прибув загін кінної поліції. Пугач захвилювався: виходячи на дистанцію, поліцейські розмішувались попереду пастухів. І присадкуватий, зі смаглим обличчям, сотник раз у раз під'їжджав до щойно розставлених постів: інструктував та вирівнював лінію. Старший же десятник більше приглядався до пастухів, ніж до постових. Ось він зупинився перед Пугачем, одверто міряючи його не то підозріливим, не то оцінюючим поглядом:

– Як тебе звати?

– Пугач.

– Коня маєш доброго?

Конюх замер і – лише згодом спромігся виштовхнути умовлену відповідь.

– Тоді тримай! – десятник подав загорнутий в темну ганчірку невеликий предмет.

Пугач якось напівсвідомо простяг назустріч руку, відчуючи, як вона вже починає тремтіти.

– ...Не чекай, коли під'їде близько, – тоді ми тебе не пропустимо, а мчи сам, як тільки він вийде з карети і стане пересідати на коня. Зробиш несподіваний ривок, зрозумів? І відразу тікай за Лису гору: там, біля старого колодязя, стоїть запасний кінь.

Пугач машинально кивнув головою.

Коли десятник від'їхав, він обернув коня і все ще тремтячими пальцями розгорнув ганчірку: пістолет і патрони були в прекрасному стані.

Вже почала спадати роса, коли на дорозі зненацька по-

явився королівський кортеж. І постові, і конюхи відразу звелися в стременах, але побачити щось більше поки що не змогли. І лише тоді, як монарх під'їхав ближче, стало видно його розписану гербами карету і пишно вбраних фореяторів. Ось королівська варта зламала свій порядок і закружляла довкола карети, що вже поволі зупинялася навпроти... Серце в Пугача закалатало, він гарячково засунув руку за пазуху і взявся за руків'я пістолета. Тим часом кінна варта вже шикувалась по обидва боки від дверцят карети, відкривши його очам самотню людську постать. Король стояв ще досить далеко і побачити його обличчя годі було й думати, однак Пугач не сумнівався: то він. Він... Ось походить, розминаючи ноги, а ось до нього вже підводять білого, у розкішній зброї, скакуна... Пугач зціпив зуби і – стрімко рвонув уперед... Але що це? Всі вартові, які, здавалось, тільки бездумно витріщувались на одного короля, раптом, наче за командою, здивили коней і помчали з усіх боків в одну-єдину точку – навперейми йому, Пугачеві. А швидше від усіх наближається не хто інший, як сам старший десятник. І вже скидає з плеча карабіна... Пугач вихоплює з-за пазухи пістолета і, тужно скрикнувши, стріляє в лице поліцейському. Та пострілу чомусь не чути. Конюх тисне на курок ще раз і ще... О, прокляття! І наразі постріл, та вже не його...

Король не встиг навіть злякатися. Він лише почув несамопитий, сповнений страшною ненависті, зойк: «Зрада!» – і той зойк заслонив йому всі постріли, що обірвали комусь життя. Зараз же Геліодор незворушно дивився на обличчя покійника. Авжеж, десять років – чималий час, та ще смерть он як спотворює всі риси... Ні, то не від смерті воно так змінилося – від ненависті! Насилу впізнав у конюхові того відчайдушного хлопця, якого сам же колись і навертав у свою віру.

– Поховати за звичаєм! А всіх, причетних до його знешкодження, нагородити, – скупко сказав благочестивий монарх. Напевне, соромився, що через його особу щойно загинула людина. І лише у себе вдома, захищений стінами від людських очей, він раптом низько похилить голову, мов над відчищеною труною, і стоятиме так довго-довго. Бо надзвичайно живуча штука – оті спогади.

Під виправний табір було відведено широкий пустир за межами міста. Щодня і щоночі сюди привозили молодих і літніх чоловіків, що, як вважав король, могли ще бути корисними для Благостенії. Під неослабним поглядом сторожі табірники самі ж будували собі бараки, копали колодязі, обставлялися високим щільним парканом. Неначе солдати, згруповані в десятки і сотні, вони жили за суворим, схожим на військовий, розпорядком. Невдовзі їх навіть одягли у стару військову форму. «Послух і ще раз послух!» – ось чого ненастанно вимагали від своїх підлеглих навмисне приставлені до них армійські десятники і сотенні. Здавалося, де б не став, куди б не глянув – на все-усюди лягла тінь ненависного короля Геліодора І.

Одного осіннього вечора, в коротку годину перед сном, із бараку вийшли два чоловіки. Поволі прогулюючись по захаращеному будівельними матеріалами подвір'ю, вони наблизились до розпряженого воза з невеликим фургончиком на передку.

– Залазь! – раптом шепнув нижчий на зріст і першим упірнув під облучку. – А тепер слухай, Гілю, уважно. Сьогодні, коли я був на цій таратайці в місті, мене побачив один мій товариш – свій хлопець. Сів поруч і давай розказувати, що з ним трапилося недавно у лазні. Каже, підступається до мене якийсь тип – усе обличчя в милі – і заявляє: «А я тебе відразу впізнав: ти нововірець. ...Про нашу розмову думай, що хочеш, – твоє діло, але знай: у виправному таборі нині перебуває такий собі Лип'ях – з бородавкою на правій щоці. Він працює на поліцію. Чого тобі це кажу – тут уже моє діло».

– Боюся, що то примітивна поліцейська провокація. Або, може, хочуть відвести нашу увагу від справжнього табірного шпика.

– Але все-таки нам ліпше перестрахуватися – якось нейтралізувати цього Лип'яха-репяха. Скажімо, повідомити всім без винятку і влаштувати негідникові повний бойкот.

– Помиляєшся, Найдо. Якщо поліція дізнається, що ми його розкусили, – зашле сюди іншого, зовсім невідомого нам, провокатора, і тоді буде значно гірше. Зробити ж це їй досить легко: ще не всіх наших звезено до табору, люди прибувають. Отож нехай Лип'ях і далі гуляє собі на

табірних харчах, правда, декотрих хлопців мусимо попередити. Але й остерігатися треба так, щоб він ні про що не здогадувався. Іноді варто навіть трохи побурчати при ньому на тему нинішніх порядків... Та, здається, нам час уже повертатись до бараку, інакше кинуться шукати.

Петляючи між стосами дошок і цегли, дві постаті хутко перетнули подвір'я і зникли за рогом довжелезної будівлі.

Але місто, тим більше, Живгород, ніколи не засинало так рано. Ще не зачинилися двері і пивниці «Піниста гальба», що стояла на Хлібній вулиці за пам'яті всіх тутешніх живих поколінь. Сюди, за непорушною своєю звичкою, знову заглянув армійський патруль. Сотник Груд і два молоді стрільці вже збиралися було повернути назад, як раптом з-за низенького столика звівся літнього віку чоловік – зовсім рудий, з недорозвиненим лівим вухом. Він гойднув уже помітно захмелілою головою і бравадно виставив уперед наповнену гальбу:

– Хай живе король! Хай живе наша славна армія!.. Слава богу, нарешті в нас буде повний порядок. Хе-хе, тепер усі ті каламутники будуть як на долоні. Ще й робитимуть цеглу та черепицю. Прекрасно!.. А як на мене, то ще ліпше було б вигнати їх зовсім. Скажімо, на землі мавполюдей... Хай живе король!

Вони вже давно покинули пивницю і зараз поволі брели стихлими вулицями міста, однак сотникові Груду все не виходили з голови слова рудого, оте його «послати на землі мавполюдей». І справді, якщо добре подумати, чим не ідея?.. Навіть із тих, що сьогодні вже є у таборі, спокійно набереться полк, а будуть перебувати ще... Так і назвемо: штрафний колоніальний полк. Держава від цього матиме великі вигоди: очищається від зарази та в інтересах власної безпеки відсуває кордони. Згодом же з тих поселенців виросте ціла колонія, і – будь ласка! – чистий прибуток у казну... Як не повертай – кругом виходить славно. А раз так – чого зволікати? Може, цю ідею йому посилає сама доля! Може, це той випадок, що трапляється лише раз у житті!..

Груд ледве дочекався кінця чергування. І тільки-но опинився у своїй вузькій кімнатці – відразу сів за рапорт.

У голові, тиснучи одна одну, нетерпляче завирували кучеряві думки, спокусливі образи... Але сотник рішуче їх відганяє – бере перо і починає писати свої лаконічні фрази.

ДІТИ АПОЛЛОНА

Їх дуже мало, та вони є. Про них всяк знає, але вважає за ліпше не згадувати. Про них не говорять на диспутах і не пишуть у газеті. Їхнього питання ніхто не торкається, навіть вимовлене прилюдно ім'я їхнє вважає, мов непристойність. Віками про них мовчать, наче нема їх зовсім. І мовчать вони самі, діти Аполлона.

Мовчать, бо не вміють ані читати, ані писати. Лише гнуть свої могутні торси на рудниках і каменоломнях. Такий суворий закон суспільства. Кожна мати, якій випало нещастя гірко заридати після пологів, мусить одразу розлучитися зі своїм виродком. Беззастережно і назавжди. Бо породила найнебезпечнішу для світу істоту – людину, в якій помилився сам Господь. Тож і закон цей від самого Всевишнього – мудрого і суворого. Інакше – знову кінець усьому життю. Так застеріг бог, таке апокаліпсичне застереження всіх його тлумачів і пророків.

Як переказують давні пергаменти, раніше тих невдач одразу вбивали, але після того, як подібне дитя народилося в королеви Матіоли і якимось, граючись, вибило своїми рученятами з-під її вуст чашу з отрутою, їх уже не знищували, а лише стали піддавати стерилізації та відсилати в гори. Бо на те, видно, теж була воля божої... Ой бідні сини Аполлона! Чого вже їм нині родитися?!

Священні книги мало хто читає, але що в них написано, знають усі. Знають і те, що теперішні люди пішли від отих злочасних, Аполлонових... Тільки назва ця – зовсім неправильна. У писанні сказано: Адамові діти. «Аполлона» ж пустив між люди книжник і баламут Серпій – десь викопав мармурову фігуру гарного чоловіка і став на неї просто молитися. Каже: вінець природи... Ой що то були за люди! (Якщо їх можна так назвати). До моторошного велика і страшна їхня історія. Високі і міцні тілом, вони мали до того ж і чаклунські здібності. Завдяки їм навчили-

ся літати швидше від птахів, перекидати з місця на місце моря і гори, бачити і чути один одного за тисячі верст. Уже побували на Місяці і збиралися до зір... Лиш одного не вміли як слід – виганяти із себе зло. Через те затемнив лихий їхні голови і душі настільки, що загордилися вони перед самим богом – батьком своїм – й урешті-решт затіяли поміж себе жакливу війну, де один одного і повбивали. А бог уже й не схотів їх рятувати: відвернувся настільки, що серед білого дня раптово настала ніч, а серед погожого вересня – зима. Він лише відібрав одну пару, вирвав з неї найстрашніше місце і сказав: «Починайте нове життя меншими, та кращими!» І ще сотворив собі друге – суворе – лице, щоб нас у послуху тримати.

Через те під страхом великих бід застерігають ветхі пергаменти ніколи не шукати слідів колишніх людей, не цікавитись їхньою магією. І того правила непорушно дотримується населення Благостенії: ніхто ні за які гроші не піде вам на вимерки – ці занесені пилом століть руйновища. Тільки навчена оберегатися і мовчати ВОС – воєнізована очисна служба, що головним чином підвозить до ливарень металобрухт, – має право туди проникати. І бути інакше не може: там жили одні самогубці – помилка самого бога... Навіть світська думка, що в дечому не погоджується з пророками, в цьому питанні недвозначна: тотальним самознищенням попередні гуманоїди довели свою повну неспроможність існувати як вид. Ми, мутанти, сьогодні тут єдино можливий варіант розумної істоти, бо є результатом пристосування людського організму до нових умов середовища. Закон причини і наслідку!

Все те Геліодор уже вкотре передумує за останні дні. Скидає і знову кладе на ваги, розв'язуючи нове, несподіване для себе, завдання. Але думати далі нікуди, і він іде до зали засідань, де вже зібралися міністри, радники, священники і – найчисельніший загін – вельможі. Останнім не перешкодив навіть великий мороз: приїхали мало не з усіх губерній. Сьогодні король мусить осудити столичного багача і відомого в країні мецената Лаша. Той, виявляється, мав не тільки щедрю любов до мистецтва, а й міцні батьківські почуття. Двадцять років тому він приховав од людей і закону, що в нього народилася гігантка. Потай пестив і виховував її аж донині... Позбавлена ж спілкування з

ровесниціями, дівчина всю себе присвятила книгам та мистецтву. Вона розв'язувала складні задачі, вишивала, співала і сама творила пісні. За талантами й освіченістю з нею не могла зрівнятися жодна сучасна жінка. І як ніхто інший, гігантка була вродлива та струнка. Добрий батечко подбав і про її рум'янці – не тримав доньку в коморі, а навмисне збудував для неї будинок з розсувним дахом. Начебто собі для роботи з мольбертом, а насправді там гуляла і малювала переважно його донька.

Власне, що могли дати ті роздуми?.. Намітився лиш один-єдиний напрямок і то з малопередбаченими наслідками. Він зазорів надією після того, як старший міністр повідомив, що прийшов багач Голуб, – хоче просити за свого приятеля Лаща. Король тут же поцікавився, скількох іще прохачів можна сподіватися в цій справі і, не чекаючи відповіді, зауважив: «Що більше їх буде, то краще для підсудного».

Число іменитих, готових захищати мецената, швидко зростало. Та Геліодор розумів: цьому менше всього посприяли його обережні слова. Вельможами рухало аж ніяк не співчуття, навпаки, за інших обставин кожний з них – за винятком хіба що кількох Лашевих друзів – тільки поспішив би засвідчити свою відданість державній моралі. Тут – особливий випадок: склались умови для станової солідарності, найпершою рушійною силою якої була боротьба за власні привілеї, за обмеження впливу корони і духовенства... Усі вони, маєтні і титуловані, гостро відчували момент, зрозуміли, що привчати короля до своєї волі треба з самого початку, тобто поки він як державець іще слабкий, поки його ще так виразно гнітить пляма недавнього вигнання.

І сьогодні він, Геліодор, їх добре побачив: стояли міцно і дружно, мов об'єднана інстинктом голоду зграя хижаків. Нема сумніву: вони зламують опір навіть такого фанатичного ревнителя звичаїв, як Верховний пастир... І справді, через кілька годин король без усякого жалю до владики дозволив їм це зробити. У своїй тронній промові, фактично вже констатуючи зроблене, він недвозначно сказав: «Добродій Лащ – маєтний і глибоко шанований серед нас чоловік, найактивніший рушій нашої культури. За винятком цього єдиного прикрого вчинку, має великі

заслуги перед державою і народом. Тож будьмо милосердними до нього так, як хочемо самі, щоб хтось був милосердним до нас,— і насамкінець: – Зваживши скосне і думку більшості з присутніх, я іменем Благостенії накладаю на добродія Лаща грошовий штраф, відповідний до його майнового цензу і повелюю забрати з його сім'ї гігантку доньку». О, як після того заграла очима, весело завертіла хвостами вся зграя! Перемога!.. Король – наша, цілком наша людина. Саме на такого ми й сподівалися.

Одначе це відбудеться згодом. Спочатку заслухають самого Лаща, почують його гарячу, до моторошного слізну просьбу пощадити доньку – не засилати на рудники. Затим виступлять сторони звинувачення і захисту... Але найбільшою подією дня буде інша картина. Невимовно оторопіють усі, коли перед високим судом стане сама Негаразда – Лащева донька. О, яка-то явилася людина! Ні-ні, хіба людина?.. Так не пасує їй це усталене визначення! Адже всі вони, певне, ніколи й у вічі не бачили дорослого гіганта, тим більше, в такій гармонійній завершеності... Чужа, зовсім незнана грація, пластика, лінія і динамізм...— наскільки воно усе красивіше, звабливіше, тонше і вище, ніж у них самих!

Мовчали – вражені і збентежені. Довго мовчали. Нарешті, в монарха ледь чутно заворушилися губи:

– Дайте їй арфу.

І полинула пісня – така ж прекрасна і величава, як її творець. Дівочий голос то скидався на легенький вітерець, що ласкаво перебирав пелюстки невидимої чарівної квітки, то могутньо поривався до неба, потрясаючи стінами палацу. Негаразда співала пісню за піснею, і кожна наступна, здавалось, була принадніша від попередньої. У своєму неосяжному леті вони творили рідний усім, але такий далекий і загадковий світ.

Як представниця своєї раси, Негаразда не була висока на зріст: Геліодор діставав їй майже до плечей, та, коли вона заспівала, кожен гостро відчув іще якусь, особливо значущу, свою малізну. А сам король, з острахом і жадобою позираючи на те живе диво, слухаючи той вселенського наповнення спів, уже твердо знав: Негаразда ніколи не поїде на рудники, хоч би якими ускладненнями йому це не загрожувало.

Як бути з гіганткою – ніхто не міг дати раду. Тому всі охоче погодилися з монархом, що сьогодні вирішувати її долю вже пізно, тож нехай дівчина поки що побуде в палаці. Важливі причини перешкодили розглянути це питання й наступного разу. Тільки через місяць, коли почнуть танути сніги і дорога в гори стане небезпечною, державна рада схвально зустріне волю Найсвітлішого: доньку мецената тимчасово ізолювати від суспільства у світлиці того ж таки королівського палацу.

Та у природі ще порядкував січень – зі своїми тривкими морозами та снігопадами. На вулицях столиці мало не щоранку вовтузились купки людей, готуючи дороги для пішоходів та кінних екіпажів. Аби ті, незважаючи на зиму, йшли і їхали до своїх контор та фабрик, до шкіл, приютів, шпиталів і, нарешті, до лазень, клубів, театру. Столиця жила в узвичаєному для себе стишеномерзлякуватому темпі. Навіть тижневик «Наш виднокіл» – єдиний друкований орган Благостенії – рідко повідомляв про якісь пригоди, звітуючи переважно про культурне життя країни, зустрічі і виходи короля, про державні інспекції та діяльність благодійних товариств.

Ніяких вістей не надходило і з півдня, хоч саме звідти, з морського узбережжя, найбільше чекали сенсацій. Там час од часу хвилі прибивали до берега якийсь більш-менш цікавий предмет. Одного разу навіть викинуло простенького вітрильника, правда, без жодної істоти. О, це була головна подія року! Вчені мужі довго досліджували знахідку, потім не менше часу дискутували і нарешті погодились на тому, що судно – риболовецьке, належало вищим приматам, які пересувалися на чотирьох або не ходили зовсім, оскільки ніде не виявлено ні порогів, ні східців, ні ослонів.

Такого січневого дня і відбулося засідання кабінету, героєм якого став військовий міністр Устюг. Після традиційного вступу про необхідність зміцнювати оборону держави він з удаваною безсторонністю розповів про рапорт сотника Груда. Скінчивши, промовисто замовк й очікувальним поглядом обвів присутніх.

– Повідомлення далеко не буденне, – обережно сказав міністр поліції і собі подивився на старшого міністра. Одначе той лишався незворушним.

– Так, не буденне,– у напівзадумі погодився король.– Але що скаже на те Верховний пастир? Наша релігія рішуче забороняє будь-які військові походи на чужі землі.

– Ваша величносте! Чужі – це означає заселені іншими людьми, а тут же йдеться про фактично нічию територію,– вмить пожвавився Устюг.– Бо хіба можна вважати людьми тамтешніх аборигенів?

– Може, ви й маєте рацію, добродію, але в цьому мусите переконати насамперед Верховного пастиря, оскільки, як вам відомо, без його згоди я не можу послати за межі країни навіть одного стрільця. Інакше на мене тут же впаде прокляття самого Дволикого. Це той елементарний урок, який наше людство почерпнуло для себе із наслідків останньої світової війни. До того ж, посилаючи колоністів у далекі краї, ми мусимо видати їм зброю для самооборони, що з нашого боку було б досить ризикованим кроком.

– Для чогось же ми їх збираємо в таборі,– сказав Устюг, даючи зрозуміти, що та ідея належала самому королю.– Отже, колоністи вже будуть до певної міри перевиховані. Крім того, їх до самого кордону супроводжуватимуть регулярні війська. А щодо засобів самооборони – то лише кожен п'ятий з них отримає стару рушницю.

– Гаразд, добродію Устюг. Особисто я не проти, щоб кабінет уповноважив вас розмовляти з Верховним пастирем від свого імені. Але, щоб представництво було повнішим, раджу вам узяти з собою ще добродія Кутня, інакше Найсвятіший одразу насторожиться: чому про це клопочеться одна армія, а не ті, хто в першу чергу відповідає за внутрішній порядок.

Тільки після цих слів підвівся старший міністр і сухо запитав:

– Хто за те, щоб надати право міністрам Устюгу та Кутневі розмовляти з Верховним пастирем на предмет колонізації Лихопілля силами колишніх нововірівців?.. Хто проти?.. Отже, одноголосно,– і до обох повірників: – Вітаю вас, добродію, з почесним завданням. Нехай вам щастить!

Другим питанням, що його розглядав кабінет, була пропозиція лікаря Веха. Про неї доповідав міністр медицини і культури Плющ:

– Досі ми знали тільки один спосіб стерилізації – хірургічний, який застосовували і до тварин, і до Аполлоно-

вих дітей. Доктор же Вех у своїй новій праці доводить, що для сучасного суспільства цей метод є неетичним й антигуманним. Принаймні щодо Аполлонових дітей. Адже, які б недосконалі вони не були як люди, все одно це наші предки і подекуди – нащадки... Отож доктор Вех пропонує свою мікстуру «Антивіт», дію якої він встиг перевірити на багатьох піддослідних тваринах. Правда, виготовляти її не такто просто, але для тих кількадесяти бідолах, яких ми щороку відвозимо на рудники, багато не треба.

– Добродію міністр! – відразу ж озвався Кутень.– Може, пропозиція доктора і слушна, але скажіть, будь ласка: щойно вжите вами слово «бідолахи» належить вам чи тільки доктору Вехові?.. Якщо йому – то це ще можна якось пояснити: співчуття – обов'язок медиків. Та, коли цим злочасним невдахам співчуваєте ви, міністр...– скажу відверто, я більш ніж здивований. Бо сьогодні ви їх пошкодуєте, а завтра, чого доброго, станете їм симпатизувати, відмовитесь од стерилізації взагалі. І що тоді – хай знову розплоджуються і вдруге руйнують світ?..

– Е, ні. Хай мені дарує високе товариство, я просто мимоволі, за інерцією, вжив слово, що фігурує в аргументах доктора.

Усі поблажливо посміхнулись.

– Добродію Плющ,– звернувся до міністра король.– Ви кажете, що доктор Вех пропонує гуманніший спосіб? Сьогодні це було б справді непогано, бо, виходячи з наших методів, історія судить про нас самих. Але мене цікавить ще й таке: як цю мікстуру переносять вищі організми?

– О, ваша величносте! На цей предмет усі можуть бути спокійні: її переносять не важче, ніж звичайний нежить.

– Ну що ж, нехай кабінет висловиться,– король подивився на старшого міністра.– Та ви ж, добродію Онаць, не забувайте про свої обов'язки – ведіть засідання.

«Король зацікавився новим методом, але не хоче першим його схвалювати,– здогадався той.– І так обережно уникати делікатних для себе тем він буде, мабуть, іще довго. Тож, виходить, першим висловитися за пропозицію повинен не хто інший, як я сам... Авжеж за неї проголосує і Плющ, інакше б він її тут не розписував, а міністрів господарства та фінансів це зовсім не торкається, тож вони

зроблять так, як зроблю я. Не попливе проти течії і міністр шляхів... Залишаються «поліція» та «армія». Але доблесний вояка вже отримав свою перемогу, отже, на radoшах не повинен завадити колезі. Стосовно нашого поліцейського – то йому важливіший не метод, а результат, що, до речі, вже відбилося в його репліці... Одне слово, пропозицію лікаря, як видно, приймуть одноголосно, не чекаючи натяків короля». – І старший міністр без вагання вдався до свого красномовного жесту:

– Шановні добродії, прошу висловитися. Сам я вважаю, що повідомлення міністра медицини та культури надзвичайно слухне.

Король приязно подивився на старшого міністра: він справді був задоволений його кмітливістю.

Сьогодні Негаразда грала на лютні. Відділений од дівчини тонкою стіною, Геліодор слухав її з уже знайомим для себе тремтливим піднесенням. Саме так, слухав її, бо важко було сказати, що зараз більше він чує: тільки музику чи все її живе єство. Геліодор стоїть тут не вперше і вже добре усвідомлює: ця дочка Аполлона починає значити для нього дедалі більше. Навіть прокидався було серед ночі з одним-єдиним бажанням – піти до неї, поговорити... Так хотілось дізнатися, що думає, як дивиться на світ вона, людина іншої раси, але найперше, безперечно, – вловити її присутність: почути пружні кроки, шерехи, голос... І сам він міг розповісти Негаразді багато, насамперед про той далекий світ, який так бездумно чи необережно втратили її предки... О, скільки прекрасних і моторошних таємниць відкрилося йому тоді в печерах!.. Яке неосяжно велике життя вирувало на планеті! І якою страшною була його агонія!.. З епохи в епоху перед ним ішли живі зевси і тифони, прометеї і гефести, розп'яті і розпиначі. Йшли, мов заворожені, до одного кінця...

Розказав би, як цілих десять літ він, Геліодор, із жертовною одержимістю шукав ці таємниці та хитромудрі ключі до них. Шукав у печерах, шахтах, ярах... Там же поховав і співвітчизників – п'ятьох їх було дано принцові у супутники. І останнім вмирав його улюбленець Чубчик – той, з яким завше було так приємно і легко. Авжеж і шко-

дував за ним найбільше. І раптом, уже конаючи, фаворит зізнався, що сам отруїв усіх чотирьох і – за тим же наказом міністра поліції – мав убити свого повелителя, якби той вирішив повернутись на батьківщину... О, як він тоді вжахнувся! А потім несподівано для себе зрадив: усе-таки добре, що те завдання доручив не брат. Виходить, у цьому світі є щось надійне, святе... Може, з тих самих родинних інстинктів і народилася наша совість!.. І ще раз утішився: бач, навіть чужий, зі спотвореною шпигунством душею, зізнався у власних гріхах, а висповідався – значить, покався... Неоціненне відкриття. Як воно підтримувало в часи оглушливої самотності і чорної безнадії! Як допомагало рости і кріпнути його великому переконанню, його святій вірі в людину та її найвище покликання!

Геліодор стоїть і жадібно слухає ще ніким не чувану мелодію. Непомітно його уява починає малювати блаженно солодкі картини. Ось він виходить зі своєї схованки, відчиняє двері до її кімнати, стає на порозі і – тільки дивиться, дивиться їй у вічі... А вона, одразу все зрозумівши, сама ступає до нього, бере за руку... Ні-ні, то він візьме її за руку, бо Негаразда – дівчина, їй незручно... Тільки що це? Чиї там іще кроки м'яко наблизились і раптово замерли під її дверима?... Напевне, знову хтось із прислуги слухає ту чудотворну музику. Потроху вони вже звикають до її присутності. Вони – це всі ті, хто може вільно заходити до неї ба навіть торкатись її, тільки не він, Геліодор. І так триватиме хтозна ще як довго. Та що там казати, може, нічого іншого, світлішого для нього, вже ніколи не буде... І Геліодор, нітрохи з себе не дивуючись, починає шепотіти колись почуту від мавполюдей молитву Удачі.

А вночі знову не спиться. І лише згодом, в якомусь в'язкому забутті, з'являються похмурі стіни лабіринтів-печер. А попід ними, куди не кинь оком, громадається різноманітні скрині, циліндри та кулі, зроблені з дивовижно міцного матеріалу, начинені незбагненими і через те магічно привабливими таємницями. То райдужно-пекельний світ колишніх титанів – синів Аполлона. І серед усього того скарбу він, Геліодор, уже сьогодні не новачок із роззявленим од подиву ротом, а знає чужу мову, вміє читати інструкції та елементарні схеми, що вчать користуватися тими приладами, машинами... Так, він уже встиг

передивитися чимало відеотекстів, почав опановувати радіоелектроніку, вищу фізику, біологію та астрономію. І ось одного разу... Еге ж, уявіть собі, сидить наприкінці дня втомлена від інформації, з якимось до краю напруженим глибинним нервом, людина. І раптом відчуває: щось у свідомості зрушилося – змусило обернутись назад. Глянув і – завмер. У печернім отворі стояв справжній великий привид – весь матово-синій, зі стражденно-спраглим обличчям пілігрима, з маловиразним хитким тілом... Геліодор не чує ні звуку, та в його мозку, немов на терміналі комп'ютера, вже вискакують чіткі думки-слова:

«Я Анрі Лоран. З моєї свідомої волі під час останньої війни не розірвалась ядерна боеголовка з п'ятдесятьма зарядами. Я зрадив своїй державі, тому через півдоби сам себе покарав смертю. Але Анрі Лоран до кінця лишився вірним людству, бо вирішив: хай краще живуть в о н и, ніж мають загинути всі. І ніхто інший не сміє мене судити».

По тому привид став оддалятися, а він, Геліодор, зірвався з місця і кинувся за ним услід:

– Анрі! Зачекай, Анрі! Я так хочу тобі щось сказати!..

Та він плив і плив, здається, зовсім не поспішаючи, і лишав за собою все більшу відстань... О, Анрі! На жаль, твоїх п'ятдесяти щитів виявилось замало, щоб зберегти людство, але вони також боронили шанс народитися хоч таким, як я, боронили розумне життя на Землі.

Після наступного побачення привид подався у долину. Та цього разу не просто плив – обертався і простягав руку, наче кликав за собою. І на прощання вже не розтанув, як туман, а пішов у землю. Спочатку Геліодор не збагнув, що то означає, та, коли привид сховався у тому ж місці вдруге, зацікавився: почав копати... Ого! Там виявилася шахта, в якій навіки застигла команда пускової ракетної установки. Вже не команда – одні скелети. Відтоді привид щоразу показував йому нову схованку і – ніколи не помилявся.

Нема Анрі, нема привида – розвіявся цього разу в ранковій голубизні вікна. Тільки ж Геліодор добре знає: розвіявся не назавжди. Анрі прийде до нього знову – над ранок або опівночі.

Поволі, страх як поволі минали зимові дні. Але врешті-решт розтанули і розлилися струмками глибокі сніги,

зазеленіла перша травиця, щемно озвалися в небі уже призабуті пташині голоси. Весна-красна. І люди все частіше виходять зі своїх осель, зачудовано роззираються навкруги, мовби усе те бачать уперше. А незабаром день Великого Моління, коли всі, хто тільки може ходити, врочистими процесіями вирушать на поля і стануть просити Дволикого, щоб захистив їх від сарани. Самій же злочинній силі, своєму найтяжчому ворогу вони високим речитативом виголосять найстрашніші прокльони, які лиш могли народитися в людській голові. Та ще поставлять бога сердитим обличчям у її бік, і так він буде стояти аж поки не зберуть урожай.

Весна-красна. Бубнявіли свіжою силою гаї і сади, на очах виникали строкаті мережанки городів і ланів, гомоніли людом вулиці, майдани і пристані. А сьогодні той гомін до краю заплеснув приморське містечко Завидів. Ще б пак, така приємна несподіванка: повернувся «Дельфін» – корабель, якого давно вважали загиблим. Он, похитуючись, на берег зійшли тридцять худющих, але безмежно щасливих моряків.

– Слава-а! – гукнув стоголовий натовп і за годину виріс у десять разів. – Слава-а-а!..

Як і слід було сподіватися, тижневик «Наш виднокіл» уже в наступному номері зарядив щедрими інтерв'ю головних героїв року. Поза увагою не лишився ніхто, але найдовше слово, певна річ, тримав капітан Щур:

– ...До Перекинутих Ночов ми дісталися без особливих пригод, одначе відразу ж за ними потрапили в несамовитий шторм. О, що то було за пекло!.. У ньому ми втратили всі щогли, вітрила і більшу частину провіанту. А після шторму, як навмисне, запанував тривалий штиль. Ми вже зовсім було зневірилися і приготувалися гризти свої черевки, як раптом кошлатий Вередун знову послав нам вітер, а за ним і другий шторм... Ніде правди діти: ми вже і не рятувалися – цілком поклались на волю Всевишнього. Так минула для нас ніч. А вранці, коли море, нарешті, випогодилось, ми один за одним повиходили на палубу і... невимовно зраділи: всі живі і, можна сказати, цілі. А за хвилину втішилися ще більше: нас, виявляється, прибило до якоїсь лісистій суші... Озброївшись хто чим запопав, ми побрели до берега, слізно прохаючи Дволикого, щоб ця

земля не виявилась такою ж пустельною, як усі, що траплялися нам досі. І, як ви можете здогадатись, нам удруге пощастило: в переліску ми зустріли двох майже зовсім голих і беззбройних тубільців. Зобачивши нас, вони спочатку дуже злякалися і побігли в глибину лісу, та згодом вийшли назустріч. Один – старший за віком – тримав у руці сплетеного з гілля вінка, другий – бубона. Безпомилково вгадавши в моїй особі командира, старший тубілець шанобливо підійшов ближче і вчепив мені на шию вінка, молодший тим часом красиво бив у бубон. Так ми опинилися серед племені голомозих... О, хай мені дарують наші колишні господарі, але якраз тим іменням їх відразу охрестив наш стерновий Пухир, і інакше ми їх уже ніколи не називали, хоч самі вони себе величали «народ киг-ай-на», що означає «народжені чайкою». Бо одного разу – дуже давно – чайка-Мати помилилася: стрімко впавши у воду, проковтнула не рибину, а наймолодшого сина моря, що бавився у хвилях під виглядом кальмарика. Після того чайка довго кричала і нарешті знесла на скелі Вий-догу двоє яєць, з яких і вилупилась перша людська пара... Між іншим, Пухир дав тубільцям досить влучну назву: усі вони як один зовсім не мають на голові волосся, а чимало з них – і брів. Це відстале і нечисленне плем'я, живе у печерах або плетених із гілля хижак. Киг-ай-на розводять свиней і кроликів, збирають фрукти і ягоди, ловлять рибу та полюють на дрібного звіра. Вони зовсім не знають письма, рахують же за допомогою пальців або зарубок на своїх кийках. Віра тубільців так само дуже проста: за головних богів мають Сонце, Море, Вітер і Землю. Сонце і Море ще якось ладнуються між собою, а от їхні діти Вогонь і Вода безперервно ворогують і, якби їх обох не втихомирювала Земля, давно пожерли б один одного. Зовсім інакше поводить Місяць – немічний брат Сонця. Той мало цікавиться справами своїх родичів.

Іноді тубільці знаходять дивні і незрозумілі для себе речі – на берегових відмілинах або в печерах, і, коли ті легкі та блищать після очищення, носять на шиї... (Тут редакція тижневика пропустила рядок з огляду на те, що благостенські закони забороняють цікавитися слідами загиблих цивілізацій). Всі у племені киг-ай-на довірливі та гостинні. Їхній вождь Ого-того-бук (Той, що над горами

і долинами) довго умовляв нас лишитися в його краю назавжди. «Ми хочемо мати таких же міцних і здорових людей, як ви», – казав він. Але наші хлопці чемно відповідали: «На жаль, ми можемо обіцяти вашим дамам тільки тимчасову прихильність, бо на всіх нас чекає батьківщина». Треба сказати, тубільці – справді слабкуватий народ, хоч на зріст майже не відрізняються від наших. Рідко хто з них доживає до п'ятдесяти.

Як ми припускали з самого початку, земля киг-ай-на дуже велика, проте малозаселена. Може, це навіть материк, бо місцеві жителі зроду не чули про «другий берег» і, крім нас, ніколи не бачили чужої людини... Ми прожили з тубільцями понад півроку. Разом з ними добували їжу і так само разом розважалися. Як тільки настала весна, ми – з добре підлатаними боками та новими щоглами – вирушили додому. На щастя, зворотний шлях подолали без прикросів.

Весна-красна. Помітно звеселілими очима дивиться нині на світ і колишній сотник, нині вже полковник Груд. Подумати тільки, всього одна фраза, сказана якимось підпилим дядьком, отак славно перевернула його життя! Воістину чарівні слова, а може, це випала така година, коли все вимовлене справджується!.. Але навіщо думати-гадати?! Краще – живи і радій. Бо як же не радіти, коли ти раптом із сотника став полковником, коли про тебе знає сам король, і, певне, таки з його ласки нині командуєш усім цим табором... Що ж, раз виявлено високе довір'я, то й виправдаємо його на всі сто відсотків. Я, мов собака під порогом, почуватиму тут, але доведу і міністрові, і його величності, що вони не помилились... Гей, сурмаче! Давай тривогу!.. На поле бігом марш!.. А тепер слухайте уважно: ви в оточенні – ворог довкола. Що будете робити?.. Так, правильно: тримати кругову оборону. Тоді – за лопати!.. О, ви хлопці недурні, тож і допоможіть мені зробити з вас чудо та таке, щоб усі регулярні позаздрили. Бо, може, і справді я народився не дарма, може, і в мені криються таланти... Старайтеся, хлопці, коли хочете жити! Бо в чужих землях несподіванки на кожному кроці. Невмілих, необачних і недисциплінованих, вас усіх, мов кроликів, пе-

реб'є із засідки будь-яке вошиве плем'я. Ще й засмажить собі на вечерю, ха-ха!..

– Лихі жарти в нашого полковника,– втягнув голову у плечі Найда і сплюнув на свою дерев'яну рушницю.– Ганяє нас, як мишей по току.

– Мовчи і дякуй: він учить тебе захищати життя. І, треба сказати, робить це дуже сумлінно. Не знаю тільки, в яких краях нам доведеться з тобою боронитися.

– Скоріш за все пошлють до мавполюдей: наш Вінченосний особисто ходив туди на вивідки і нині зі своїм генштабом опрацьовує докладний план вторгнення.

– Прикуси язика, Найдо. Чи ти хочеш мати іншого десятника?

– Ні, Гілю. Мене прекрасно влаштовуєш і ти. Мовчу.

Нещодавно обставини трохи змінилися: скінчивши свою програму вишколу, військові залишили після себе командирами найсерйозніших, на їхню думку, табірників. Авжеж, навчили їх, що було необхідно, і – досить. Не підуть же з ними у світи!

Уже ввечері, лежачи на барачних нарах, Найда звів голову й прошепотів:

– А наш полковник і справді молодець, раз призначив тебе, Гілю, десятником. Як ти й передбачав, Реп'ях милиться до мене дедалі менше: напевне, розчарувався почути щось цікавеньке.– З деякого часу Найда називав провокатора тільки цим словом – для конспірації.

Вранці Гіль сам підійшов до Найди і стиха проказав:

– Сьогодні знову поїдеш за харчами. Тож постарайся побачити свою Китятку і перекажи їй усе, що почув про майбутню з нею розлуку. Може, вона вивідає щось конкретніше. Тільки обережно!

– Гаразд. А ти знаєш, про що я вчора подумав перед тим, як заснути?.. Мені раптом стало дуже шкода, що, коли нам уже видадуть справжні рушниці і ми переступимо наші кордони, в ту годину з нами не буде Реп'яха.

– От бачиш: полковник попрацював з тобою дарма: в тобі уже прокинувся солдат-убивця.

– Ні, месник.

– Він теж убивця... Але про це іншого разу. Зараз же як твій безпосередній командир наказую їхати за продуктами. До зустрічі!

Найда подався до свого фургончика. Ніби й недовго розмовляв з Гілем, а на душі посвітлішало. Навіть перехотілось розправлятися з Реп'яхом. Сказано, інженер... Усе-таки приємно, коли старшує над тобою розумний чоловік; мабуть, найкраща на світі влада – це влада авторитету.

Місто зустріло його своїм буденним тисячоголосим гомоном. Кожний кудись поспішав, кожний мав свій, відомий тільки йому, клопіт і навряд чи журився якимось там табором для неблагонадійних. Та й взагалі, чудернацьке це надбання – місто. Як багато в ньому людей, і всі один одному чужі! Чужі сьогодні і чужі завтра. Навіть піщані бурі і сарана – спільне тут лихо – наспроможні зблизити їх. Не громада, а лише її велична тінь. Губишся в ній, мов у лісі... Ця думка не раз приходила до голови Найді, і він, мабуть, уже давно покинув би місто, якби не запалився новою вірою, не знайшов собі побратимів. Ось, виявляється, де рятівне єднання! У світі духа! Під його високосяжними прапорами!.. І вже рідше супиться та чортихається Найда у бік міських вулиць, усе менше гнітить його оте сумне відкриття: що більше довкола людей, то байдужіші вони до тебе... Зрештою, чого тільки місто? Кожен твій знайомий, сусід переймається найперше власним болем. Й інакше, певне, бути не може: така людська природа. У кого ж то вистачило б серця переболіти, перемучитися за всіх інших?! Навіть окремі, ті, що стали легендою, кого, мов тяжкий недуг, усе життя точило сумління за цілий світ, співпереживали не більше, ніж їм дозволяла природа. А ні – передчасно гинули. То добровільні жертви. Але чи ж зовсім добровільні, коли вже несила зробити інакше – стати байдужішим?! Цю жертву, напевне, вимагає і бере собі людство – для свого очищення й оновлення, бере за будь-яких умов – жорстоко і владно як свою незаперечну власність. Виходить, хтось «обраний» згоряє з примусу всього світу!.. І найкращий тому приклад – учитель Серпій, що першим сказав: «Ні, ми, сучасні люди, не досконаліші від довоєнних, навпаки, як жертви руйнівної мутації, є лише тим, що від них лишилося, тобто каліками. Але, на щастя, серед нас іще зрідка народжуються повноцінні, і при певних зусиллях ми можемо відновити себе як здорове людство. Тільки мусимо з тим поспішити, бо що далі, то рідше вони будуть народжуватись»... Так, хтось мусить

бути першим, знову думає Найда, але ж, господи, в і н боровся один! І враз уявив себе на місці Вчителя. Як, бідному, було самотньо! І страшно, і кривдно від отої самотності!.. Бо ж ні одної спорідненої душі для розради, жодної нори, щоб сховатися, зализати рани... Он їх сьогодні аж дві тисячі – вважай, стоять пліч-о-пліч, і то як вони щомиті відчують це жахливе бездонне черево всеїдної казенної машини! А він же був один... Ні, так тримати людину може тільки віра, віра у свою правду та ще – честь. О, як добре, що був колись Учитель! І не відступився, не схибив на своєму шляху... Що тепер їхні дрібні болі проти його подвигу?! Ні, якщо порівняти, то їм сьогодні далеко не біда. І ніякі вони не герої. Бо нічого у своєму житті не зробили і навряд чи вже зроблять – аж соромно і гидко за себе... Тьху!

Уже завантажений, Найда повернув коней на Завізну. Іншого разу він нізащо не поїхав би цією забитою кінними і пішими вулицею, але то була найкоротша йому зараз дорога до ткацької фабрики. Крім того, Найда вважав себе досить досвідченим візником, тож, зрозуміло, мав право розраховувати ще на власну вправність. Зрештою, так воно і трапилося: Завізну пощастило подолати без особливих труднощів. Після того він минув ринок, виїхав на Бічну і за якихось чверть години зупинився біля повороту на Фабричну. Звідси було добре видно не лише фабрику, а й усіх, хто виходив з її воріт.

Чекати довелося недовго. Ось ворота розчинилися, і чимала юрба людей, переважно жінки, почала хутко витягуватись упродовж вулиці. Найда зірко вдивлявся у цю рухливу рябизну постатей, намагаючись іще здалеку впізнати Китятку. Так він робив уже давно і навіть звук отримувати від свого виглядання задоволення. Та ось нарешті вгледів: дівчина поволі йшла, втомлено опустивши худенькі плечі, і наче пильно дивилася собі під ноги. Вона ходила й дивилась отак завжди, через те ніколи не помічала його, Найду. А той, дарма що мав уже тридцять, так само завжди дозволяв собі пустощі: нечутно наближався і довгенько йшов за нею слід у слід або поруч. А може, Китятка лиш удавала, що його не помічає, може, їй самій подобалась ота їхня нехитра гра?..

Найда пропустив дівчину на кількадесят кроків уперед і обережно рушив услід. Час од часу притримуючи коней, невідступно і з жалем дивився на її худеньку постать: яка тільки вона бідова, яка терпляча! І який же дурень я, раз досі з нею не одружився!.. Уже порівнявся, а все ще ятрився цією думкою. Та – вірний своїй звичці, бо хтозна: може, востаннє, – їхав і їхав, не видаючи себе жодним звуком. І лише, як скінчилась вулиця, легенько торкнувся пужалном її спини...

До табору Найда повернувся уже поночі. Та ще затримав на воротах черговий сотник, хоч, правда, присікуватися не став, лише з'ясував причину запізнення. А щойно Найда розвантажився і почав розпрягати коней, як зненацька припустив густий дощ. Довелося знову поспішити, по тому ж бігти до їдальні, аби встигнути повечеряти.

Рятуючись від дощу, Найда швидко перебігав од одного даху до іншого. Він був уже близько свого бараку, як раптом угледів під лазнею Гіля. Той розмовляв з якимось табірником, що мав на грудях теж відзнаки десятника. І – о лихо! – за рогом тієї ж будівлі, не далі, як через кілька кроків од них, стояв Лип'ях. Авжеж сьогодні дощ працював на нього: навіть якби хтось його тут побачив, то нітрохи не здивувався б: чоловік так само ховається від зливи.

Не роздумуючи, Найда стрімголов кинувся до лазні з таким розрахунком, аби пробігти мимо Гіля. Він зовсім не знав того, другого, десятника, тож, певна річ, не міг попереджати відверто. Шепотіти на вухо теж не виходило. Залишалося тільки одне: хай і по-дурному, але перебити хтозна яку їхню розмову... Так він і зробив. За всіма правилами табірного статуту виструнчився перед Гілем і доповів про своє повернення та причину затримки. І лише тепер подумав, що можна було зробити простіше, – голосно гукнути самого Лип'яха, затим підбігти до нього і завести якусь, теж не тиху, балаканину. Але про це вже пізно... Раптуючи Гілеві, Найда лише примружив око і багатозначно покосився у той бік, де стояв Реп'ях. Чи цього виявилося досить, чи, може, десятники вже наговорилися, бо незабаром вони розпрощались і розійшлися.

– Реп'ях стояв за два кроки від вас і чув усю вашу розмову, – аж тепер сказав Найда.

– Не хвилюйся: ми обидва почули, як хтось обережно підійшов до причілку... Ну, що там у місті?

– Вважай, нам «пощастило»: на те, що я збирався запитати, Китятка вже мала відповідь. Нас нібито хочуть розділити на два, а то й три загони. Одному з них, певне, доведеться скуштувати навіть морського шторму, бо повинен дістатися аж до племені киг-ай-на. Як вважає міністр поліції, це найкраща земля для колонізації...

– Ага, вони все-таки бояться тримати нас укупі. Що не кажи, а майже два полки!

Серед ночі крайній од стіни заворушився, зашелестів одягом. Ось він узвусь і напівсонно почалапав до виходу. Тієї ж хвилини з горішніх нар біля першого стояка звисилися ноги – хтось, напевне, і собі хотів сплигнути на землю. Та не встиг: міцна рука чіпко вхопила одну з ніг і не відпустила.

– Чого ти? Я до вбиральні! – нетерпляче рухнулася за-тиснута нога.

– Підеш тоді, коли дехто повернеться назад, – тихо, але твердо відповіла рука. – І більше мені не дурій.

– Я можу не піти зовсім, – почувся ображений шепіт.

Заспокоївшись, Найда знову ліг на нари. Нічого особливого він і не збирався робити: просто хотів трохи про-вчити Реп'яха.

У розкішній кімнаті одного з найбагатших будинків столиці знову сиділо троє високих мужів.

– Добродію Козій! – звернувся до господаря міністр поліції. – Ось ми знову зібралися за вашим щедрим столом і, маю надію, не востаннє, бо сьогодні нам не доводиться більше критися зі своєю дружною. Тож дозвольте мені наступного келиха випити за нашого монарха, за успіх його діянь в ім'я Великого порядку.

– За короля! – дружно здійнялися ще дві аристокра-тичні руки.

– Добродію Кутень! – поклавши виделку, люб'язно усміхнувся господар. – Ви, певне, маєте якісь новини на цей предмет?

– Аякже. Через якийсь тиждень дві тисячі табірників назавжди покинуть країну. А це означає: від колишньої

секти «Учні Аполлона» не залишиться і мокрого місця. Вони підуть освоювати далекі землі, тобто розширювати і збагачувати нашу державу... О, то не буде якась там війна чи напад, що так суворо засуджує наша релігія, бо воювати практично ні з ким.

Господар подзвонив, і – до кімнати ввійшли молоді служниці. Вони мовчки змінили страви, наповнили чаші. Коли ж остання з них зачинила за собою двері, господар знову спитав:

– А, крім державних справ, невже король більше нічим не цікавиться?

– Є думка, що завів легкий флірт зі старшою світличною і ще, як інформують, полюбляє пісні Лашевої гігантки. Правда, слухає її через стіну, щоб ніхто не бачив.

– Ну, пісні цієї чаклунки справді спокусливі. І то добре, що король не показує поганого прикладу для челяді – слухає потайки. Боюся лишень, аби він у цю дівку не закохався. Визрівши, такі почуття можуть стати дуже великою небезпекою для всіх нас.

– Та що ви, добродію! – щиро заперечив Кутень. – Ми не допустимо цього. Та й сам король має досить здорового глузду, щоб не врахувати можливих наслідків...

– Кажете, не допустите, має глузд... Е-е, голубчики, коли він запалає від її чар, то свій здоровий глузд скерує перш за все проти вас, аби ви не змогли йому перешкодити бути з нею. О, людина тоді стає дуже винахідливою та енергійною! ...Мовчїть-мовчїть, світ іще не знав сильнішого стимулу до діяльності, як це почуття. Бережіть од нього короля всіма силами, інакше наслідки можуть бути катастрофічні... Невже ви думаєте, що славнозвісна королева Матіола справді відмінила звичаї убивати дітей-гігантів тому, що немовля розлило перед її вустами чашу з отрутою? ...Ха-ха, це казочка для народу і таких простачків, як ми з вами. Королева відмінила старий закон через те, що керувалася теж надзвичайно сильними почуттями – материнськими. І будьте певні: перед тим, як це зробити, їй довелося усунути не одного противника своєї відміни – явного і можливого... Ось що я хотів сказати вам, добродію. Бережіться!.. Як ви знаєте, ми принципово захищали Лаша, аби не допустити прецеденту в подібних справах.

Але нам зовсім ні до чого цей побічний продукт – його гігантка... Так, ми не можемо заборонити монархові слухати музику, яка йому до вподоби, однак є багато засобів одвернути його увагу, тобто зменшити вплив тої дівки. Зрештою, йому вже давно час одружитися – хоч би для того, щоб не перевелась династія по прямій лінії. Треба підшукати вродливу дівчину з нашого кола, і – музика залишиться тільки музикою, якщо не забудеться зовсім.

– Даруйте, добродію Козій! – раптом схопився військовий міністр. – Мене щойно осінило: кращої нареченої для короля, як ваша Люстрина, ніде не знайти! Тож давайте вип'ємо за непорушний союз двох сердець!..

– Зачекайте трохи, – надзвичайно люб'язно спинив його господар. – За ваше побажання я готовий випити хоч десять разів, але тільки тоді, коли воно вже буде втілюватися в життя... Повірте, я не забуваю своїх друзів і доброзичливців.

– Справді, добродію! Після короля ви найбагатша в країні людина, до того ж, красу вашої доньки вже увічноють поети і художники, а це означає: кращої королеви годі й шукати. Одне слово, поліція «за». І я охоче приєднуюсь до тосту свого колеги, правда, у трішечки зміненому формулюванні:

– За успіх!

– За успіх!

Одного похмурого ранку з табору мовчки вийшла колона обмундированих, але беззбройних людей. Не встигла вона відійти і на рушничний постріл, як услід за нею рушила друга, озброєна, – майже п'ята частина всіх збройних сил Благостенії. У хвості першої колони скрипів невеликий обоз, що складався з кількадесяти підвод, завантажених нехитрим сільськогосподарським знаряддям, наметами і харчами. Ще один обоз – набагато більший – вирушить через місяць, тобто тоді, як колоністи знайдуть придатні для поселень землі. З цим обозом у Лихопілля прибудуть жінки – вислані і добровольці, вони візьмуть із собою насіння та худобу. Широко задумана очисна акція відбувалась чітко за планом і вже наближалась до свого завершення. То було перше велике діяння Геліодора І і перша визначна подія його епохи.

– Тихо собі, скромно... а диви, що втнув! – не без задо-

волення якось сказав про нового короля добродій Кутень добродієві Устюгу.– З одного боку, знає, чого від нього хочуть, з другого, сам поспішає позбутися цих песиголовців.

– Ще б пак, вони – найприкріше нагадування йому про власні гріхи.

– Що не кажи, а він усе-таки ліпший варіант, ніж його пихатий дядечко. ...Ой же ж хотілося тому корони! Пригадуєш?

– І мав би її напевне, якби не привезли племінничка.

– Та нічого, все те уже позаду.

НАЙПЕРШИЙ ЗАКОН ЩАСТЯ

Негаразда нічого не знала про вислання з країни нововірців. Цілими днями та вечорами читала книги, які їй приносили з королівської бібліотеки, і ще – вишивала. Іноді брала арфу і співала. Та, коли це робила, помічала біля її дверей завжди хтось зупинявся. Авжеж, зупинявся, аби послухати її гру, спів. І від того дівчині ставало так приємно, що вона на якийсь час забувала про своє становище, про це тривожне очікування лихої розв'язки. Згодом її тонкий слух уже пізнавав кроки, шелест одягу, зітхання своїх слухачів. Ось прикріплена до неї служниця... Та найбільше любить пісню «Забудь мене». Коридорна – «Летіли голубочки». А це старша світлична. Вона завжди підходить, як зачує «Танок удвох» або «Глянув місяць у наш сад»... Усі вони намагаються слухати поодиноці – напевне, соромляться або побоюються... І часом Негаразда чує присутність когось іншого, якоїсь особливої тут людини. Він стоїть не під дверима, а за стіною, і слухає всі її пісні. У ньому криється щось велике, загадкове... І лише недавно вона раптом здогадалася чи зрозуміла, що то сам господар палацу. Не знати чому, та в Негаразду вселилася саме така впевненість, і надалі дівчина вже не сумнівалася, хто там, за стіною, – грала і співала для нього, мов на замовлення, наче давала йому знати про своє відкриття. І відтоді кожного разу, як він приходив, хвилювалася, червоніла все більше, зате після перших же акордів виповнювалася невідомим їй раніше тремким шалом. О, як небесно

і сонячно тоді линув, сріблився її голос!.. І знову десь у закутках свідомості зріє відкриття – ще невиразне і полохливе, та вже, як веселка, звабне і втішне: король навмисне приходить слухати її пісень і, навіть коли вона перестає співати, не відразу повертається до себе... Від цього відкриття Негаразда вся міняється: зараз вона охоче поралася б у кімнаті, жартувала б і, не повірите, пішла б у танок. Зараз, мов од чудесного трунку, з неї зійшов і невідь-куди щез найгнітючіший пласт її минулого та все, що було пов'язане з ним. Так, дівчина себе не пізнавала. Бо змалку прищеплена звичка ховатися від сторонніх очей, постійне усвідомлення того, що вона живе на цьому світі випадково і протизаконно, зробили її замкнутою, лякливою і нерішучою. А зовсім недавно Негаразда впіймала себе на тому, що стала відчувати вже деяку владу над своїм незвичайним слухачем. І та влада починає штовхати її на всілякі, мало не дитячі витівки та пустощі... Але такі хвилини швидко минали: реальне оточення нічим не стверджувало нових відчуттів, і дівчина розпачливо руйнувала в собі щойно створений рожево-принадний світ. Одразу пригадувала, як її силоміць привезли сюди і як тоді вона, мов полохлива миша, кидалася в кутки, лиш тільки наближались до дверей чийсь кроки... Так Негаразда поверталася у свій попередній світ і – вся завмирала, стискувалася, кам'яніла. Вона – явище атавізму, виродок, дитя Аполлона. Над нею тяжіють дванадцять проклять самого пророка. Такою була, такою їй бути. І шлях перед нею один – у каменоломні, на рудники.

А сьогодні вона не спала. Не склепила повік до самого ранку. Бо пізно-пізно ввечері коло її дверей зупинився хтось зовсім інший – чужий як ніхто і як ніхто страшний. Він стояв так моторошно близько і затаєсно прислухався до її життя. Мов той хижак, вичікував, примірювався до вирішального стрибка. О, як вона відразу і безпомилково почула його! ...Хоч стояв тихіше від самої тиші, ніби зовсім не потребував дихати. Авжеж йому була потрібна не пісня... «Він прийшов по тебе! – враз тужно закричала кожна її клітина.– Бо ти комусь заважаєш!..»

До сніданку Негаразда і не торкнулася: нічого не хотілось, а потім іще прокинулася підозра: може бути отру-

єне. Так трималася весь день. Наступної ночі вже сама тривожно вслухалася в тишу. І відразу-відразу почула його котячу ходу... О, як знову забилося її серце! Схопилася за груди, а тоді тремтячими пальцями потяглась до арфи: заграю, хай знає, що не сплю, і, може, хтось надійде. Але пальці зраджують, голос теж не хоче вириватися з горла... О боже! ...Насилу взяла перший акорд, насилу витиснула перше ламке слово – наче простогнала до всього світу: «Поможіть!...»

Так – із короткими перервами – грала до самого ранку. Але хіба то гра?! Наруга над музикою! Бо ніколи-ніколи ще не зростали поруч ці одвічні антагоністи – мистецтво і страх. Якщо не слухаються пальці та язик, якщо рідко народжуються і не розкриваються думки – винуватий лише параліч-страх. Бо навіть горе, тяжка біда посиляє твоє серце до людей, навіть крізь плач пробивається розпечене болем слово... Знай: найтяжчий для тебе ворог – страх.

Вранці Негаразда знову відмовилась од їжі. У невітшному плачі просила служницю переказати, аби прийшов батько. Невдовзі прибігла схвильована старша світлична – заспокоювала, умовляла їсти, але все даремно. Обличчя дівчини загрозливо поблідло, риси його спотворилися. То нищив красу і здоров'я одвічний їхній ворог – страх. А коли світлична пішла, Негаразда несподівано для себе почула за стіною Того, великого. І враз не витримала: сльози знову струмками потекли з її очей. Кинувшись до Нього, несамо вито забила об стіну кулаками:

– Мене хочуть убити! Убити!.. Чуєш?.. Ну, чого ти мовчиш, кате?! Невже вам усім так потрібне моє життя?! – і раптом знесилено опустила на підлогу – розридалася. Тоді довго мовчала, зипаючи, і раптом знову заплакала, заголосила: – Ну що тобі варто мене випустити?! Та я сама не хочу тут бути, не хочу! Відвезіть мене краще на рудники. Я буду прати онучі своїм нещасним братам і, як вони, битиму киркою глину... Відвезіть!» – І так було чи їй тільки видалось: там, за стіною, з глухим стогоном озвалося зітхання...

Пополудні прийшов батько. Спочатку так само переконував, що всі ті страхи тільки ввижаються, терпляче втішав, гладячи їй руку, а потім сам – зі сльізмами – впав до ніг королю: пожалій нас обох, віддай мені доньку хоч на тиждень.

Із малозрозумілою милістю звів його на ноги монарх і раптом тихо-тихо сказав:

– А що як справді вона чує свого убивцю? Чим ти її захистиш?

– Я?... Найму варту!

– А де гарантія, що цього не зробить хтось із вартових? ...Найманця можна перекупити, і, крім того, є багато засобів його змусити.

Старий мовчки похилив голову.

– Тоді я зроблю так, – неголосно, але переконливо сказав король. – Дам розпорядження, щоб Негаразду готували в далеку дорогу. Вість про те, що її більше не буде в палаці, вважай, на якийсь час заспокоїть її недоброзичливців й утримає від крутих заходів. А ми за ці дні подумаємо, як бути з нею далі. Зараз же я, певна річ, подбаю про її охорону тут, на місці. Це треба зробити ще й тому, аби дівчина хоч трохи заспокоїлась... І не переживай, добрий чоловіче: я дав тобі слово, що не дозволю скривдити твою доньку. Лише ти – не забудь мого прохання – щоб ніде і словечком не обмовився про наші підозри. Інакше змусиш убивць поспішити.

Вдячно схлипнувши, Лащ припав на коліно і поцілував монархові руку.

– Ну, що ти?! Годі... Це мій обов'язок. Я перш за все людина, а тоді вже король.

Негаразду готували в дорогу. Куди саме повезуть – ніхто з певністю сказати не міг. Мабуть, на рудники, а куди ж ще?! І ті останні дні в палаці дівчині було дозволено провести разом зі своїми батьками. Для сім'ї це означало і радість, і смуток. Радість від кількох днів спільного життя і смуток від усвідомлення близької – вже довічної – розлуки.

Але посередині проводів несподівано трапилась подія, що змусила всіх, за винятком одних, може, Лащів, забути про це питання. У суботу вранці до монарха спішно попросився старший міністр. Не приховуючи стурбованості, він з порога повідомив:

– Ваша величносте! З невідомих для нас причин під Живгородом опинився Білокінь зі своєю кінною дружиною. Укруси розташувались у спорожнілих бараках табору. До речі, там ще перебуває третина виправленців, яких ми маємо вислати на кораблях. Шлях до столиці прибулим уже перегородив наш гарнізон.

– Яке співвідношення сил?

– Полк трохи численніший, ніж Білоконева дружина, краще навчений і має досконалішу зброю, в тому числі гармати. Крім того, послано вістуну до міста Мервина: туди вже, мабуть, повернувся полк, що супроводжував виселенців. Міністри Устюг і Кутень намагаються вступити з Білоконом у переговори, але той твердить одне: «Я хочу бачити самого короля і буду говорити тільки з ним».

– Ну що ж, коли гарнізонний полк такий сильний та ще прибуде підмога і в резерві поліція, думаю, нам особливо тривожитись нема причин. Лишається тільки з'явитись на очі вождеві. Він, бідолаха, подолав чималий шлях, тепер наша черга вшанувати його честь... Тоді, добродію, приготуймося нанести візит.

Через годину королівський кортеж виїхав із палацу. Він узяв напрямок у зовсім незвичну для врочистих виїздів сторону, і через те міщани, які траплялись по дорозі, досить зацікавлено зирили в його бік перш ніж схилитися в шанобливому поклоні. Та згодом почали стрічатися вже ті, хто не дивувався: уподовж дороги один за одним виникали поліцейські пости, і так – аж за межі міста, де перед очима постав цілий заслін з одної лише поліції.

– А наш Кутень постарався – нічого не скажеш, – зауважив Онаць.

– Так, треба віддати належне, – беручи підзорну трубу, охоче погодився король.

Та ось відкрилася вже зовсім невесела картина: рівні стрілецькі ряди зі зброєю наготові очікувально застигли перед найжаченою рушничними цівками табірною огорожею.

Під'їхавши ближче, кортеж зупинився. До нього вже мчали на конях обидва міністри і начальник гарнізону. За метрів двісті до карети вони спішилися і рушили назустріч королю. Після того, як привітались, наперед виступив Устюг – доповісти про обстановку.

Геліодор уважно вислухав міністра і задоволено сказав:

– А ми тут зі старшим міністром уже відзначали: оперативність і порядок у вас на висоті – як в армії, так і в поліції. Молодці. Передасте особовому складу мою подяку, – король замовк і якусь хвилину дивився на табір, а тоді рішуче крутнув головою:

– Хто піде зі мною до вождя?
– Кожен готовий, ваша величносте,– хором відповіли йому всі четверо.

– Дякую. А де полковник Груд?

– У руках укрусів: вони захопили табір зненацька.

І раптом старший міністр не витримав:

– Ваша величносте! Давайте запропонуємо вождеві такий варіант: ми наближаємось до огорожі, а він – відповідно – теж вирушає нам назустріч. Тобто з таким розрахунком, щоб вас не дістала їхня куля.

– Так, так, ваша величносте! – дружно підтримала решта.– Навіщо спокушати долю: хтозна, що в цього дикуна на думці?!

Монарх серйозно і твердо по черзі глянув кожному з них у вічі:

– ...І наочно показати, як ми боїмося? Як їм не довіряємо?.. Що тоді подумає про мене вождь і його все плем'я?! Як мене поважатимуть інші?! Він же, Білокінь, не побоявся йти сюди зі своїми сумнівами, маючи всього тисячу малонавчених і погано озброєних людей... Ні, хто вважає, що я помиляюсь, хай лишається. Запевняю: я не ображусь ні стілечки (!) і погано про нього не подумаю. В такій ситуації кожний з нас розпоряджається тільки власним життям.– І король рішуче пішов уперед.

– Заради бога, ваша величносте! – заспішив Устюг.– Авжеж ми підемо всі. Боялися ж тільки за вас, бо зобов'язані берегти монарха.– І високочиновні особи, пришвидшивши крок, ураз порівнялися з Вінценосним.

– Що – і варту не візьмемо? – якось розгублено спитав Кутень.

– А якщо Білокінь захоче нас перебити, то навіщо гинути ще цілій сотні молодих хлопців? – засміявся у відповідь король.

Міністрам стало трохи не по собі, але вже не від страху: їхній монарх був дуже витримана людина – то правда, але так же рідко сміявся!..

Не пройшли вони і кількесот метрів, як табірні ворота навстіж розчинилися, відкривши очам невисоку однуоку постать. То був сам Білокінь. Ось він козирком приклав долоню до брів – роздивився ще пильніше і раптом сам

рушив назустріч. Міністри полегшено зітхнули і презирнулися: чи не скаже їм король зупинитись і тут чекати на вождя, але той, наче відгадавши їхні думки, лише підбадьорливо скинув головою:

– Пішли, пішли!

Ворота ще були далеченько – на відстані, більшій від прицільного вогню, коли до короля вже наблизився Білокінь – шанобливо припав на коліно і поцілував руку:

– Вітаю тебе, вінценосний миротворче! Радий бачити живим і здоровим.

– Радий зустрічі і я, достойний муже! Як поживаєш ти і народ твій?.. Та, зрештою, про справи ми ще встигнемо поговорити, було б тільки довір'я та добро в серцях наших. Як на мене, то я зараз охочіше роздивився б укрусів, бо, крім тебе самого, ніколи їх не бачив. Тим часом усяк знає: краще збагнеш клопіт і болі народу тоді, коли познайомишся з ним ближче... То як – покажеш?

– О, будь ласка, з превеликим задоволенням!.. Хай повиходять?

– Е, ні. Один же йде до тисячі, а не навпаки, – і король, ні на кого не дивлячись, рушив до табору. Вже не викликав добровольців у супутники, але всі три міністри і начальник гарнізону тепер без вагання рушили й собі.

За ворітьми вони мусили переступити суцільний свіжий окоп, що, скільки було видно оку, простягся вздовж паркана. В ньому – перед рушницями в земляних бійницях – через рівні проміжки стояли воїни. Всі наголо пострижені, в легких плащах з відкинутими на плечі башликами.

– Непогано! – вирвалося в начальника гарнізону.

– Так, – ствердив король, – і до вождя: – А які ж твої хлопці на ногах?

Білокінь тут же кинув дві короткі фрази, на що з окопу миттю вискочила група воїнів і, підбігши до нього, заммерла в стрункій шерензі. То були добре засмаглі чорняві і біляві парубки, на зріст однакові з благостенцями.

– Хороші в тебе хлопці, – похвалив король. – А тепер відпусти їх на місце... Між іншим, я щось не бачу тутешніх «старожилів», де вони?

– Всі організовано сидять у своїх бараках. Їх попереджено, що у випадку непорозуміння тут може виникнути стрілянина і таке інше, – Білокінь посміхнувся і замовк. – Там же, коло них, і наші коні.

– Гаразд, гаразд,– хутко погодився король.– То що – подивимось далі?..

Посередині табору вони з подивом побачили рівні ряди невеликих зелених наметів.

– Мої воїни не люблять чужих будівель,– вибачливо пояснив Білокінь.– Та й сам я в дорозі звик до такого даху...

– Тоді запрошуй до своєї хати,– весело сказав король, сам рушаючи до найбільшого з наметів.– Я не помилився?

– Авжеж ні,– просяяв Білокінь. Хутко заспішив наперед короля і відкинув полог.

Високі гості ввійшли до просторого, але скромно впорядкованого житла воїна. Та не встиг вождь і запропонувати сісти, як монарх невимушено запитав:

– Може, ти хочеш сказати мені щось наодинці? – і вразно глянув йому у вічі.

– Саме так, ваша величносте,– спохопився Білокінь.

– Тоді ви, добродії, будь ласка, зачекайте тут, а я з вождем вийду на хвилину,– звернувся король до свого оточення. І вони тут же вийшли, залишивши в наметі дещо зніяковілих гостей.

Король мовчав. Та, коли обидва віддалились на добру сотню метрів, несподівано повернув до вождя серйозне обличчя й упівголоса попросив:

– А тепер заарештуй усіх чотирьох і тримай кожного окремо. Мені випусти лише полковника Груда.

З ними обома – Білоконем та Грудом – і повернувся до свого почту. Відразу ж розпорядився поставити намет – посередині між табором і гарнізоном.

– Ну ось... наш тимчасовий штаб готовий,– гостинним жестом запросив він Білоконя і сам увійшов слідом.

Спочатку викликав до себе батальйонних і коротко повідомив:

– Обставини склалися так, що в деяких важливих питаннях я мушу розібратися сам, через те кожному з вас наказую: від цієї хвилини виконувати мої і тільки мої розпорядження. Так триватиме доти, доки я сам не скасую свого наказу.

Тоді знову зажадав бачити вчорашнього начальника табору:

– Добродію Груд! Я не помилився щодо вас і сьогодні тим дуже задоволений. Ви подали дуже цінну ідею,

успішно втілили її в життя, і за те корона відзначить вас особливо щедро. Зараз же, у нелегкий для мене час, я прошу вас виконати ще одне доручення: допомогти мені якнайшвидше ліквідувати наслідки шкідливих для короля і народу інтриг. Чи готові ви до рішучих дій?

– За короля і народ! – виструнчився полковник.

– Дякую за вірність. Тоді слухайте моє перше завдання: візьміть із полку кінну сотню (але не кажіть, для чого) і привезіть сюди начальника столичної поліції та весь його адміністративний апарат. Усім їм поясніть: цим розпорядженням я ще нікого ні в чому не звинувачую, а тільки хочу особисто з ними порозмовляти. ...Ось вам для цього мої письмові накази. Дійте!

З наступним наказом король послав гінця назустріч мервинському полку, який ішов на допомогу столиці. Тепер він мусив повернутися назад... а й справді, чого вже йому сюди йти?! Щоб тільки налякати і без того підозріливих укрусів? Раз король і вождь сидять поруч, то, будьте певні, справа закінчиться миром. Он як усі, в першу чергу стрільці, полегшено зітхнули!.. А де нині перебувають три міністри й один полковник – тим ніхто не журився. Підлеглі не звикли цікавитись, де ходять їхні командири, тим більше, аналізувати вчинки короля. ...Може, Вінценосний лишив їх у таборі заложниками за вождя? Або з'ясовує якусь їхню провину? Бо ж недарма закрутилась ота катавасія з укрусами. Чогось-то йшли вони такий світ, якусь-то свою кривду несли на королівський суд!.. Кажуть, Верховний пастир затискав їхню релігію... Кажуть, але як та що докладно – про те короля не питаєш. І вголос ні з ким не поділишся: мусиш дбати насамперед про себе, якщо ти не хочеш провікувати у сотниках. Бо військо є військо: що вища посада в ньому звільняється, то довшою буде низка просувань по службі. То тільки одному Грудові пощастило знайти інший, напевне, самим Дволиким підказаний, шлях.

А той легкий на згадку Груд уже примчав до королівського намету і з молодечим виглядом доповідає про виконане завдання. Ну як же не похвалити його за таку сумлінність?! Але поки що розмовляти з поліцейськими чинами король не міг: попросив їх зачекати в таборі. Зараз

він знову захотів бачити батальйонних. І коли ті з'явилися йому на очі, цього разу затримався на них поглядом значно довше.

– Яке ваше ім'я? – несподівано запитав найстаршого з них.

– Шостак, ваша величносте.

Монарх похитав головою:

– Якщо не помиляюся, за рік-два уже виходите на пенсію, а досі ще в батальйонних... Це несправедливо!

Очі батальйонного вмиль заслали сльоза. Помітивши те, Геліодор усе зрозумів. Він піднявся і врочисто сказав:

– Добродію Шостак! Коловерт уже вийшов у відставку, тож з цієї хвилини ви полковник і командир столичного гарнізону. Бажаю вам успіхів!

У горлі Шостака щось кілька разів булькнуло, та, нарешті, він спромігся на переривистий, схожий до півнячого вигук:

– За короля і народ!

– За народ! – скромно відповів король і, не зволікаючи, повів далі: – Добродії старшини! Повинен вас повідомити, що ми з достойним нашим вождем досягли повного порозуміння. – Король повернувся до Білоконя, і – той ствердно кивнув головою. – Отож повідомте про це стрільців і повертайтеся у казарми. Після обіду, добродії, передайте всю зброю до складу і ведіть полк до міста Вітоніжа на переформування... Щодо сьогоднішніх дій гарнізону, то я цілком ними задоволений – дякую вам, і, якщо так триватиме далі, то, даю королівське слово, кожний з вас піде на пенсію полковником. Оголосіть, будь ласка, мою подяку і стрільцям – тут же, на полі.

Полковник Шостак шанобливо виструнчився:

– Слухаюсь, ваша величносте!

Коли старшини вийшли, Геліодор злегка торкнувся пальцями скронь і втомлено опустився у крісло.

– Дорогий Білоконю! – сказав тихо і просто. – Здається, ми сьогодні одержали велику перемогу. ...Якби ти тільки знав, що за каторга жити під чужими прицілами! Так, бути вільним – найперший закон щастя.

Вождь співчутливо глянув на свого монарха:

– Як правило, каторга нищить людину, тут же навпаки: ти переміг її. Видно, цього випадку хотів бог, – з цими сло-

вами Білокінь засунув руку за пазуху і дістав чорного, зі скупими штрихами персня: – Прошу прийняти назад: подарунок подарунком.

Геліодор узяв персня, вдячно схилив голову. Він хотів іще щось сказати, але з красномовним жестом замовк напівслові. Та через мить уже весело вигукнув:

– О, даруй мені, друже: я зовсім забув про обов'язки господаря, нам час обідати!

Пополудні Білокінь повернувся до своїх воїнів, а король знову приступив до невідкладних справ. Як було домовлено, першим до його намету привели колишнього міністра поліції.

– Ви, добродію, мабуть, уже помітили відсутність гарнізону?

– Так.

– Його відіслали на переформування. Крім того, затримано весь поліцейський апарат столиці. Отож розраховувати вам на чиюсь допомогу вже нереально. Єдине, на що ви можете надіятися, – це на милість короля, чи не так?

– Так.

– Тоді слухайте мене уважно. Я зараз не маю часу копатися у ваших паперах, та й не все, певна річ, там значиться, тому ви мусите негайно назвати мені всіх «своїх» людей у моєму оточенні. Зрозуміли?.. І постарайтесь нікого не забути. Наголошую: зараз моя милість залежить саме від вашої пам'яті. А щоб вас не взяла спокуса десь лишити для мене потайну скалку, повідомляю: весь придворний штат буде все одно замінено. Обов'язково! До того ж, врахуйте, що опитуватимуть не лише вас, що на сьогодні я вже маю деяку змогу перевірити вашу щирість. А, як відомо, кожен рятуватиме насамперед власну шкуру, може, не так?

– Так.

– Коли «так», то ось вам папір, перо, і – дійте.

Кутень подивився на короля тільки йому зрозумілим поглядом і, не зронивши й слова, сів писати... Нічого не сказав і тоді, коли подавав уже списаний папір. Геліодор уважно все прочитав, а по тому зауважив:

– Між іншим, дехто з ваших людей не поспішить зголоситися королю. Я навіть сказав би: ніколи цього не зробить

із доброї волі, і ви, зі свого боку, не дарма про того «декого» щойно промовчали. Але доволі навідних запитань – скажу коротко і просто: якщо найближчим часом у палаці трапиться злочин, це механічно вплине на вашу долю.

На обличчі Кутня густо виступили краплини поту:

– Ваша величносте! Якщо ви хвилюєтеся з цього приводу, то швидко оголосіть у палаці про мій арешт, і, як ви самі сказали, кожен подбає насамперед про власну шкуру.

«Здається, я потрапив у точку,– подумав Геліодор.– Кутень тепер у становищі, коли сам повинен боятися злочинного акту. Тож подивимося, що він робитиме далі...»

І, зітхнувши, сказав:

– На жаль, я поки що ніде не можу оголосити про ваш арешт – в інтересах слідства.

Другим воїни привели Мигалю – начальника столичної поліції. Той лише занепокоєно поглядав монархові у вічі, намагаючись прочитати в них причину такого незвичайного виклику. Він думав про це по дорозі сюди і в таборі, але без особливого страху: тяжких гріхів за собою не мав, та й король як-не-як повинен пам'ятати, хто привіз його з вигнання... І той справді нічого не забув – дав про це знати з перших же слів:

– Добродію Мигалю! Невдячність – велика ганьба, тож я добре пам'ятаю, до кого першого сів у карету там, на перевалі. Це немала ваша заслуга, бо дорога туди була справді нелегка. Але я знаю ще й інше: не комусь, а власній голові маю завдячувати тим, що не лишився лежати трупом десь неподалік вашої карети. І кажу вам це не для того, щоб оживити спогади – хочу, аби й ви зрозуміли: зараз ваше майбутнє теж залежить од вашої голови, оскільки обставини набагато складніші, ніж можуть видатись на перший погляд. Досить того, що міністри Онаць, Устюг, Кутень і начальник гарнізону Коловерт заарештовані. Певна річ, вони вже ніколи не повернуться на попередні посади...

Очі Мигалю вмиль стали круглими, як гудзики.

– Так-так, не повернуться,– повторив король.– І мені лишається з'ясувати лиш окремі подробиці їхньої та моєї справи.

– Запитуйте, ваша величносте,– несподівано чітко вимовив начальник столичної поліції.

– Ні, ви спочатку самі – у довільній формі – розкажіть усе, що знаєте, про що здогадувались і що у вас викликало здивування або підозри.

– З моменту смерті вашого брата?

– Бажано долучити й часи його правління.

– Я знаю досить мало: не міністр; тим більше, покійний король часто переміщував людей. Наприклад, я сам лише два роки обіймаю нинішню посаду...

– Але певна група маєтних незмінно оберталася в «коридорах» влади і на підступах до її вищих поверхів. Не забудьмо також про тих, що ховалися в тіні. Стосовно ж вас, то ви й раніше служили в поліції і, маючи професійні навички, не могли не помічати різних епізодів, деталей.

Мигаль з готовністю взявся за перо.

Сонце вже попрощалося з землею, коли монарх у супроводі Білоконя та його трьохсот воїнів повернувся до палацу. По прибутті він особисто допитав чотирьох чоловік зі своєї челяді й одіслав їх до в'язниці. Але на тому не заспокоївся: хтось особливо небезпечний залишався йому невідомим. Кажучи правду, боятися злочину тепер не було серйозних підстав: у палаці, мов у зготовленій до штурму фортеці, повсюди стояли укрус, хвилювало інше: деś тут, поруч, зачаївся той, хто міг мати ключ до великої і жахливої таємниці. Сам Кутень, відомо, ні під яким тиском того «ключа» не віддасть, от хіба лише страх за власне життя штовхне його до цілеспрямованих дій, а отже, змусить на чомусь оступитися. Бо, якщо Негаразда не помилилась і її справді збирались усунути, то комусь же у палаці те завдання було доручено! А тепер, після ультимативного попередження, Кутень за всяку ціну старатиметься його відмінити. Тільки ж як він для цього вийде на зв'язок? Може, треба «допомогти»?.. Ні-ні, найкраще буде, коли він шукатиме виходу сам... На цих думках Геліодор і заснув.

Та зовсім не спав тієї ночі Кутень. Варто було йому тільки заплющити очі, як у всіх кутках поставали грізні обличчя Дволикого. І то вже не осялячу, а його людську кров от-от скуштують визвірені божі вуста, бо – чуєте! – як лунко загупали кроки ката?.. Ет, що за дурниці?! То прохо-

дить мимо вартовий... Але вартовий буде лиш сьогодні, ну, хай іще завтра, післязавтра, а там неодмінно прийде Той – з начорно пофарбованим лицем, з грубезними голими руками. І покотиться не чиясь, а його, Кутнева, голова... Ой далеко не проста голова! Їй, може, більше, ніж якійсь іншій, пасувала б королівська корона. Корона... він колись таки серйозно про неї подумував, аж поки не зрозумів, що реальну владу можна мати, і не володіючи цими іграшками. Тільки все те сьогодні настільки непотрібне!.. Чорне лице і до моторошного поважні очі, рухи королівського професіонала. Ось хто незабаром обережно візьме його під руку і поведе в останню путь. А за чверть години перед стратою вони обидва ще одержать по чарці найкращої хмелівки... Обидва: він і кат. Яке зворушливе товариство! Який небуденний супутник! Кат... у світі, мабуть, не існує ганебнішої професії, і, певне, відколи сонце, жоден юнак про неї не мріяв, то звідки ж тоді вони беруться?.. Ха, чи тобі, субчику, дивуватись, як їх знаходять?! А, до речі, сам ти хіба не вирікав на смерть інших? З тією лиш різницею, що не чорнив собі обличчя та не оголяв своїх дистрофічних рук!.. Сам же ж ти кат, і бідна твоя жертва, прощаючись із життям, теж думала про тебе: звідки такі беруться?! О, що то за думки незнаними шляхами вповзають до голови, боляче шпигають його, раніше спокійну, свідомість?.. Невже вони – фатальна неминучість для кожного, хто чекає свого кінця? Невже тільки тоді, коли сам його чекаєш, годен зрозуміти або відчувати стан інших смертників?.. Але стій: досить хандри! Коли хочеш жити – повинен думати не про смерть. Іще не все втрачено. Король попередив, що у випадку злочину відповідатиме він, Кутень. Це справді кепсько, та лихо не без добра: раз монарх таке каже, виходить, дечого, найголовнішого, він іще не знає. Виходить, той найнебезпечніший язик іще не заговорив! ...Якби тільки його, єдиного, відрізати, а про останнє... що король знає і що доведе?! Ось навіть конкретного звинувачення не може виставити, а він, дурень, уже так розкис!..

Вранці Кутень підкликав до себе вартового і обережно спитав, чи відпускають їх, укрусів, до міста, але той нічого не відповів. Хоч-не-хоч довелося чекати, коли на варту

заступить інший воїн. І, треба сказати, прокантувався не дарма: новий вартовий виявився повною протилежністю попередньому. Він, мабуть, і народився з відкритим, завжди готовим до усміху, обличчям.

– Як тебе звати? – спитав парубка тоном старшої і доброзичливої людини.

– Ходун.

– А скажи, Ходуне: вас до міста хоч іноді відпускають?

– Раніше було невелено, а тепер можна відпроситися, скажімо, щоб купити якусь дещицю для сім'ї або інструмент... Але розмовляти на посту мені заборонено, – і він промовисто оглянувся.

– Нічого, ми поговоримо трошки і тихенько, – не спускаючи з вартового очей, примирливо посміхнувся арештований. – Слухай, Ходуне: ти недурний хлопець і, певне, здогадуєшся, що маєш перед собою не простого міщуха... Зізнаюся, це справді так. Я один із найбагатших людей країни. В столиці володію будинками і слугами, за містом – землею і худобою. Відомо, такі, як я, не сидять довго під вартою: незабаром усе з'ясується, і мене випустять – можеш не сумніватися. Але я хочу наблизити той час, для чого мушу подати королю деякі важливі докази. Зібрати їх сам я зараз, певна річ, не можу, лишається тільки попросити домашніх. Заодно передав би їм кілька термінових розпоряджень по господарству, щоб у майбутньому не понести збитків. За послугу в цій справі я добре заплачу. Настільки добре, що ти не можеш собі уявити. Скажімо, як тільки передаси моїй дружині записку, відразу одержиш від неї сто золотих... О, з тими грішми ти заживеш, як і всі інші, хто має клепку в голові: зможеш покинути своє плем'я і поселитись навіть у столиці або заведеш велике господарство, де їстимеш та питимеш нарівні з вельможними. Та головне: тобі вже ніколи не доведеться коритися вождеві, навпаки, сам триматимеш добрий десяток слуг. І станеш тоді шанованим серед шанованих... Ось що я розповів тобі, Ходуне. Як хочеш – можеш донести на мене вождеві... Тільки подумай собі: що ти з цього матимеш! Ну, похвалить він тебе, як дитину, може, якоюсь дрібницею і відзначить, а далі?.. Я впевнений: завтра ж і забуде, бо ходунів у нього тисячі... Не син же ти йому рідний! Хіба не так?..

Ходун сидів зі складеними на колінах руками і мрійливо застиглим поглядом.

– Ну, то як!..– тамуючи нетерплячку, спитав арештований.

– Так-так... Авжеж,– одірвавшись од своїх думок, закивав головою вартувий.

– Ходуне! В наше життя тільки раз приходить щаслива, послана самим господом хвилина. Упустиш її, і – замість долі матимеш один огризок. Тоді шкодуватимеш усе життя – мов за своєю коханою, що дісталася іншому.

– Я згодний, ваша вельможносте! – рішуче звівся на ноги парубок.– Давайте записку!

Досі Ходун ні разу не був у столиці, і велике місто відразу ошелешило його своїм невідворотним гамором, рухливими потоками чужих і байдужих до нього облич. Сторонячись копит і коліс, він затято тиснувся до стін будинків, а тут весь час доводилось обминати людей, що невпинно йшли назустріч. Незабаром це стало його дратувати. Дратувало і те, що досі не міг вийти до Сінного ринку, хоч запитував про нього не один раз. Бо саме звідти, як тлумачив господар записки, починається вулиця Тиха... Але нарешті Ходун трохи заспокоївся: він уже стояв очима до самого ринку і тепер думав, куди повернути далі. Сказано було: на захід... Ну от і все зійшлося. Лишилося тільки знайти будинок Кутня – найбільший на вулиці, з двома кам'яними мишами над ворітьми. Ті гризуні, виявляється, тут були у великій пошані. Йдучи містом, Ходун доволі частенько бачив їхні зображення і якось не витерпів – запитав про них у перехожого дідка. Старий здивовано подивився на хлопця:

– Як? Хіба ти не знаєш? – і раптом здогадався: – Ох, правда, ти ж нетутешній! – І вже докладно пояснив: – Цим тваринам поспівчував сам господь. Не тільки врятував їх у страшносудній війні, а й зробив утричі більшими, ніж вони були раніше. Каже, ніхто так не натерпівся за життя, як ви, усяк вас кривдив і зневажав без міри, хоч були ви найближче до людини... Отак, молодий чоловіче! Надалі щоб знав та іншому розказав... Одначе ти хто будеш? З якого племені?

– Я укрус,– відповів Ходун і, подякувавши дідусеві, поспішив далі. «Авжеж, тутешні люди живуть інакше,– думалось йому.– І віра в них інша, і мова, і звичай... От хіба що їжею своєю менше відрізняються від наших. Узяти хоч би жуків та бабок – цих комах тут їдять так само охоче: підсмажують просто на вулиці. А що ж, того добра довкола не бракує. Видно, і їх помилював бог, от тільки невідомо за що...»

Та ось він, схоже, і прийшов. Уважно оглянув міцну кам'яну браму – затримався поглядом на фігурах обох, застиглих у незворушному спокої, боговгодних тварин. На якусь мить від них справді війнуло незбагненно-вічним терпінням і, як йому ще здалося, глузливою всепереможною посмішкою. «Ну і живіть собі на здоров'ячко!» – майже весело подумав Ходун і кілька разів шарпнув за кільце у хвіртці.

На дзвінок вийшла чорнява і ще зовсім юна служниця. Вона досить безцеремонно оглянула прибульця і спитала:

– Тобі чого треба?

– Не чого, а кого!.. Я хочу бачити вельможну Вейгелу.

– Навіщо?

– А це вже, дорога комашко, не твоє діло,– і враз додав: – На щастя вам, на здоров'я!

То були слова, без яких тут за ворота чужого не пускали. І справді, після них обличчя смуглянки набагато подобішало:

– Зачекайте хвилинку,– зовсім іншим тоном промовила дівчина і зникла за хвірткою. Невдовзі вона повернулася – сплела на грудях руки, вклонилася: – Заходьте!

Служниця провела Ходуна до невеликої, та дуже вигадливо обставленої кімнати. Довкола, куди не кинь оком, стояли і висіли дорогі, часто зовсім незнайомі йому речі. Усі вони, безперечно, свідчили про неабиякі статки господаря.

– Посидьте тут: хазяйка незабаром вийдуть.

Ходун лишився сам. Не без цікавості оглядав кімнату далі: яка величезна різниця з його власним скромним житлом!.. Що не кажи, а Кутень знав, чим спокушати бідняка, може, навіть бачив їхні, укрусівські, вбогі мазанки... Та ось полог у дверях безшумно відхилився, і – до

кімнати ввійшла сама господиня. Привітавшись, вона сіла навпроти хлопця і запитально глянула йому у вічі. Це була ще досить молода, але вже з першими ознаками повноти красуня. Її густе ледь-ледь хвилясте волосся нагадувало світлу перисту хмарку.

– Та годі вже переминатися! – нетерпляче й весело сказала вона Ходуніві, який відразу було зірвався на ноги і досі ще стояв, ніяковіючи. – Сідайте на місце і викладайте, з чим прийшли.

Почервонівши, той негайно виконав наказ господині: опустився в крісло і подав складений пакетиком папір. Вона ж хутко пробігла очима невеличкий текст записки:

«Дорога Вейгело! Я виїхав у службових справах. На який час – поки що сказати важко. Не хвилюйся, бережи своє здоров'я. Чоловікові, що принесе цю звістку, терміново дай сто золотих і нічого не розпитуй. Цілую. Далі нехай читає Кліщ... Старий! Знайди мого синього торішнього зошита і – тримай напоготові. Простеж, аби вчасно скошили сіно. Розпорядися, щоб відлучили Гонористу і Буланого. Негайно підкуй Тихого. Якщо твій коваль виявиться неакуратний, домовся з Мурим і йому віддай уже всю роботу. Порядкуй сам, Кліщику, бо гарбуз хоч і на городі, але в кошику. Бувай!»

Прочитавши записку, господиня звела на парубка очі:

– Судячи з вашого одягу та вимови, ви прибули здалека. Я зараз же розпоряджусь, аби вас нагодували і відвели в опочивальню.

– Ні-ні, – хутко заперечив Ходун. – Дуже вам дякую. Бачить бог, я страшенно поспішаю.

– Ну що ж, тоді зачекайте на мене трішечки.

Повернувшись вона із шкіряним капшучком у руці, якого і простягла Ходуніві:

– Тут рівно сто золотих. Дякую вам за послугу.

Ходун узяв гроші і, теж подякувавши, низько поклонився господині. Знайома вже йому служниця люб'язно вивела його за ворота. Навіть прощаючись, вона не могла стримати цікавості:

– А все-таки хто ти? З якого племені?

– Такий же комахоїд, як і ти, – засміявся Ходун і помахав їй рукою.

Пообіді коло правого крила королівського палацу спиналась крита однокілка. Трохи постоявши на місці, вона раптом рушила – проїхала ще метрів п'ятдесят і знову застигла. З фургончика ніхто й не виглянув, лише коні – буланій і карий – без упину мотали головами та хвостами, відганяючи настирливих мух. За якихось чверть години візок помітили: з вузеньких дверей вийшов і попрямував до нього міцний, присадкуватий чоловік.

– Яка буде вночі погода? – підійшовши впритул, поцікавився він у візника.

– Така ж, як і вдень. ...Швидше сідай до мене: тобі треба тікати.

Ні секунди не роздумуючи, кремезний миттю забрався під облучку. Візник тут же стьобнув коней, і однокілка легко покотилась по бруку... Та незабаром довелося стишити хід: у напіврозчинених воротах їх доброзичливо зустріли два вартових укрусі. Один із них показав рукою на свого товариша і промовисто потер пальцем об палець.

– Знову хоче монету, – буркнув візник і поліз до кишені.

– Хоч які вони занудні дикуни, а гроші, одначе, люблять.

– Хто їх не любить?! – ледь не скрушно зітхнув кремезний.

Привітно посміхаючись і щось лопочучи незрозуміле, укрусі з обох боків підійшли до фургончика. Воїн, що опинився справа, заглянув усередину і, радісно вигукнувши, потер пальцями ще й перед носом пасажира. Тому нічого не лишалось, як собі полізти в кишеню... І раптом обидва укрусі міцно схопили їздців за руки. Наче зляск батога, коротко і різко прозвучав недобрый чоловічий клич, на який миттю збігся цілий гурт воїнів. Вони одразу ж витягли з фургона ошелешених утікачів і зв'язали їм руки. Скреготнувши зубами, візник люто позирнув на свого супутника, той лише винувато опустив голову. Та ось до пасажира підійшов один укрус і, зацікавлено блиснувши очима, щось проказав своєю мовою. Його відкриті, завжди готове до усміху, обличчя сяяло від задоволення. То був Ходун, і протяг він досить багатозначну для себе фразу: «Так он який ти, голубчику!»

Через годину кремезного ввели до глухої келії, де за низеньким столиком сидів сам король і вождь Білокінь.

– Чи ви знаєте, що означає мовою убивць «підкувати»? –
якимось скорботним голосом запитав король.

– Ні.

– Тоді хай вам буде відомо таке: вчора – після свого арешту – колишній міністр поліції передав своїм людям записку, в якій стояло досить цікаве для вас речення: «Негайно підкуй Тихого».

В келії запанувала мовчанка.

– То вже пригадали, що означає це слово?

– Так.

– А тепер, – вів далі король, – розкажіть нам, кого уже встиг «підкувати» сам Тихий і кого ще тільки-но збирався?

– Мені не лишалось нічого іншого: міністр був сильніший від вас, і, якби я відмовився, мене чекала б смерть.

– А ви впевнені, що після вбивства самі лишилися б живі? Що Кутень дозволив би вам носити в голові цю, небезпечну для нього, таємницю?.. Здається, ви щойно переконались, як обходяться з виконавцями «делікатних» доручень.

– Ні, певності такої я не мав, але не послухатись було б іще гірше: потерпіла б уся моя сім'я. Щодо гігантки, то, як сказав міністр, ми зробимо лише корисну для спокою держави і самого короля справу. Бо вона проклята пророком, її життя не можна прирівняти до нашого.

– Що ж, у тому, як ви поціновуєте життя Негаразди, самі винуваті щонайменше. Але розкажіть мені, чим сподобились такої довіри в міністра? Якими попередніми заслугами? Сподіваюсь, вам не треба доводити, що зараз єдиний ваш козир – відвертість. І не забувайте: ви даєте свідчення не один.

– Так, я все скажу. Торік мені наказали вбити нічного світличного Пірія. Я його задушив сонного.

– Коли це було?

– На другий день після смерті вашого брата.

– Що ви про це знаєте?

– Дуже мало. Кутень сказав, що Пірій винуватий у смерті монарха, бо вночі надовго відлучився до своєї приятельки, а відтак не зміг вчасно подати хворому королю ліків та води. А я, мовляв, повинен виконати вирок від імені держави. Зробити це треба таємно, аби країною не пішли плітки про королівський двір.

– Ви повірили в це?
– Спочатку так: Пирій справді мав подругу з-поміж челяді, але король був досить суворий і не міг настільки розпустити своїх слуг. До того ж, я почав задумуватися, чому в палаці з'явилися такі люди, як Пирій та я. І тоді вперше зрозумів, яку велику силу має міністр поліції.

– Так-так, ми слухаємо вас.

– Річ у тім, що ми з Пирієм – кримінальні злочинці. Замолоду навіть трохи сиділи разом у в'язниці міста Новоселиська. Правда, тоді мій сусід називався Кусом. І лиш про це наше знайомство, мабуть, не знав Кутень.

– Зрозуміло. А тепер повернімось до Негаразди. Ви вже отримали завдання її умертвити?

– Вже.

– І як це збиралися зробити?

– Над способом я тільки-но почав думати.

– Чи знаєте у палаці ще когось із людей Кутня?

– Ні.

– А в місті?.. Країні?

– Теж ні.

– Тоді хто такий Кліщ?

– Не знаю.

– А Колюх?

– І його не знаю.

– Та вас же разом із ним затримали біля воріт!

– Він мені не назвався.

– А яке ваше ім'я?

– Прач.

Король на хвилину задумався, а тоді спитав Білоконя, чи не хоче він щось сказати або запитати Прача, але вождь на те лиш гидливо скривився і хитнув головою.

– Ну що ж, на сьогодні досить, – підсумував Геліодор і глянув на Прача: – Ідіть, Тихий, та добре подумайте, які ще подробиці ви можете долучити до справи «Два королі та міністр поліції».

Через два дні перед королем поклали повідомлення про Кліща, Колюха, Прача та Пирія-Куса. Виявилося, всі четверо у різний час були засуджені до смертної кари. А ще в поліцейських документах значилося, що злочинці втекли з-під конвою і загинули в пустині, де ховалися від властей.

Тої ночі монархові знову не спалося. Він узяв ключі – відімкнув шухляду нічного столика і дістав чималу, оздоблену вигадливими візерунками, шкатулку. Відчинивши її, виклав на стіл повні пригорщі фамільних коштовностей і зазирнув удруге. Там, при скупому світлі свічок, зачорнів, узявшись холодним полиском, відомий тільки одному йому предмет. І відразу солодко защеміло серце, мов у того чаклуна, що нарешті приступив до свого улюбленого дійства. О, скільки ночей він провів над цим таємним вівтарем! ...Терпляче обстежував ефір – у всіх діапазонах, на всіх можливих хвилях, чи, бува, не озветься десь людський голос. Найбільшу надію покладав на Північну півкулю: за прогнозами, вона значно менше потерпіла від ядерних вибухів, а отже, там повинні лишитися великі групи незмінених мутацією людей. Але кожного разу його чекало розчарування: Земля трагічно мовчала. Тоді він, не знімаючи навушників, викликав мертвих – вмикав екран відеофона.

Тільки цього разу Геліодор уже не боявся, що його почують. Нарешті можна було не замикати дверей і не брати слухавок: у коридорі стоять надійні вартові. О, яке-то щастя, коли з твого серця звалиться важелезний камінь!.. Але ефір як і раніше мовчить, лише сухо потріскують грозові розряди. Планета німує тяжко і багатозначно, ніби розпачливо виставляє перед космосом своє порожнє лоно... І раптом легеньким протягом війнуло по спальні. Геліодор мимоволі звів голову й – оторопів: на нього незворушно дивилось моторошне, в чорно-рудих плямах, обличчя. Ось воно стало наближатися, і в Геліодора вмить пересохло горло, мов неживі, упали руки. А невимовно змаліла свідомість заметалась неприкаяно, як полохливе курча, – забилася кудись у куточок і лише зі смертельним жахом спостерігала, як в її світлиці-голові безцеремонно порастєть чужинець. Та ось почала знемагати і ця остання грудочка його «я», вже готова з розпачем розчинитись у безмежному жовтому полі... Тільки що то?.. Між нею і тим зловісним обличчям невідомо звідки взялася хитка фіолетова хмарина, що хутко почала рости і – несподівано витворилась в Анрі Лорана ... О, як він одразу заметушився, люто замахав руками перед ворожим лицем, а тоді оперся в ньо-

го долоньями і став одчайдушно пхати назад!.. За синьою спиною привида воно було вже не таке виразне і страшне. А незабаром Геліодор відчув, як до нього швидко повертаються сили і той особливий ейфоричний стан, що завжди опановував його при відвідинах Анрі Лорана... Дякую тобі, великий Привиде: ти й сьогодні – через віки – рятуюєш людей! І раптом зі страхом помітив: поступово тоншає, розсіюється туманом дорогий образ – чіткішим і знову моторошним стає поплямоване обличчя. Але, здається, воно вже не таке навальне і небезпечне: напевне, як і всі, здатне втомлюватись. Та ще ось кинуло погляд на купу коштовностей – раз, удруге...

І тут Геліодора осяйнула думка: він блискавично вмикає відеозапис. У кімнаті могутньо звучить увертюра до «Коріолана». І вороже обличчя відразу зацікавлюється шкатулкою. Геліодор бачить, як міняються його, раніше смертоносні, очі. Тепер вони дивляться розгублено і подитячому широко, здивовано... Проте Геліодор знає: зволікати не можна, тим більше, зараз, коли він майже повністю себе опанував, навіть уже помітив, що те муре обличчя має під собою досить звичайне людське тіло ба навіть менше і слабкіше, ніж у нього самого... Геліодор обережно виходить з-за столика і, вклавши всього себе в удар, б'є ворога під груди, затим – у щелепу... Все, той більше нічому не дивується: як міх, лежить на підлозі, тепер його треба ще зв'язати... Але увертюру Бетховена почув не тільки чужинець: до спальні – теж здивовано і разом з тим занепокоєно – заглядають вартіві. Побачивши на долівці незнайомця, вони дивуються ще більше, тоді, опам'ятавшись, хапаються за голови:

– О боже! Як він сюди потрапив?!

– Простіть, ваша величносте!

– Не хвилюйтеся, хлопці, – поспішив заспокоїти їх король. – Отого чоловіка ніхто не міг би зупинити. – І раптом спохопився: не все ще зроблено для безпеки. Лежачому треба зав'язати очі – найліпше парчею: вона з металевою ниткою... Так, Геліодор уже здогадався, хто його непроханий гість. Не інакше, як Мурий – останній і найпотужніший резерв Кутня. І, напевне, він із «болотних людей» – того малочисельного племені, фактично роду, що років двадцять

тому прибився із півночі. Ці мутанти добре бачать навіть уночі і чують те, що не дано почути іншим. Вони найвправніші лікарі, мисливці і злодії. Про них розповідають такі історії, що під кінець перестаєш вірити зовсім.

Незабаром знайшли і найближчого вартового. Він лежав загорнений у килим, без найменших ознак свідомості. А тоді одного за одним у такому ж стані виявили ще чотирьох воїнів, які в різних місцях стояли на шляху Мурого.

Його відразу ж і допитали. Посадили навпроти – уже цілком сумирного, переляканого, та пов'язки з очей не знімали.

– Що ти зробив із моїми хлопцями?! – гнівно гримнув Білокінь.

– З ними нічого поганого не трапиться: усі п'ятеро вже сплять і завтра прокинуться.

– Чи можеш ти у свій спосіб убити людину?

– Можу.

– І коли це робив?

– На прохання міністра поліції. Для цього він дав мені злочинця, засудженого на смерть.

– Він хотів переконатися у твоїх здібностях?

– Так.

– Коли і як ти познайомився з Кутнем?

– Одного разу я пішов на ринок, щоб «узяти» кілька кролів. І, коли вже поклав їх у мішок, несподівано підійшов інший продавець і вдарив мене чимось по голові. Потім покликали поліцію... Але я приспав свого вартового і досить легко вийшов на волю. Вдруге заарештували мене вже удома – цілим підрозділом – і надалі тримали з дірявим відром на голові, окремо від інших в'язнів. А згодом навідався сам міністр. Він прямо сказав, що такі люди, як я, дуже небезпечні, отож мене треба позбавити життя або в найкращому випадку осліпити. Зачувши таке, я став дуже проситися, але він лишався невблаганним. І тільки тоді, коли я вже було втратив будь-яку надію, враз милостиво погодився відпустити. Так і сказав: «Гаразд, візьму гріх на свою душу, але ти повинен пам'ятати, хто подарував тобі життя».

– Тебе послав сюди Кліщ? Від імені Кутня?

– Так.

- Де він тепер?
 - У мене вдома. Чекає, коли повернуся.
 - А де ти живеш?
 - На хуторі Вишневому – за південним мостом.
- А прізвисько моє Ковтун.
- Колюх послав тебе вбити короля?
 - Так. І сказав, що, коли я цього не зроблю, то мене вб'ють самого – з першої-ліпшої засідки.
 - Він повідомив тобі, що Кутня заарештовано?
 - Ні.
 - Все зрозуміло, – рішуче поклав руку на стіл Білокінь і перевів погляд на все ще бліде обличчя короля: – Може, ви щось запитаете, ваша величність?
 - Так. ...Чи є серед «болотних людей» ще такі умільці, як Мурий?
 - Сьогодні я лише один, – не без гордоців відповів Ковтун. – Мати розказувала, що мій прадід міг навіть зупинити кінного і приземлити птаха.
 - У мене більше нема запитань.
 - Тоді виведіть його! – розпорядився вождь, суворо глянувши на вартових. – Та не забудьте прихопити коваля: хай зробить йому надійнішу пов'язку.
- Коли Мурого вивели, Білокінь звелів покликати Ходуна: треба було ще привезти Кліща.

Як стало відомо зі свідчень та дворових книг, Пирія взяли молодшим світличним одразу за розпорядженням самого управителя двору. Вже через рік «дуже сумлінного та ввічливого слугу» перевели в старші світличні і наблизили до короля. Сам же управитель невдовзі помер, хоч почувався ще доволі бадьорим та міцним на силі. Все те давало підстави думати, що Пирія рекомендував управителеві не хто інший, як міністр поліції. Тим часом, за свідченням начальника канцелярії, покійний король двічі висловлювався про Кутня з помітним роздратуванням. Це означало, що на службовій драбині можна було чекати нового переміщення... Нарешті в уяві Геліодора вимальовувалася послідовна версія злочину. Тепер настав час влаштувати вирішальний допит колишньому міністрові поліції.

Він тривав від обіду аж до пізнього вечора. Безліч разів покривався холодним потом Кутень, звивався, мов змія, шукаючи хоч найменшого рятівного для себе лазу, безліч разів зіскакував зі стільця розлючений Білокінь, і стільки ж разів, міцно стуливши вуста, заспокійливо клав йому на плече руку Геліодор, допоки не назріла хвилина, коли остаточно переможений злочинець визнав свою тяжку вину перед народом, державою і особисто перед королем.

– Яку ти йому обрав смерть? – запитав вождь, коли знесиленого Кутня під руки вивели за двері.

– Ніякої.

– Як так – ніякої?! – аж застогнав Білокінь. – Він же погубив твого брата, інших людей, хотів убити й тебе, Нега-разду!..

– Так, але це не означає, що я так само повинен хотіти вбити його... Отож ніякої більше смерті, друже мій. Заради великої нашої мети, назва якій Совість. І я мушу перший поступитися своїм правом на відплату, перший принести в жертву своїй родині почуття.

– Але ж інакше ти не забезпечиш у своїй державі твердого порядку!

– То далеко не найкращий порядок. Бо, караючи вбивцю смертью, ми теж показуємо приклад зневаги до життя, знецінюємо в очах народу це велике і святе диво. Кутень піде на рудники, де більше не зможе сіяти зло, але життя йому може відібрати лиш той, хто дав, – природа, іншими словами, бог. Мораль суспільства повинна бути вищою від моралі злочинця на всіх рівнях, в тому числі і в поглядах на методи покарання. Тільки так ми зможемо утвердити культ життя, його священну недоторканність, усунути причини, що викликають ворожнечу, війни. Поступово наш бог мусить втратити своє друге – жорстоке – лице.

– Ти хочеш перебудувати релігію?

– Хочу її поліпшити. Щоб на всі віки вона виховувала в людей огиду до насильства, слідом за яким завжди ідуть страх, помста, кривда і підлість. Щоб тобі ніколи більше не доводилось хвилюватися за свої святині... Колись ти мені розповідав про творця муки злого Атома, так от: віднині ми кожен у собі будемо вбивати творця муки.

– Напевне, ти маєш рацію. Нехай же тобі щастить у задумах. А я буду тільки задоволений тим, що моя скромна допомога піде всім на добро.

Втомлений, але з великою полегкістю на серці, повертався король у свої світлиці і, певна річ, не міг не підійти до цих заповітних дверей, не зупинитися перед ними... А тоді враз рішуче постукав і ввійшов до кімнати.

– Сідай, сідай, – зовсім просто махнув рукою дівчині, що відразу звелася йому назустріч. Підійшов ближче і несподівано для себе взяв її за руку: – Тепер, Негараздо, тобі вже ніщо не загрожує... Віднині все буде по-іншому. – І подивився у вічі довгим лагідним поглядом: – З таких, як ти, треба писати картини, таким, як ти, треба співати пісень і дарувати квіти... Прости мені: я не міг відкритися тобі раніше.

Розгублена і радісна, дивилась дівчина на прояснене обличчя монарха і зовсім не помічала сліз.. Не помітила, коли і схилила йому на плече голову:

– Як добре, що ви є!

І хутко відсторонилася, випросталась. Очі її, сягнувши кудись удалину, зайнялися магічним трепетним сяйвом. Геліодор зрозумів: то сяйво натхнення. Негаразда починає творити нову, може, найкращу у своєму житті, пісню. А це означає: йому самому треба піти звідси якомога швидше.

По коридорах палацу ще метушилися прибиральниці, перебігали світличні і розпорядники, а Геліодор уже був на ногах. Зрештою, ніхто й не дивувався: на те він король, і, які в нього справи, того осягнути простому смертному не дано. Тим більше, тепер, коли до державного клопоту додалося ще розплутування тяжких злочинів. З неприхованим співчуттям поглядали прості челядники на свого монарха і водночас раділи: добре, що хоч скінчилося все благополучно; не вбивці перемогли, а він здолав їх, ненависних. Переміг чисто і шляхетно, як завжди перемагає світлий лицар, як перемагає тільки добро... Пошли йому, боже, здоров'я, довгого віку та щасливого царювання!

Геліодор сидів у кабінеті до самісінького обіду і, певне, повернувся б туди знову, якби не сьогоднішня церемонія. А так... за порогом чекав головний розпорядник

урочистостей, який шанобливо взяв його величність під руку і повів до найбільшої світлиці, де вже статечно стояли найзнатніші люди не тільки столиці, а й ті, хто здалеку приїхав засвідчити королю свою відданість і підтримку. Але найбільше тут було вчених мужів, поетів і музикантів, більшість з яких сьогодні вперше запросили до двору.

Король промовляв недовго, але те, що він сказав про людину та її завдання на землі, запам'ятається всім довіку. Ніколи ще ні з чиїх вуст не злітали до них такі глибокомудрі і проникливі слова про найвище людське благо та честь. Любити людину! Любити більше, ніж ми любимо себе! – це, перше почуте, гасло вже бентежило найближчі серця і поспішало достукатись до інших – найвіддаленіших. А першим прикладом тому була власна милість короля: жоден злочинець не наклав головою, всім даровано життя. О, то аж ніяк не свідчило про слабкість корони! Он як блискуче він, монарх, усіх їх викрив і знешкодив!.. Так милувати може воістину тільки великий, посланий богом провідник, і йому лиш одному відкрито вселюдські шляхи заповітні.

По закінченні тронної промови головний оповісник прочитав монарший указ про введення в країні восьмигодинного робочого дня, створення незалежних від роботодавців профспілок і скасування фізичного покарання. Указ суворо забороняв будь-яке навмисне каліцтво людей, в тому числі дітей Аполлона, і чіткіше, ніж було досі, стверджував рівність громадян перед законом та їхню особисту свободу. Затим король власноручно прикріпив ордени Високої Заслуги вождів Білоконю та полковникові Груді, що автоматично возводило їх обох у стан іменитих.

Розчулений Груд із неописанною відданістю ів очима короля і вкотре уже за останній час дякував долі. Та ще не міг не подякувати отому безвухому рудьку, що так слушно трапився йому колись у півниці. Якби ж то він тільки знав, чого стала вартою всього одна-однісінька фраза!.. Полковник задоволено всміхнувся. Але головна заслуга в тій справі, безперечно, його власна. Бо скільки-то різних слів – і вартих, і неwartих уваги – щодня вилітає довкола з людських уст!.. І для того, щоб відібрати зерно від полови, треба мати голову. Причому, зауваж, повинен вхопити

суть на льоту, а потім, що теж важливо, дати цій думці належний хід... І все те король оцінив так само швидко, на льоту. О, видно, має нюх на людей! Навіть серед вигнанців знайшов потрібних для себе і держави: вчора наказав повернути мало не цілу сотню. Каже, ви, полковнику, їх чудово перевиховали, з другого боку, поліція дещо перестаралася... І в числі повернених, певна річ, будуть колишні друзі монарха: сьогодні він так потребує вірних соратників!.. У довірливій бесіді з ним, Грудом, король відверто сказав: «Наша знать вироджується: на першому місці в неї пиха, розкоші та інтриги, а не державні інтереси. Тим-то нас дедалі більше цікавитимуть різночинці – такі люди, як ви, полковнику...» А який він щедрий! І милосердний! Такому чоловікові, такому державцеві і служити честь. Бо кожному приємно бачити над собою кращого від себе, а не гіршого, навіть не такого, як ти сам. Ось уже завтра він, Груд, без вагань у серці вирушить у найдальшу губернію країни і буде там свято берегти інтереси Вітчизни й престолу...

І полковник не без задоволення відновлює у пам'яті решту сказаних королем слів: «Як ви самі розумієте, Онаць більше не може бути старшим міністром: хоч він і не був причетний до планів Кутня, проте не виконав свого найпершого обов'язку – не зберіг життя королю. Чого? Хтозна, може, недооцінював таку важливу для себе і всіх рису, як пильність, або, що теж не ліпше, відгородився своєю чиновницькою байдужістю... Та, як би не було, а ламати йому життя – не в моїх принципах. Навпаки, я дам чоловікові змогу виявити себе у знайомій та посильній для нього роботі. Онаць – досвідчений адміністратор й акуратний виконавець, тож завтра він вирушить до Мокрича – на губернаторство. Разом з ним виїде і найбільший наш інтриган Козій – той, хто вміє дуже тонко підводити до своїх цілей інших людей. Певна річ, Онаць знає про це і ніколи не вступить з ним у змову – не тільки через власну обережність: сам переконаний, що мати самостійного монарха краще, ніж ляльку в нечистих руках. Але, як я вже казав, Онаць має деякі суттєві вади, позбутися яких йому навряд чи допоможуть навіть суворі уроки минулого. Одне слово, на Підгатті мені потрібне пильне державне око.

І якщо ви погодитесь ним стати, я вас призначу туди віце-губернатором із дуже високими повноваженнями. У ваших руках буде вся місцева поліція і прикордонний форт, офіційне право інформувати короля через голову губернатора. З другого боку, що я теж повинен вам сказати, військова служба у нас втрачає перспективу. Ми будемо втричі скорочувати армію, бо утримувати її в нинішньому числі нема сенсу: нам ні з ким воювати! А для чого тоді цей тягар для народу?»

О, то було неабияке довір'я! Воно означало перехід у ранг високих державних сановників. І полковник мимоволі виструнчився – груди йому знеслися від нової хвили бадьорості, за плечима ніби виростали могутні крила... У такому піднесенні він перебував уже до кінця сьогоднішньої церемонії.

Щойно король намірився йти до опочивальні, як йому доповіли, що зустрічі з ним наполегливо домагається Кутень – обіцяє повідомити щось надзвичайне.

– Гаразд, я спущуся в підвал,– погодився Геліодор.– Нехай арештованого виведуть із темниці.

Він ще здалеку забряжчав ланцюгами – змалілий і пониклий, з начисто посивілою головою. Коли ж йому дозволили сісти, опустив голову ще нижче і заплакав. Усі мовчали – король, вартові. Було навіть чути, як легенько потріскують на стінах свічки. І ту підземну тишу тільки час од часу порушували тяжкі зипання дорослого чоловіка.

Але нарешті Кутень звів очі на короля, і в підземеллі глухо забився його розбитий голос:

– Я знаю, що не вартий твоєї милості, не вартий подарованого мені життя, до якого, правду кажучи, зараз не маю великої охоти. Але ти, крім усього, ще й змилювався над моєю сім'єю і – став для мене святим. Я ніколи не думав, що існують такі люди, тим більше, серед можновладців, не вірив у таку святість душі. Тільки недавно я зрозумів, яка то опора і надія для живого світу... Жаль, надто пізно я збагнув цю істину: гріхи мої неспокутуванні. Та є один, в якому ще не пізно покаятись,– Кутень брязнув ланцюгами і перевів подих. Було видно, як тяжко йому давалась ота сповідь. За якусь мить він хрипко повів далі: –

Колись, може, років сім-вісім тому, рибалки виловили у морі пляшку. Як вимагає порядок, її негайно віднесли до поліції. У пляшці виявилися густо списані три аркушики. Папір був дуже високого, невідомого нам сорту. Але прочитати ті листи поліцейські на місці не змогли: автор писав зовсім незрозумілими для них мовами. Тоді знахідку передали в губернське управління поліції, а звідси вона вже потрапила до мене. Я ж одразу почав з'ясовувати, чи не знайдеться в Благостенії людей, здатних розкрити таємницю. Певна річ, я шукав серед тих племен, що влилися в нашу державу найпізніше і ще не втратили свої мови та писемності... Так черга дійшла до фламенків, які приблизно сто років тому прийшли до нас із півдня... На щастя, в племені ще збереглося кількадесят людей, що не забули рідного письма. Мова фламенків виявилась дуже близькою до мови одного з листів. І ось таким чином я дізнався, яке повідомлення десять років несла в собі пляшка.

– Що після того ти зробив з читцем? – запитав король.

– Той чоловік був уже старий, і я лише суворо наказав йому мовчати, якщо він не хоче, щоб його діти пішли на рудники. Це прекрасно вплинуло.

– Так-так... і про що ж повідомлялося в листі?

– Про те, що за океаном живуть цілі племена гігантів. Їхні колишні держави не брали участі у війні, та все одно після неї розпалися і страшенно змінилися. Особливо змінилися їхні релігії, що повністю знищили і заборонили на майбутнє всю науку й техніку.

У підземеллі знову запанувала тиша. І раптом король швидко підхопився:

– Я так і думав: необмежений абсолютизм, ортодоксальна релігія, повне перекреслення всього попереднього досвіду!.. Знову задушлива атмосфера для духу і розуму – на цілі віки!.. А тоді все спочатку... з таким же фатальним кінцем. Бо забудеться тяжкий урок, покрийються землею його жажливі сліди... О, люди! – відкинути свій досвід?! Це означає відкинути мудрість!.. За що ж тоді було сплачено таку дорожню ціну?! Навіщо тоді взагалі жити?! Ні, в нас буде зовсім інакше... – і блиснув очима до Кутня: – Де зараз оті папери?

– Я готовий показати схованку.

– Тоді поїхали негайно!

Був уже пізній вечір. Король непорушно сидів у кабінеті і відсутнім поглядом блукав по розкладених на столі трьох папірцях. Одного з них, написаного мовою Анрі Лорана, він щойно перечитав од букви до букви. Інші два, що неважко було встановити, різномовно дублювали той самий текст.

Пляшка і хвили – надія на сліпий випадок... Що ж, іншого способу автор не мав. І хтозна, скільки тих пляшок він, сердешний, випустив в океан?.. Зрештою, може, тепер у них заборонено і пляшки? Бо ж сказано: до рівня вітряка і млинового колеса, до часів Ісуса Христа. Бо ж сказано: коли ти заблудився – треба повернутись на попереднє, вихідне, місце, а ми ж он як тяжко заблудилися: вся цивілізація пішла в помилковому, згубному для себе напрямі. То ж треба: знищили самі себе!.. Що може заперечити цей сакраментальний аргумент?! Кому ж, як не богом обраним та порятованим народам, слід із ним погодитися?! І вони погодились. Релігійний фанатизм заповонив усе їхнє видиме і невидиме життя. Кожен крок тільки із Всевишнім, кожна книга тільки з його пророчим словом. Найперший твій батько і вчитель – інквізитор...

О людство!

ОБОВ'ЯЗКИ

Тим часом на східні околиці лапачівських земель поволі втягувався чималий піший загін. У призахідному сонці ще досить виразно курів його, збитий сотнями личаків, слід. Іти було копно, але люди, як видно, цим не переймалися: ніхто не нарікав і не відставав. Так ідуть лише згуртовані одною метою, так ідуть лише додому.

Десяток Гіля рухався з правого боку загону. Знаходячись оддалік, він мав завдання першим виявляти всі можливі несподіванки з південної сторони і, якщо це буде під силу, подбати, аби просування загону лишалося непоміченим. Одначе минав час, а жодна стороння людина на очі не траплялася. Зрештою, звідки їй тут узятися – думає Найда. Довкола одні напівголі піски, де зрідка пробіжить

суслик чи ящірка, мигне в повітрі бабка, стрибунець, оса... Хіба що забрів би мисливець? Але згодом і його час минає. Он червонясте сонце посилає останні свої промені і – повагом зникає за обрієм. Незабаром наступить темрява – надійний заслін від чужого ока, правда, вони, дозорці, і самі бачитимуть гірше, але то вже зло менше. От лиш особисто йому, Найді, ніч заважатиме більше, ніж будь-кому з його товаришів: мусить пильнувати Лип'яха. Десятник навмисне розставив своїх підлеглих так, аби підозрілий весь час був у Найді на очах. Особливо треба дивитися за ним тепер, коли донедавні вигнанці вирушили назад. Усі вони вчора отримали цей новий і такий несподіваний наказ. Нічого певного командири не сказали, та досить промовисто дали зрозуміти: на батьківщині відбуваються якісь надзвичайно важливі, сприятливі для них, події.

Поволі настала справжня ніч. Десятник уже наказав скоротити дистанцію до трьох кроків, і Найда, як йому здається, зовсім не хвилюється. Але це враження триває недовго: піски вже скінчились – попереду і довкола все частіше трапляються чагарники, яри та гаї. Отож нині мусиш бути насторожі... Та всупереч усім цим турботам пам'ять зненацька виштовхує образ Китятки: вона сидить поруч із ним у фургоні... Або ні – краще так: він сам прийшов до дівчини додому і допомагає їй готувати вечерю... Але геть спогади! Пильнуй і то добре пильнуй!.. А все-таки непогано вийшло, що головний обоз не встиг вирушити до новопоселенців, інакше б Китятка тільки дарма намучилась... Найда ще якусь хвилину дивиться невидячими очима і раптом спохоплюється: попереду нема Лип'яха! Хутко метнувся по колу – стиха гукнув, але де там!.. Тільки почув, як зліва за кущами подаленів дрібний тупіт ніг. Тоді Найда гукнув голосніше: «Втік Лип'ях! Я побіг за ним!» – і шодуху кинувся навздогін. Мабуть, хтось із товаришів помчав услід, але цього Найда вже не чув і про це не думав. Втікача треба наздогнати зараз: поки він біжить, поки чути цей тупіт і шурхіт гілля. Бо так бігти він буде недовго: тільки-но вирветься з того місця, де його можуть розшукувати багато людей, як причаїться за першим-ліпшим кущем і – спробуй тоді знайти!.. Ось Лип'ях бере ще лівіше, тоді ще... Ага, розраховує опинитись позаду

загону, бо навряд чи будуть усі повертатись лиш для того, аби його впіймати. До того ж, обрав собі гайок: там легше бігти і буде менш помітний... Але, господи, скільки вже можна отак гнатися! Найда відчуває: ще хвилина-дві, і – він більше не витримає. Тільки ж так само має вибитися з сил і Лип'ях!.. Обидва майже водночас переходять на крок. «От і пробіглися!» – з серцем думає Найда. Ще несамовито стугонить у скронях, а вже гадючиться розпачливе передчуття: тут він його зараз і загубить. ... О, прокляття, вже загубив!.. Найда ступає від дерева до дерева, заходить у гушавину високої папороті: де він заліг? де притулився?.. І за мить сам насторожується: треба бути обережнішим, а то раптом ударить зі свого прихистку – ножем, каменем чи палюгою... Зупиняється. Ні, з того нічогісінько не вийде: він мене чує, а я його ні. І Найда поволі йде геть з уже небезпечного для нього самого місця.

Але на душі стає дедалі прикріше: не виконав обов'язку – так легко прогавив Лип'яха, і хтозна, чим нині обернеться для його товаришів ця історія. Бо неспроста шпик утік зівдороги: міг же дійти разом з усіма до столиці. Що там діється – знав не більше, ніж інші. Неспроста... виходить, хоче перешкодити вигнанцям вернутись додому. А яким чином?.. Зупинити загін може тільки гарнізон форту (!), і, осяяний здогадкою, Найда аж закрутився посеред свого шляху, а тоді без вагань рушив на південний схід. Але що з ходьби?! Треба бігти! Треба опинитися попереду Лип'яха.

До форту дорога неблизька: за півдня навряд чи доберешся, та ще крізь переліски і чагарі. Але ж у таких умовах і провокатор, отже, першим дійде витриваліший та настирніший, той, хто обере найкоротшу путь... Утомившись, Найда знову переходить на крок і, відсапуючись, гарячково думає далі. Безперечно, гарнізон хутко наздожене загін: усі на конях. І легко його розгромить: кожний стрілець має зброю та набагато краще нею володіє. Так, буде кривавий нерівний бій, бо загін уже нізачо не вернеться назад. Не вернеться – це добре знає Найда і вже бачить, як густо падають під прицілним вогнем його товариші, як раптово застигають зіниці в Гіля... О, швидше! Швидше до форту!

Над ранок, покусаний комашнею, Найда вийшов на

першу людську стежку, що невдовзі привела його на узлісся. Тут його очам, яким уже набридли темні чагарі, відкрився краєвид з одинокою, оточеною нивами, садибою. І відразу, немов на замовлення, звідти почувся дзвінкий голос півня, за ним кілька разів басовито гавкнув розбуджений собака. «Ці хutorяни повинні знати дорогу до форту», – подумав Найда. Але турбувати господаря було ще ранувато, разом з тим не вадило б трохи перепочити, і він сів під акацією, з полегшенням опустивши обважнілі повіки, та хутко схаменувся: так, чого доброго, можна й заснути! ...Рішуче труснув головою і – враз помітив, як неподалік злякано метнувся убік чималий ховрах. Оце здобич!.. І, хоч який був натомлений, схопився на ноги – за кілька стрибків наздогнав тварину і впав на неї грудьми. Коли ж відчув під руками гладеньку теплу шерсть, задоволено відзначив: «Десь кілограмчиків на чотири – не менше». Таким успіхом не часто може похвалитись навіть досвідчений мисливець. І якраз на руку: буде з чим завітати до господаря, тим більше, ховрах завдавав неабиякої шкоди його посівам... Згадавши про людську оселю, Найда раптом відчув гостру спрагу і – вже не витримав: навропростець подався на подвір'я. Але тільки-но знайшов колодязя і заскрипів журавлем, як з хати вийшов сам господар. Привітавшись, він одразу взявся допомагати. Турботливо злив гостеві на руки води, а коли той умився і напився, запропонував:

– Якщо не дуже поспішаєш, то ходімо до хати, – і аж тепер помітив у траві зв'язаного ховраха: – Може, впіймав десь поблизу?

– Тут, на узліссі.

– Це добре.

– Ховраха я віддам тобі, бо йти мені ще далеко. А сюди завернув, аби спитати дорогу до форту.

– О, дорога тут поруч! Та ліпше ходімо до хати. Бачу по тобі: йдеш здалеку, а ще скільки до форту!.. Обов'язково треба поснідати.

Лапача звали Курилом. Як і більшість хutorян, він був небагатослівний з чужими людьми. На вигляд іще не мав сорока, жив невеликою сім'єю – з дружиною та юнаком сином. У його повільнорозкотистому баритоні вчувалася статечність і спокійна сила хлібороба.

– Та ти не поспішай, голубе,– уже вкотре казав він гостеві: – Ми тебе підвеземо до самісінької дороги ба навіть далі: мені з сином якраз у той бік і треба. Маємо там кусник сіножаті.

Після сніданку Курило став запрягати коней – Найда кинувся допомагати. Лапач на те тільки приязно посміхнувся:

– А ти, бачу, таки з наших людей: умієш нуздати...

– Вважай, поцілив у точку. Я справді з сільських та й у місті довгенько візникував.

– Отож воно, гм, і видно.

До Великого шляху дісталися за якусь чверть години, далі віз покотився значно повільніше: почався глибокий пісок.

– За версту буде знову тверда дорога,– поспішив сказати Чиснець – молодший лапач.– І ми знову поїдемо швидко... Та ви-но погляньте: хтось попереду йде!

Найда рвучко звівся на ноги, і – серце його стрепенулось: то був Лип'ях. Великий Всевиде! І коли ж він устиг? Невже так само біг з усіх сил? Чи, може, обрав пряміший шлях?

– Спини коней,– звернувся до Курила.– Я повинен злізти коло того чоловіка.

– То давай і його візьмемо з собою: нам однаково ще їхати версти зо три.

– Ні, ні. Я зійду тут.

– Ну, як знаєш.

Лип'ях оглянувся на стукіт коліс і спинився – певне, розраховував під'їхати, але як угледів, хто зіскочив з воза, миттю пустився бігти. Не кажучи ні слова, Найда кинувся навздогін. Мабуть-таки, перепочинок пішов йому на користь, бо відстань до втікача хутко скорочувалась. Через хвилину вони вже борсались на дорозі, здіймаючи хмару куряви.

Вкрай здивовані, лапачі собі позлазили з воза і якусь мить лише мовчазно позирали на це несподіване видовище, але далі старший не стерпів:

– Та ви що – подуріли? – і досить рішуче порозкидав обох у різні сторони.

Звівшись на ноги, Лип'ях знову кинувся тікати, а Най-

да знову його наздогнав, і – почалося те саме. Лиш цього разу Курило їх уже не розбороняв:

– Ну що ж, поборюкайтесь, коли маєте таку охоту, – ще трішки постояв над ними, тоді пішов до воза – взяв наготовлене для сина вужисько і, повернувшись назад, став його розмотувати. Покінчивши з цим, наблизився до забіяк і співчутливо запитав: – То як – уже добре потомились? – і до сина: – Давай-но їх швиденько пов'яжемо!

Спочатку лапачі зв'язали Найдю, затим Лип'яха. А коли ті, нарешті, відсапались, Курило сказав:

– Я бачу, у вас неабиякі порахунки... Ось ти, – він тикнув пальцем у Лип'яха, – чого від нього тікаєш? Яку маєш провину?

– Найда не пускає мене до форту. А я мушу попередити гарнізон, що до столиці йде велика банда марновірців. У них є навіть зброя!.. Якщо ти чув, їх було виселено у край мавполудей, але вони й не думали там розселятися: весь час крутилися біля границі, виношуючи у своїх головах чорні задуми.

– І що, по-твоєму, повинен зробити гарнізон із тими марновірцями?

– Відомо, що – ватажків перестріляти, а решту загнати в Лихопілля. Коли ж банда чинитиме опір – знищити всіх... І ти мусиш мені допомогти, якщо не хочеш зазнати суворої карі.

– А з тим, – лапач кивнув у бік Найдю, – що пропонуєш зробити?

– Тримай поки що зв'язаним, для певності можеш стукнути гарненько по голові. А коли відвеземо до форту, там уже знатимуть, про що та як з ним говорити... Найкращий кінець для нього – теж куля.

– Ось воно як повертається! – протяг Курило. – А ти, Найдо, що скажеш? Як, по-твому, я маю вчинити з твоїм ворогом?

– Я не хочу ні його смерті, ні навіть крові, хоч, зізнаюсь, маю велику охоту набити йому пику. Та головне своє бажання я можу сказати тобі лише на вухо, – і, коли лапач підійшов ближче та нахилився, гаряче зашепотів: – Прошу тебе: затримай цього поліцейського шпика бодай до вечора.

Курило випростався – задумливо подивився на свого сина і дуже серйозно йому сказав:

– Поможи-но мені покласти їх обох на воза.
– А чому я досі зв'язаний? – нетерпляче ворухнувся Лип'ях.

– Ви лишитеся зв'язаними обидва, бо сам я не можу розібратися, хто з вас має більшу рацію.

– Тоді негайно вези нас до форту!

– Ці коні не годяться для далекої дороги. Он у корінного зовсім розбите копито.

– Куди ж ти нас хочеш одвезти?

– До своєї клуні. А до форту поїду сам – на підкованому коневі. І таким чином хутчій туди дістануся.

– Ну що ж, вези вже до «своєї клуні», килу тобі в живіт. Лише послаб на мені свого шнуриська, бо, май на увазі, скуштуєш двадцять п'ять гарячих... Авжеж, панькатися з тобою не будуть, мене знає сам вельможний міністр поліції.

Так Найда знов опинився на ще донедавна гостинному для нього обійсті. Тільки зараз його поклали на свіже сіно, майже поруч із Лип'яхом. Незабаром і почув голос господаря: «Виведи мені Лисого!» – здогадався: то сідлатимуть підкованого коня – в дорогу до форту... Он який великий страх у людей перед словом «банда»! І ще страх за себе, за власне гніздо! І водночас в якомусь хисткому притулку свідомості жевріла надія: не може Курило прислужуватись, не з того тіста чоловік. Але тут же відганяв цю думку: чого, дурню, втішаєшся? Хто йому ти?! І причому тут «тісто», коли хочеш мати сім'ю і жити з нею в спокої!.. Та ось до клуні знов увійшов господар. Побіжно оглянувши своїх бранців, ледь помітним рухом голови покликав за собою сина. Тим часом Найда кашлянув раз, удруге, намагаючись зустрітися з ним поглядом, але все марно: лапач навмисне відводив очі. «Ух ти ж, хутірський борсук!» – сердито подумав Найда і демонстративно перевернувся на другий бік.

Курило споряджався у дорогу: припасував сідло, до нього приторочив торбу з полуднем, а тоді ще знадобились якісь інструменти... І вже у повній виправі, сидячи на коні, знову гукнув сина:

– Тож дивись мені уважно: сам не розв'язуй і не дозволяй цього зробити їм самим, хоч би як хто просився.

Особливо пильнуй за тим, що готовий стріляти і бити по голові, зрозумів?.. Інакше біди ми тут не оберемося, – і по тих словах легенько торкнув коня.

Лапач не поспішав. Іще не доїхавши до Великого шляху, завернув на потрібну йому галяву, тут прив'язав коня до дерева, а сам пішов трохи далі – до своєї пасіки. Задержавши голову, з насолодою дивився, як невгамовно клопочуться крилаті створіння – носять йому і його сім'ї чи не найліпші у світі ласощі. Потім ретельно перерахував усі кадуби, роздивився, чи нема поблизу мухоловок – цих часто небезпечних для бджіл пташок, і лише після того згадав про свого коня. Але тільки-но рушив з ним іти, як мусив одразу посторонитися: на галяву – під орудою відчайдушного півня – простувала чимала зграя диких курей. Стрічатися з ними голіруч ризиковано навіть дорослому: можуть виклювати очі тобі й коневі. Отак, відступаючи з галяви, лапач ненароком наштотхнувся на дозрілого боровика і збив йому шапку. Завбільшки з вогневого колеса, та шапка аж просилася господині на кухню, але Курило тільки підняв її та вчепив на сучку. «Не до тебе зараз мені», – зітхнув, вилазячи на коня.

Довго ж сидіти без діла не хотів навіть верхи: проїхавши з версту Великим шляхом, дістав з торби незакінчену дерев'яну ложку і спробував було постругати далі, однак це йому, напевне, кепсько вдавалося, бо незабаром зі смутком сховав її назад... Аби знайти якесь заняття, він іще заїхав на сіножать, хоч добре знав: без воза там йому робити нічого. Та все одно обійшов кожну копицю – поправив і без того добре покладене зверху гілля, постояв, над чимось поміркував, а тоді, глянувши на сонце, знову сів на коня.

Обриси форту Курило побачив уже пізно пополудні. Тут же звернув у кущі і там, відбиваючись од настирних мух, узявся збивати з коня підкову... О, як гарно вона тут сиділа! Мов улита. І, бач, цю роботу нині треба псувати, руйнувати. А як підкують у форті – ще невідомо... Від тих думок лапачеві стало дуже кривдно, і враз пригадалися різні нехороші слова, які він без докорів сумління зараз почав слати на голови сьогоднішнім забродам. Але слово

словом, а діло ділом. Із жалем кинувши підкову до торби, Курило тепер повів коня за вуздечку. Повів неквапом та обережно – просто до форту.

Найда ледве тамував радість: гарнізонники прибули аж пізно ввечері. Уже вдячним поглядом він знову шукав очі лапача, але той як і раніше намагався не дивитися в його бік. «Ого, який ти хитрющий! – думалося Найді.– А може, такий мудрий?..» Він ворушив розв'язаними руками, відчуючи, як до них болісно повертається життя, і зовсім не турбувався тим, що зараз його питатиме сотник. А той чомусь і не присікується, навпаки, все більше супить убік Лип'яха.

– Ти давно працюєш на поліцію? – питає його.

– Уже дванадцять років, – ображено відказує той і з деяким викликом додає: – Мене знає сам міністр Кутень. Я виконував особисто його завдання.

– Кажеш, знає міністр?.. Його завдання? – пожвавлюється сотник. – Це справді цікаво, але розбиратися з вами обома будуть у столиці. Ми вас можемо забезпечити лиш надійним конвоюм.

Лип'ях на мить втрачає мову, а тоді враз вибухає:

– Мене під конвоюм! Разом з ним?.. Та я ж виконував свій обов'язок! Он і до вас біг з останніх сил, аби попередити про небезпеку.

– Ми вже не зможемо наздогнати загін. Але, певна річ, повідомили про нього голубиною поштою, хоч самі не переконані, що він для столиці небезпечний. У загоні, як тобі відомо, тільки кожен п'ятий має рушницю... І знай ще таке: його величність наказав повернути назад частину колоністів. Одне слово, бажаю вам обом щасливої дороги!

РЕАНІМАЦІЯ

Підрозділ за підрозділом верталися колишні вигнанці до столиці. Найстаріші з них одразу розходились по домівках, а решта розташовувалась у казармах, що раніше належали міському гарнізону. Тепер той люд жваво гомонів на вулицях, ішов на службу до різних державних установ, молодь же стала кістком нової королівської

варти. Попросився у варту і Найда, дарма що не міг похвалитися своєю молодістю. «А що – буду візникувати, – сказав. – Без моєї професії вам однак не обійтися». Із Китяткою, нарешті, порозумівся остаточно: тепер вони живуть удвох, в її хаті. Що не кажи, а розлука в таких випадках добре допомагає. Його колишній десятник Гіль служить у залізничному управлінні – днями з ним здибався. Авжеж порозмовляли, скільки дозволяв час, про старі порядки і нові. От лише капосного Лип'яха ніхто не бачив, і невідомо, куди той подівся... На жаль, не міг довше затримуватись Гіль: поспішав на якийсь мітинг, куди і його, Найдю, кликав. Каже, подивися, послухаєш, як народ оживає; це ж такої події діждалися: король затвердив конституцію. Ось тобі і «відступник». А як було на нього грішили!.. Виявився ж найвитриманнішим, наймудрішим з усіх нас. Подумати лишень, з яких тенет вирвав країну!..

Найда торкає пужалном коня і свариться кулаком у бік уявних ворогів:

– А ви, тварюки безрогі, думали, що король – ваш? Та він був і буде нашим! – і знову повертається думками до розмови з інженером. Як приємно було чути його слова:

– Найдю! Кожний з нас мусить ворухитися – Геліодор усіх кличе до активних дій. Він так і сказав: «Сам я без вас нічого не зроблю, – і ще сказав: – У майбутньому роль монарха відіме – наступить повне народовладдя. То лише після великої війни вцілілі рештки інстинктивно тулилися до купи, аби вижити в нових суворих умовах, аби зберегти залишки своєї культури. У майбутньому, коли землян стане знову багато, монархія, наче струхлявіла клітка, розсиплеться від безлічі колективних й індивідуальних животворних імпульсів, кожен з яких шукатиме оптимальний варіант форми для власного розвитку».– Як бачиш, Титус Геліодор I – сьогодні не просто король, він для нас провідник... До речі, тобі відомо, що незабаром почнуть виходити ще дві газети? І обидві незалежні?

– Як-то незалежні?

– А отак: вони будуть критикувати дії уряду.

– Ну і ну!

– Геліодор сказав: правда – як бритва, її треба гострити з обох боків. І ще створено дві дуже важливі установи з

високими повноваженнями: Інститут охорони природи й Інститут сумління. Вони видаватимуть власні часописи.

– А ти звідки знаєш слова короля та що й коли видаватимуть?..

– Товариші мої чули особисто. Зрештою, частіше заглядай до нашого тижневика. Ось навіть в останньому номері повідомлялося, що королівський двір відчутно міняє своє обличчя: набрано новий, втричі менший, штат, скасовано добру половину церемоній. А ще, скажу тобі по секрету, наш монарх незабаром одружиться.

– Ну, цей секрет я вже знаю кілька днів. Виходить, звичайній кухарці чи світличній доступне те саме, що й твоїм товаришам, – засміявся Найда. – А чи відомо тобі, хто перший благословив його на шлюб?

Гіль хитнув головою.

– Отож!.. Благословив молоду пару вождь Білокінь. В останній день свого тут перебування. Після того король урочисто дякував усім його воїнам і розпорядився видати кожному по десять золотих.

– Ще б пак, укрусі допомогли нам колосально.

– Не те слово!.. Ми з тобою прийшли, вважай, на готове.

– З цього боку, так, а з другого – вся робота ще попереду, і ми її вже ніколи не полишимо.

Найда поправляє свого форменного кашкета, вирівнює плечі. Так, нові часи дають про себе знати на кожному кроці. Те він сам бачить – без мітингу, хоч, правда, колись таки піде й туди. Раз Гіль кличе, то, будь певний, не дарма. Гіль – чоловік правильний.

Вони стояли тут усі двадцятєро. Зі смаглявими та біленькими щічками, з карими та синіми очима. І дивились на незвичних гостей так, як можуть дивитися лиш діти. Бо то вже самі дорослі вишуковують в їхніх поглядах якусь особливу печать від іще недавнього сусідства з лихом. То тільки дорослі знають, що ці двадцятєро – перші врятовані від каліцтва діти Аполлона.

Ось ясночубого кирпуна, як магніт, потягла блискуча брошка на грудях пишної гості. Він ворухнув своїми повними губами, показав на неї пальчиком, але тут же злякано сховав руку за спину.

– Як тебе звати, хлопчику? – присіла перед ним дивна гостя.

– Невгод.

– Невгод, Негаразда...– повільно проказала жінка і – враз упала на коліна, обхопила його голову долонями – розридалася. Так вона буде плакати довго, і ніхто їй не заважатиме. Коло неї не раз витре хустинкою очі вже немолодий лікар, потечуть сльози і в найвитриманнішого.

Згодом, коли високі гості вже покидали пансіонат, на підвір'ї з'явився літнього віку чоловік із маленьким спотвореним вухом. То був нинішній головний редактор тижневика «Наш виднокіл».

– Ваша величносте! – хутко вклонився він монархові.– Дозвольте мені трохи втішити вашу супутницю.– І подав Негаразді свіжий номер газети. На її першій сторінці чітко вирізнявся королівський указ про те, що «...Віднині всіх дітей Аполлона і сім'ї, в яких вони родитимуться, держава бере під свою особливу опіку».

А через два дні, коли місяць подав сприятливий для одружень знак, Негаразда стала королевою.

Теплий південний вітер широким фронтом рухався на північні райони. Досяг і найдальшого в країні міста Мокрича – спокусив його мешканців настіж одчинити вікна. Ось він шелеснув паперами на столі просторого кабінету і торкнув чоловіка з приємним обличчям та делікатними манерами. Загадково всміхнувшись, той легенько постукав себе згорнутою газетою по руці і сказав своєму співбесідникові:

– Що ж, цього і слід було сподіватися... Очевидно, такий хід історії: утверджується новий, гуманніший, спосіб життя. Виходить, і до істини нема іншого шляху, як через добро.

Співбесідник же по-військовому прямо додав:

– Зізнаюся, ще недавно я думав тільки про кар'єру, про успіх. А тепер у моїй голові порядкує інша думка: якщо я служу совісті – я не помиляюсь. І це переконання допоможе мені ліпше виконувати свій обов'язок... От лиш одного не доберу: навіщо сьогодні нам здався ще Козій? Чому кореспондент із цієї нової газети просив його покритикувати уряд?.. Козій і так влаштувався непогано: його люди, як

і раніше, продають тут залізоскоб'яні товари та хліб. Або взяти Устюга – той так само живе, розкошуючи, на своєму обійсті, тільки й знає, що підшукувати гарненьких служниць... І до того всього їм ще дай право на критичні виступи! Це що – якась тонка, незбагненна для мене гра?

– Ні, то не гра. Король хоче встигнути більше зробити. А щоб зробити більше, треба робити краще. Тим часом краще буде виходити лиш тоді, коли менше помилятимешся. А помилки твої хто найревніше вишукуватиме?... Певна річ, не одностуді. Звідси висновок: монархові потрібна опозиція... О, то надзвичайно мудрий підхід! І я щиро дивуюся, звідки в нього така далекоглядність! Бо нічого подібного в нашій історії ще не було.

– Мабуть, за десять років своєї самотності він багато чого передумав.

– Не тільки думав. Мудреці не дарма казали: ніщо так не вдосконалює людину, як страждання...

Ой далеко той сонний Мокрич! Аж на підході до безкраїх студених боліт, і дуже довго йдуть до нього газети.

Анрі Лоран явився до нього знову. Неначе блазень, пройшовся тронним залом: навмисне бундючився, випинаючи впалі груди, пихато одвертався від уявної челяді, тупав ногою і потрясав кулаками. А тоді одяг корону, взяв скіпетра і поважно розсівся на троні – застиг, мов ідол. Еге, вже й заснув!.. І раптом скинувся у саркастичній посмішці, як іграшку, покрутив у руці скіпетра – недбало жбурнув геть. І туди ж корону... О, Анрі! Анрі! Що я зробив не так? Або чого ще не сподобився зробити? Не терзай мене, Анрі!! Але привиди не говорять. Замість відповіді звідкись похоронно звучить реквієм...

Уранці головний писар записав до Книги монарших діянь та врочистих актів: «Сьогодні, 18 липня триста двадцять шостого року, його величність Геліодор I розпорядився закласти п'ять великих кораблів і спорудити пам'ятника всім синам Аполлона, що загинули у братовбивчій війні».

А ще король терміново забажав бачити караванника Попелюха. І, коли того привезли до палацу, радісно пішов йому назустріч – обняв за плечі:

– Вибач, дорогий, що тільки аж тепер зустрічаю тебе,

але ти добре знаєш: я не міг про тебе не думати.

– Здогадувався. І, коли за мною приїхали, відразу зрозумів, що старий Попелюх ще комусь потрібний. Не приховую: дуже приємно стало мені від того на душі, але, повірте, ваша величносте, я не дарма тільки-но вимовив слово «старий»: водити каравани мені вже не під силу.

– Друже! Як ти міг подумати, що я перестав тебе жаліти? І не будеш водити!.. Запевняю: далі сухого степу не підеш. Ти тільки посилатимеш їх у дорогу, тобто керуватимеш усією справою... Ну скажи мені: хто краще від тебе знає верблюда і пустиню? Хто ще так добре зможе дібрати людей і подбати про них?.. Ніхто! І ще врахуй одну, дуже важливу, деталь: відтепер і ти, і твої хлопці знатимуть, куди йти, – Геліодор хутко відсунув на стіні ширмочку і не без задоволення подивився на Попелюха: – Це справжня карта для всіх наших майбутніх маршрутів, точнішої бути не може. – Караванник одразу прикипів поглядом до чималого, помережаного кольорами, квадрата, тим часом Геліодор узяв довгу загострену паличку і тикнув нею в якусь точку: – Отут наш Живгород. Он – синенька нитка – річка Витвиця, це кряж Сідлистий, а ходили ми вже туди... і туди. – Вражений Попелюх не зводив з карти очей, Геліодор же показував далі: міста, гори, моря і ріки, наприкінці додав: – Стеж за моєю указкою: зараз іду кордоном нашої держави...

Нарешті караванник не витримав:

– Ваша величносте, де ви тільки її роздобули?

– Це одна з тих небагатьох речей, які я взяв із собою, покидаючи Лихопілля... То як, погоджуєшся?

– Як же тепер не погодитися?! – з усмішкою розвів той руками.

– Чудово! – зрадів Геліодор. – І врахуй ще таке: віднині ми більш-менш знатимемо, де слід шукати людей, бо знаємо, де вони розселилися.

Старий караванник знову втупився у карту. То було до обіду, а пополудні Геліодор іде у той же таки тронний зал на умовлену зустріч з однодумцями. Сьогодні він відкриє їм найпотаємніше, здобує і вистраждане протягом довгих десяти літ, подумає з ними вголос. Лише про той останній, каторжний, рік промовчить. Не скаже, як його

пекло тавро відступника, як тоді, на полі, облилося кров'ю серце, коли побачив мертве обличчя Пугача, як в умовах смертельної небезпеки спілкувався і діяв лише з кількома найдовіренишими людьми, а потім іще ночами боявся за свою кохану... О, хай воно все поросте мохом забуття!

Вони були тут уже всі – його близькі товариші, побратими. Гаряче привітали, сплівши перед грудьми руки, зігріли й освітили своїми щасливими очима: говори! І він заговорив.

Ніколи ще його мова не була такою відвертою і проникливою, ніколи ще не тривала так довго. Яке-то щастя говорити, не криючись, і те, уві що віруєш, для чого посвятив усе життя!.. А зараз він їм покаже рухомі образи дітей Аполлона, їхні заняття, оточення – весь тогочасний світ... Ось які, дивіться, були наші землі і ті непрохідні болота, пустелі, що звідусіль облягли нас!.. Так, довкола себе маємо не просто територію, а суцільне кладовище, де поховано мільярди людей, третину видів рослин, більшість видів ссавців і птахів, багато видів риби. Інші – невідомо змінилися. Інші – це і ми з вами, тепер низькорослі мутанти. Авжеж, ми не краща комбінація, як це твердять наші опоненти, бо не є результатом природного добору, тобто оптимальним варіантом людської форми і суті. Ми і фізично слабкіші, і живемо менше від своїх попередників, до того ж, розумово відсталих дітей народжуємо удвічі більше. І якби вони, ці діти, майже всі не вмирили через свою низьку життєздатність, наше суспільство сьогодні зіткнулося б із неймовірно тяжкою проблемою... Ось яка, бачите, наша вихідна позиція перед суворими вимогами життя, еволюції! Тим часом різних негативних рис маємо не менше. І найперша з них – агресивність. Ми так само широко застосовуємо насильство, що породжує страх і помсту, лицемірство і несправедливість... Усе це наводить на думку: якщо нам судилося не вимерти, то з розвитком науки ми неодмінно знищимо себе, як і наші предки, та цього разу вже, мабуть, остаточно, бо тепер життєві сили природи значно менші. Убити ж у собі потяг до знань людина ніколи не зможе. Інакше для чого ж тоді їй існувати взагалі?! Щоб тільки законсервувати свій біологічний вид? Жити, як тварина?... О ні, природа не дар-

ма створила цей потужний мозок, і недарма він вимагає для себе праці! Без мислення ми не мали б сьогодні і звичайної сокири, коси, вил... а ними ж, як захотіти, так само можна вбити. Виходить, суспільству треба шукати не форми інквізиції, а помилки! ...Якщо ти мало не загинув через свої неправильні дії, після того обов'язково враховуєш цей сумний досвід. А людству помилки властиві так само, як і окремії людині. Після власної реанімації воно теж мусить їх враховувати. Ось який висновок!.. Людству треба шукати свої помилки. І це добре зрозуміли наймудріші з наших предків, та пізно: творячи насильство і боячись насильства, їхній світ безперервно плодив усе жажливішу зброю. Один винахідник помирав, а його дослідження підхоплювали і розвивали інші. Над удосконаленням зброї працювали величезні колективи і, що важливо, зброярі завжди використовували досягнення цивільної науки, відкриті нею нові джерела і види надпотужної енергії. Нова «коса» вже могла за одним помахом знищити життя тисячі чоловік, ще новіша – мільйони... Людське ж сумління – цей незамінний компас для розуму – подібних привілеїв не мало. Та й чи можна його наростити шляхом тільки механістично-кількісного примноження ряду?! Ось як і виникла прірва між совістю суспільства та його енергетичним потенціалом, наслідком чого рано чи пізно мусило стати самогубство... Так, сьогодні ми з вами – це людство, що встає зі столу реанімації, насамперед в особі наших непошкоджених мутацією дітей. І перед нами священний обов'язок: уповні врахувати гіркий досвід попередньої цивілізації. Звідси наше завдання: перше – створити найкращі умови для розповсюдження здорового виду, друге – вчасно вилучати зі свого, а отже, і їхнього життя стимули до розвитку агресії... Ми не будемо вже сьогодні втілювати далекосяжні соціальні цілі, щоб у майбутньому не виникало гострих суперечностей між наявними і природними формами відносин, але свято берегтимемо всі позитивні, вивірені попереднім життям, тенденції. Взяти від предків усе найкраще – так само наш святий обов'язок. То наша законна спадщина.

– Дозвольте слово, – звівся зі стільця рудуватий, літнього віку чоловік і повернувся до зали: – Я Рудь –

головний редактор тижневика «Наш виднокіл». Маю запитання до присутніх: чи можна припустити, що за тодішніх обставин для наших попередників існував ще якийсь, менш трагічний, варіант долі? Скажімо, деградація суспільства до рівня примітивних форм життя.

І йому вже відповідає магістр Лемець:

– Певна річ, на висхідному шляху від звіра до людини спуститися легше, ніж піднятися. Але на це здатні лиш ізольовані від суспільства одиниці. Людство ж у своїй сукупності може тільки затриматись у поступі, щось втратити, але ні в якому разі не повернутись на попередній рубіж. Цьому перешкоджають насамперед його знання. Одне слово, я вважаю, цивілізація предків мусила або жити своїми здобутками, або вмерти. Третього їй не було дано.

– Я теж маю запитання! – це голос наполегливого Космача – того, хто за дві доби зумів дістатися до укрусів, аби передати Білоконеві персня. – Ось ми з вами будемо ревне викорінювати такі негативні риси, як насильство, заздрість та інші, але яка гарантія, що ця тенденція не спаде після нас? – І він промовисто подивився на короля.

– Для цього мусимо добре подумати про умови для її збереження, – кинули із залу.

– Правильно! – підхопив Геліодор. – І найперша умова – це демократія, її основи ми спроможні закласти вже тепер, тобто за життя одного покоління. Ще – постараємось підготувати собі надійних послідовників. Для визначення ж їхньої придатності до керівних посад будемо складати спеціальні тести-завдання. І це практикуватимемо на всіх без винятку рівнях.

– Чи вистачить цього для подолання агресивності в суспільстві?

– Звичайно, ні, – задоволений цим запитанням, усміхнувся Геліодор. – Найширшою і найтривалішою нашою роботою, я навіть сказав би, нескінченною роботою стане вдосконалення духовного світу нашого громадянина, його загальної культури. Бо що постійно живило в старому суспільстві тенденцію до насильства, до розвитку засобів знищення? Живила розхитувана глибокими суперечностями його мораль. І найбільше ці суперечності виникали через погоню за наживою, владою.

Уподовж століть виростали зловісні постаті тлумачів істини – цих новітніх оракулів, які за своєю хворобливою пожадливістю забували не тільки про елементарну скромність, а й про здоровий глузд. Декотрі відмовляли у праві на власну мудрість ба й на життя цілим народам!.. Суспільство, навіть на пізніших своїх етапах, майже не мало науково- і морально виправданої системи добору керівників. І от: що більша влада зосереджувалася в руках державців, то більше людей вони могли послати на вівтар смерті... І посиляли – щедро та легко, під хвалебну тріскотню запобігливих суєсловів. Тим часом у кожній війні суспільство несло величезні духовні втрати. Бо якщо в мирний час його, підтримувана державними законами, мораль перебувала на вищому рівні, ніж мораль пересічного громадянина, то під час війни все мінялося: людина, що досі відчувала моторошну відразу до вбивства, змушена була під тиском держави руйнувати в собі цей, створений природою, бар'єр перед знищенням власного виду. А все те було спричинене серйозними вадами тодішнього масового виховання. Найперша з них полягала в тім, що людство забагато милувалося примітивними сторонами свого минулого, а то й сучасного життя. Це знову той же самий культ насильства. Вся писана історія старої цивілізації зводилась переважно до воєн, яких налічила близько п'ятнадцяти тисяч. Деталлями війни і навіть дрібної сутички просто смакували, а тих, хто виявляв у бою найбільшу лютість чи винахідливість, звеличували як героїв. На воєнній тематиці прищепили романтику, на якій майже беззастережно виховувалися всі покоління. Іграшками у вигляді зброї бавилися діти в кожному куточку Землі. Вигук малюка своєму ровесникові «Я тебе уб'ю!» був типовим для тодішніх вулиць і дворів. Не дивно, що, вихований на прикладах нищення, підліток теж марив воєнними подвигами, теж уявляв себе полководцем, який переможно встеляє свій шлях трупами ворогів. Поняття «війна», «воєнне» настільки міцно засіли у людській свідомості, що навіть таку мирну і святу справу, як жнива, називали «битвою за врожай»... Культ сили мав невиправдано велику підтримку в урядів і паразитував невиправдано довго. Наприклад, у світовій Римській державі рабовласницьких часів було публічне видовище: озброєні люди,

так звані гладіатори, на смерть билися один з одним або й цілими групами. І в останню епоху цивілізації, коли людина вже навчилася літати на планети, глядачі втішались тим, як хтось б'є суперника в обличчя, викручує йому частини тіла або повільно вбиває тварину. І, уявіть собі, до числа тих «героїв» приєдналися жінки! А тим часом більшості з них, якщо не кожному, так само нелегко було подолати захисний природний бар'єр, як і нелегко було глядачеві вперше дивитися на ці жорстокі ігри. Та ось допомогли старші – залучили, навчили. І ще раз про жінок: їм уже офіційно дозволяли вбивати у своєму лоні цей дивовижний бутон життя – дитину, що вони й робили в масовому числі. Так через повсюдний дефіцит совісті наближалось до свого критичного рівня тривимірне – у часі, кількості і просторі – знецінення людського життя.

Геліодор замовк, і тим одразу скористався молодий вчитель.

– Прошу слова!.. Наші діти так само вже бавляться дерев'яними рушницями і пістолетами: дивляться на дорослих. А ті – чом би не втішити сінка чи внука! – ще й допоможуть вистругати... І хоч я не прихильник «замкнених дверей», однаке ці іграшки пропоную заборонити державним актом, а то, чого доброго, їх невдовзі почнуть виготовляти на фабриці. І ще одне: оскільки ми прагнемо на противагу культові сили утверджувати культ гуманного життя, чому б не дати нашій ідеї автономне серце? Тобто пропоную створити на зразок двох попередніх інститутів ще один центр – Інститут життя.

Розшарілий Маслюк сів, сам немало здивований власною сміливістю: досі він ніколи не виступав перед такою поважною публікою та ще в тронному залі, в присутності хоч і одновірця, та все ж короля... Ого! Та його, виявляється, підтримують, і в першу чергу – сам Геліодор!.. Це щастя треба витримати.

І знову запитання Йому:

– В інтересах нашої мети нам треба якомога швидше зв'язатися з Південною Америкою. Що для цього ми готові зробити?

– Дуже складне завдання, але, поза сумнівом, необхідне. Як же його виконати – давайте подумаємо разом.

Єдине можу сказати вже зараз: кораблі будуть... і карта знайдеться.

А це нестримний і впертий Палюх, колишній перукар. Він уже має пропозицію:

– Якщо вони, американці, начисто відмовились від науки і техніки, то ми можемо без особливих труднощів ліквідувати їхні консервативні режими. Спочатку в одній країні, затим в іншій... Це, вважаю, найкоротший шлях до мети.

– Ох, знову «найкоротший»!..– чомусь зітхнув Геліодор, але підхопив іншу думку: – Європейці вже раз завоювали Америку, лишивши досить сумний слід в історії. І наскільки б наша експансія не була гуманніша, все одно це теж насильство. А силоміць ми нікого щасливим не зробимо. До того ж, сам факт вторгнення боляче вдарить по національній гідності тубільців, і цим обов'язково поспішать скористатись їхні мракобіси, щоб організувати проти нас, «поневолювачів», священну війну... Ні, це в корені суперечить нашим, тільки-но згадуваним, засадам. І якщо ми з вами нічого кращого не придумаємо, то почнемо налагоджувати стосунки вже у випробуваний спосіб – через торгівлю... Чи, може, будуть іще якісь пропозиції?

Та кращих варіантів поки що ніхто не знав. Безперечно, Геліодор має рацію: до людей треба йти лише з добрими намірами. І на цьому перше питання полишили – перейшли до адміністративно-господарських справ.

Здавалося б, не високого чину чоловік, не має ні роду знатного, ні талантів, але як без нього, незамінного, обійтись?! Коли він – перший символ непорушності престолу, неписаний, але добре всіма бачений, знак оклику після кожного королівського слова!.. І так було, відколи існують монархи та народи, наказ і послух, а значить, порядок, спокій. А тут узяли й викинули... За теперішніх часів можна було сподіватися чого завгодно, але щоб розрахували катат?.. Яка образа для нього самого, для його попередників, для всієї династії великих Титусів! – І він заплакав. Йому співчували, його втішали, а він усе не міг потамувати свого болю.

– Як тяжко дивитися, коли плаче такий здоровий і сильний мужчина,– сказала кухарка світличній, собі прикладаючи хусточку до очей.– Піду віднесу сердешному пообідати, а то вже він тепер і забув про кухню.

«Боже, боже, невже я в тебе останній?! Це ж треба, щоб через триста літ ця ганьба впала саме на мою голову!...» – у невеличкій сірій кімнатці, за простеньким казенним столом, тихо плакав кат.

– І сам Найсвітліший невеселий,– зашелестіло доквіл, мов сухе листя.– Може, передумає!

Ні, Найсвітліший не передумає, але він справді надовго задумався, коли йому повідомили, що плаче кат.

– Знайдіть Корчакові місце на бойні – я ж вас просив! – не без докору глянув на дворецького.

– Знайшли, ваша величносте! Поруч, на ринку. І робота підходяща, і завше ситий буде... а він усе реве, безсоромний. Попрацював день і вже нарікає: що, мовляв, з худоби?! Гордості ніякої не відчуваєш ні за себе, ні за великих Титусів; навіть вина, бачте, не подають!

Нарешті король скупо всміхнувся:

– Перекажіть Корчакові, що я, Титус Геліодор I, даю йому відповідальне завдання: освоїти суміжну професію. А вино видавайте, як і раніше.

Згодом надійшла Негаразда – розквітла і свіжа, мов рожа після дощу, в перехопленому золотим шнурком волошковому платті. Вона принесла з собою невелику малахітову шкатулку.

– Геліодоре! Я готую скромний посаг Білоконевій доньці. Поможі відібрати кілька дрібничок... Як, по-твоєму: цей хризоліт годиться?.. А сапфір?.. Краще голубий або той, зелений, правда? Бо дівчина русава.

– Так, годиться – і той, і той... Але ліпше, дорога, порадься зі своїми батьками. Зізнаюсь, я в мінералах мало тямлю.

– Чому так сухо і безбарвно – «у мінералах»? Перед тобою коштовності, створена природою неповторна краса! І як це «мало тямлю»? Коли у твоїй династії мало не кожне ім'я – назва якогось самоцвіту. Он і сам: геліодор – золотистий, жовтий, зелений, оранжевий берил. Будь певний, деякі ваші потаємні книжечки я вже прочитала. Видно, серед засновників династії Титусів не обійшлося без ювеліра або геолога.

– Яка ж ти у мене допитлива! Яка догадлива! – узяв її за руку і погладив. – А чи знаєш ти, що означає слово «геліодор»?

Цього Негаразда не знала.

– От бачиш... А моє ім'я в перекладі з грецької мови означає «сонцедар».

– О-о-о! То мій чоловік – сонечко, звідки не підступись! – віддала борг Негаразда і, похитавши головою, театральнo звела очі. – А звідки прийшли твої сіроокі предки? Це ти хоч знаєш?

– От якраз цього я тобі не скажу: залишу на потім.

– Скажи... Зачекай-зачекай, а ти часом не грек?

– Хай покортить.

– А чому серед найдавніших живгородців переважають смагляві?

– Бо майже всі вони прийшли з-за Каспію – нашого найбільшого внутрішнього моря.

– Каспій? Чому ж це море так не називають нині?

– Бо ті, що вижили після війни, із забобонним страхом відмовлялися від усього, що нагадувало їм несправедливий, апокаліпсичний світ, у тому числі від його географічних назв. Навіть імена собі, як і на зорі своєї історії, брали з природи і побуту. А згодом це зречення стало правилом, релігійним каноном держави.

– А що – за Каспієм проживало більше людей?

– Ні, там їх більше вціліло. Та все одно після війни їхні сухі рівнини швидко псувалися і ставали все менш придатними для обробітку. Населення почало масово вимирати від голоду та хвороб і врешті-решт його залишки змушені були назавжди покинути рідні краї.

– А чому вони раніше сюди не прийшли?

– Не можна було: ця земля ще дихала смертю, та й не так-то легко розлучитися з батьківщиною. Багато людей будь-що хотіли померти на землі своїх предків.

Геліодор замовк: навіщо Негаразді знати подробиці? Але відразу перескочити на іншу тему не зумів. У пам'яті вже спливали рядки старовинного тексту: «...Не підете на північ і північний схід: там будуть болота. Не підете на південь і південний схід: будуть пустині. Лиш підете на родючий і водою багатий захід. Але не раніш, як стліє волосся на останніх, похованих у тій землі, головах.

Інакше одні трупи і виродки зостануться від народу вашого. Так сказав пророк».

У кожного народу був тоді свій пророк, що плакав разом зі співвітчизниками і проклинав їх. Та чи ж міг він чинити інакше? Коли на рідній землі бачив уже не людні міста, а «гнітюче, вкрите пилом, громаддя руїн та безліч гидкої молі, настільки великої, що одна ледве пролазила крізь очницю людського черепа...» Так, лиху славу залишили по собі кумири наші, страх як важко сьогодні міняти людські уявлення про них, але треба – ненастанно і терпеливо, розуміючи всі причини та обставини, що їх породили. Хоч, на жаль, декотрим нашим товаришам дуже бракує цих рис: якщо хтось не погоджується, готові вбачати у ньому мало не ворога. Зляться й ненавидять інакодумця всією своєю зболоною і вже нестримною душею. То дуже небезпечні крайнощі, часто у стократ шкідливіші, ніж сама байдужість...

– Задумалось ясне моє сонечко,– поцілувала його Негаразда і встала: – Я піду.

– Ні-ні. Все... уже не думаю, на сьогодні досить.

– Ой нема для тебе того «досить»! – зітхнула дружина.– Будеш думати ще і ввечері, і вночі.

На п'ятницю скликано нараду – за участю уряду, губернаторів та градоначальників. Себто лишилося два дні, протягом яких він, Геліодор, повинен докладно продумати, що скаже людям – своїй, майже повністю оновленій, вищій адміністрації. Доповідь із першого питання – на соціальну тему – можна сказати, вже готова. Її ілюстрованою основою стали ретельно зібрані статистичні показники, а от щодо культурного будівництва – страшно підступатися. Але, як це не важко, починати треба, якщо не хочеш опинитися в ролі сумнозвісного трунаря. Бо, навіть коли ти сам ні разу не копнеш лопатою, вже копатимуть інші – всі ті, віками лаштовані, тисячі великих і малих лопат. Копатимуть не що інше, як братську могилу для самобутніх культур колись великих народів Землі...

Постукав і увійшов Маслюк – новий старший міністр. «Хороший хлопець,– думає Геліодор.– Кинувся до роботи з усіма своїми нерозтраченими силами. Правда, спочатку

дуже ніякові: ще б пак, така несподівана метаморфоза – з учителя на старшого міністра (!), але нічого, звикає».

– Ваша величносте, аудієнції просить Шкуропад – колишній градоначальник з Яружина.

– Знаю такого... Він подав якесь письмове клопотання?

– Так, ось воно... Шкуропад образився, що головою міської управи обрали не його, а пекаря Жмиха. Пише про свої минулі заслуги, нагадує, що він аристократ, а пекар – звичайний низовик.

Геліодор посміхнувся:

– Аристократ – каже?.. Та який же він аристократ, коли з холопською готовністю скрізь без винятку поступається рідною мовою!! А на папері, он, іще запопадливіший: «З діда-прадіда ми, Шкуропади, віддано служили високому престолу в особі вінценосних Титусів, першими з нашого племені перейняли їхню мову і впродовж десятиліть наполегливо запроваджували її серед упертих яружинців. У пекаря ж усе навпаки: діти ще досі розмовляють мовою племені, і це свідчить про те, що в його сім'ї існує ґрунт для сепаратизму...» Ось бачиш, Маслюче, як розуміє свою службу цей ренегат і яким хоче бачити мене? Пише відверто, бо ще не відає, о чім ітиме мова післязавтра. Тим часом добре знає, що його плем'я розмовляє мовою колись одного з найпередовіших народів у світі. Лише йому, Шкуропадові, це тепер ні до чого, оскільки має до життя одну мірку: а що мені з того буде?.. Перша прикмета, щоб визначити, яка-то насправді людина, який керівник і патріот: схильний жертвувати собою чи, навпаки, шукає тільки користі.– Зітхнувши, король узяв перо і розмашисто написав на Шкуропадовому поданні: «Не бачу підстав для скасування ухвали громадян Яружина. Розмовляти ж рідною мовою не вада, а честь».– От і все, Маслюче. Бачитися мені з ним уже нема потреби. А тепер мене цікавить, в якому стані проект земельної реформи. Канцелярія вже підготувала чистовика?

– Усе зроблено, ваша величносте... Ото завиють поміщики: стільки землі втратити!

– Нехай повиють. Земля – власність усіх без винятку, і володіти нею має право кожний, хто забажає. В достатній кількості і безкоштовно. Але, якщо ти отримав наділ, то, будь добрий, старайся давати йому лад. Не можеш, не

любиш землі – поверни громаді назад, і та їй знайде господаря... Земельна реформа – лише початок нашої нескінченної роботи в цьому плані. Чому нескінченної? Очевидно, тому, що для повного виявлення власної творчої суті людина ніколи не втрачатиме своїх найголовніших сфер діяльності, в тому числі соціальної. Те, що суспільство не досягне абсолютного соціального ідеалу ні на жодному з етапів розвитку, – аксіома. Образно кажучи, змагання за соціальну справедливість є тою ріпкою, яку людство тягтиме із землі протягом усього свого існування і, безперечно, витягуватиме дедалі більше. Але якщо тут воно просто необмежене часом, якщо може затримуватися, втрачати і до певної міри повертати втрачене, то цього аж ніяк не скажеш про культурні надбання, які можна втратити повністю і назавжди.

– Верховний пастир твердить, що це становище склалось історично, і його, мовляв, небезпечно ворухити, що хтось так чи інакше мусить понести жертву. А я йому відповів: складене шляхом насильства; з таким же успіхом поміщики можуть нам сказати, що історично склалася й земельна нерівність.

– Правильно відповів... Ти подивися, не може наш пастир без жертв і – край, наче йому осяччої крові мало? Як і не може зрозуміти, що існують інші напрями та шляхи, що зникнення самобутніх форм культури – це неоправдана втрата для культури, а отже, духовного світу всієї цивілізації. Бо втрачає не лише окремих індивідів. Зростання негативної кількості неминує затримує на нижчому щаблі якості мораль цілих суспільних груп – і тих, хто втрачає, і тих, хто спонукує до втрати. Це ще один зловісний ряд: насильство – приниження – біль – помста – взаємознищення. І, як ми вже знаємо, той ряд колись у свою чергу важко упав на терези спільної долі наших предків: жити – не жити. Взагалі, знищення чи витіснення культури є нічим іншим, як сумним анахронізмом. Історія старого суспільства показала, що ті явища були характерні переважно для більш ранніх, примітивніших суспільних організацій. У народів, як і в людей, обличчя різні, і тільки совість у них одна.

– Який невідворотний взаємозв'язок: мало дорожили людським життям і мало дорожили культурою!

– Так, друже. Настільки мало, що, уяви собі, спочатку забили на сполох з приводу зникнення певного виду рослин чи комах, а не своїх тисячолітніх духовних набутків – єдиної вищої форми народного безсмертя... Щодо нас, то ми сьогодні тримаємо вже тільки «хвіст» колишньої національної проблеми, але це не означає, що повинні нею знехтувати. Оскільки декотрі з наших етнічних груп ще остаточно не втратили рідної мови і традицій, мусимо їм допомогти вижити. Це наш братерський обов'язок. Певна річ, ми не відаємо, як названим багатством розпорядиться еволюція, та добре знаємо одне: творено його не дарма, і краще той скарб їй дати, ніж не дати. А ще знаємо: суспільство завжди сильніше тоді, коли в ньому домінує процес співіснування, а не поглинання... На цей предмет покійний учитель Трив'яз колись наводив досить цікаву і зрозумілу для мене, підлітка, ілюстрацію: «Два собаки – більший і менший – мають два варіанти, як використати один одного. Перший з них: більший собака з'їдає меншого і стає від того трохи сильнішим. Хоч покусаний, але впевнений: уже тепер менший нікуди від нього не втече. Другий варіант: собаки об'єднуються і разом добувають собі поживу... То який шлях забезпечить більшу собачу силу, ширші її можливості?» – питав учитель. І я відповідав: «Відомо, другий».– «Але менший собака,– додавав Трив'яз,– теж хай не буде дурний: він не повинен дозволити себе з'їсти під жодним соусом».

– Ваша величносте! Процес безоглядної асиміляції у нас зайшов дуже далеко, і сьогодні культура кожної етнічної меншості перебуває в страшенно не вигідних умовах порівняно з центральною. Вона, мов та людина, що по плечі загрузла в трясовині і вже не може розкинути руки, щоб утриматись на поверхні.

– От я і кажу: треба допомогти. Ми її в ту трясовину увігнали, нам і витягати.

– Ваша величносте! Тоді ми повинні перш за все зупинити нашу ганебну естафету, в якій батько передає синові власну байдужість до народних святинь. Чому б, наприклад, не закріпити за дітьми право на рідну культуру від дня їхнього народження?! Адже вона – продукт усіх попередніх поколінь, а не особистий витвір батьків... Зробивши так, суспільство заборонить всіляким снобам, невігла-

сам та шкуропадам обкрадати власних дітей, тобто усуне ще одне шкідливе для себе й майбутнього громадянина насильство. Навіть за умови, що батьки втратили рідну мову з незалежних від них причин, це не означає, що її повинні втратити і їхні діти. Одне слово, закон буде дбати, щоб людина вчасно і сповна отримала культурну спадщину рідного народу.

Геліодор з відвертим захопленням ще якусь мить дивився на свого старшого міністра, а тоді встав і потис йому руку:

– Логіка – залізна... Молодець, Маслюче! Я радий, що в тобі не помилюся. Так, суспільство нікому не дозволить руйнувати вищу форму народного буття – ні чиновникам з їхніми лінощами та великодержавною пихою, ні міщухам з їхніми дрібноegoїстичними інтересами. Бо кожне таке нищення – це перемога примітиву, крок до ентропії. Отже, батькові – батькове, а народу – народове!

– Мені давно не вкладалося в голову, як так: закон карає громадянина за те, що той украв снопа з державного поля (хоч сніп іще виросте), карає чоловіка, якщо той понівечив обличчя дружині (і треба, щоб карав), а от, якщо хтось заради своєї кар'єри, збагачення або психологічного лжекомфорту нищить (теж суспільне добро) національний продукт, – нічого! Коли нівечать обличчя і душу цілому народові – теж нема покарання!..

– Це не вкладалося в голову кожному, хто міг критично мислити, але, на жаль, тривало, бо у своїх поглядах на державну організацію абсолютна монархія стояла не вище від Верховного пастиря. Тепер же влада у руках нашої з тобою партії, вона проголосила інші ідеали, а значить, зобов'язана ліквідувати ці ганебні парадокси. – На мить Геліодор замовк, по тому, втупивши погляд в одну точку, задумливо вирік: – Культура, мова... А так – навіть рідне слово, якщо його все рідше вживати, потроху втрачає свій зміст аж поки не стане безтілесним, наче той привид. Воно повсюди зникає, та декого, мабуть, не полишає довго. І мучить так само...

Монарх більше не говорив, але й погляду свого не відпускав. Старший міністр звівся на ноги і тихенько вислизнув зі світлиці.

Скінчилися жнива – сухі та врожайні. У неділю на вулицях Живгорода з'явилися пишно вбрані селяни із соплілками та бубонцями, з уквітчаними пучками колосків у руках. То їхній день: мають відспівати, відтанцювати на всіх тутешніх ринках і майданах, подякувати Всевидові за благодать, укланувши в його найбільшому храмі, та, відомо, піднести цьогорічного снопа королю. Але Геліодора в столиці не було, і навряд чи він встигне сьогодні повернутися, тож Негаразда вирішила сама вийти до прибулих женців. Такою – у повному народному строї, з великою спущеною косою – і побачив її вперше Найда. Потрапив же він сюди завдяки сотникові Бабаку, який відповідав за охорону королеви. «Ти, – каже, – добре знаєш сільські звичай, а тому вистрибуватимеш там нарівні з усіма артистами». І Найда залюбки виконував покладені на нього обов'язки. Співав, пританцьовував та часом не без посмішки поглядав на самого сотника, що невміло тупцював поодаль у широких селянських штанах. Але найперше мусив стежити за гуртом женців. І він стежив, хоч уже добре переконався: «чужого» тут нема – всі натуральні селяни. Поглядав на них навіть тоді, коли очі самі витріщувались на королеву... Справді, яка вона незвичайна! Яка прекрасна і величава! Мов та легендарна Берегиня, що вийшла із хвиль та своїм чарівним віялом очистила небо від смертоносних хмаровищ. І разом з тим у ній все було своє, близьке: і ті голубі, здатні хвилюватись, очі, і принадно свіжі вуста, і золотаве, у вінку, волосся. Та головне, вона одновірець, їхній символ!.. Безперечно, тільки така жінка, жінка-богиня, може бути вартою великого провідника Геліодора.

Тим часом женці подали королеві невеликого, вбраного кольоровими стрічками, житнього снопа і опустилися на коліна. А її величність сердечно подякувала їм за працю, після того, як велить звичай, стала благословляти на новий, ще багатший, урожай. Говорила чисто, проникливо, з іще досі помітним хвилюванням. І раптом голос її зламався, губи сіпнулися й затремтіли... «Та вона зараз, чого доброго, розплачеться», – занепокоєно подумав Найда, весь внутрішньо напружуючись. Але Негаразда миттю оволоділа собою і щасливо закінчила речитатив. Тепер

вона з привітною усмішкою першої господині країни щедро обдаровувала гостей... У Найдиди відлягло від серця. А коли побачив, як Негаразда чисто по-жіночому клопочеться над великими кошиками, як лагідно звертається до кожної людини, відчув, що йому самому на очі набігають сльози. «Нарешті ти, бідолашко, сподобилась достойного себе життя», – подумав розчулено, мудро. І від усього того королева стала Найді ще ближча, дорожча.

Коли повертався зі служби, дуже схотілося зайти до Гіля – поділитися враженнями й самому щось почути. Але знав: його нема вдома, виїхав інспектувати будівництво залізниці. Відтоді, як на узбережжі Південного моря задумали створити колонію для дітей Аполлона, виникла потреба і наростити в тім напрямі колію. А що ж, колонія – то вже реальне діло... Водночас відновлення колишньої раси відбуватиметься тут, на місці, – через мішані шлюби. Є серйозна надія, що минуть покоління, і – здоровіша плоть переможе повністю й остаточно. Тоді всі люди на землі будуть такі, як Негаразда... От якби знати, коли вони з'являться в його, Найдидиному, роду! А може, дасть бог, це відбудеться набагато раніше? Он Китятка має вже народити, але ш... ш... ш... у таких справах не можна загадувати наперед.

Погожі літні сутінки поволі проникали в палац, легкою поволокою лягали на килими, картини і люстри, затуманили узори на рушниках королеви. Негаразда відклала арфу і заплющила очі. Та її груди все одно здіймалися від хвилювання. О, вона зовсім з ним не боролася, не гнала геть! Те почуття було приємним, радісним. Тільки ж як його відокремити від страху, від щохвилиних сумнівів: а ти зумієш? Ну, з чого, наприклад, почнеш?.. Хвилюється Негаразда не без підстав: сьогодні їй запропонували створити й очолити Академію мистецтв. Не чоловік – його друзі. Певна річ, обіцяли допомогти. І жартували: «Ми тепер будемо тебе називати ще й королевою муз, тобі так личитиме ця нова корона»... Не інакше, як він сам – насмішкуватий Маслюк – і придумав ідею. Авжеж, на ідеї він майстер. За те, певне, і любить його чоловік. Та ще за шляхетну гордість. Каже, Маслюк не запобігає, не ловить мого погляду, має свою думку і чесно

її захищає. Про такого старшого міністра я міг тільки мріяти... І знову думками – до майбутньої Академії, уже в її стінах... Ні-ні, назад!.. Без батька вона туди нізашо не ступить. Бо у цій справі ніхто їй так не допоможе, як він, – досвідчений знавець та опікун мистецтва... І тут Негараздині думки перериваються: вона чує стукіт багатьох кінських копит. Виглядає у вікно... Людоньки! Та це ж повернувся з дороги її чоловік! Їздив у те далеке Лихопілля, де колись набрався стільки горя... Бачте, знову стали потрібні ті печери і шахти. Скільки, каже, там скарбів! Скільки заховано знань! Вистачить на віки. Ми носитимемо їх по краплині, як бджоли мед. І Негаразда сповнюється ще так мало знайомим їй почуттям гордості: то подвиг дітей Аполлона, її великих предків...

Він увійшов легко і весело, схудлий і засмаглий, наче степовий мисливець. Ні слова не кажучи, обійняв її гарячими руками, припав до грудей.

– Довго не було моєї бджілки – далеко літала, – перебираючи йому волосся, майже по-материнському протягла Негаразда і поцілувала в голову. – А я тут сама гуляла – від женчиків дари приймала...

– Молодець!.. Мені вже сказали. І дуже злякалася?

– Трішки було... Але, здається, час до столу!

– Я сьогодні вечерятиму зі своїми супутниками.

– То я перекажу кухареві.

– Він уже знає... Давай ліпше посидимо.

– Давай. І ти будеш розповідати – про лихопільські печери, про тамтешніх дивних мешканців... Ну, чого раптом спохмурнів? Що трапилося?

– З нами нічого. То я згадав, що трапилося з сім'єю Кривого Носа – одного з тих, місцевих, мутантів.

– Що ж саме?

– Торішній землетрус вивернув якийсь довоєнний схрон, де були також боеприпаси. Старший син Кривого Носа підібрав деякі предмети – приніс додому. Одного з них він несподівано ввімкнув, і – сім'я побачила дивовижне для себе життя колишніх людей. А от другий мав інше призначення: вибухнув і знищив усіх довкола – дружину та обох синів. Кривий Ніс мало не збожеволів, довго блукав по лісу, навіть приходив до мого дому й шукав мене, але я тоді вже був тут... Отак відразу не стало цілої сім'ї!

Негаразда опустила голову: знову злочин дітей Аполлона! Подумати лишень: через стільки віків, уже мертві, а ще вбивають!.. І знову вина лягає на неї, бо вона їхній прямий нащадок, бо має геть усі їхні риси та ознаки, вартості і вади. А що ж: раз маєш право пишатися ними, то й відповідаєш за них!.. О господи! Як довго ще буде йти луна від тієї проклятої війни?

І Негаразда розплакалась.

– Ну, заспокойся, – пригорнув її Геліодор, подумки лаючи себе на всі заставки: «Навіщо їй це вибовкав?! Бідолаха й так усе життя гнітилася своїм становищем – затаврована, відкинута суспільством... Але зараз каятись уже пізно, лишається одне: хоч якоюсь мірою послабити це навісне враження». – І він, ласкаво глядячи їй руку, заговорив знову: – Годі, Негараздо, будь мудра! Сам Кривий Ніс он як мужньо переніс цей удар. І сьогодні навіть допомагає своїм землякам – старшує в них, хоч там це поняття зовсім інше, ніж у нас.

Негаразда зацікавлено звела голову, і Геліодор вирішив розвинути цей успіх. Тепер він розкаже їй про тубільців у дещо іншому ключі. Знав: дружина любить такі оповіді.

– Тамтешні люди не знають, що таке центральна влада. Її відсутність компенсується суворою сімейною дисципліною, тобто інстинкт вожака далі сім'ї не поширюється. Не знаю, чим це пояснити: може, низьким рівнем розвитку, може, наслідками сильної мутації або спільним впливом обох чинників, проте тільки в найкращому випадку можна припустити, що вони сьогодні стоять на порозі якоїсь примітивної суспільної організації. Тим-то слово «старший» важить для них так мало, що викликає тільки безпечну посмішку... Мені навіть важко визначити обов'язки їхнього старшого, та, без сумніву, вони дуже скромні, раз тубільці можуть обходитися без нього роками ба й десятиріччями.

– А коли ж вони його обирають?

– Тоді, як хтось погодиться... У тім-то й справа, що старшим ніхто не хоче бути.

– Не хоче?

– Не хоче. Бо, крім клопоту, це нічого там не дає. От і

Кривий Ніс погодився не з добра. Йому приятель Довгий Сук та ще власне чуття підказали: треба рятуватись якимось заняттям, саме клопотом. Спочатку він і тікав од землячків мало не щомісяця – у своє нове гніздо, і кожного разу за ним дружно приходили. Слізно умовляли, було, стягували з дерева, а якось навіть зв'язали та понесли. І уяви собі: його ж охоронець допоміг в'язати.

– Охоронець? Та як же він посмів?! Як міг таке вчинити?

– А от учинив... Бо настільки прив'язався до Кривого Носа, що когось іншого в ролі старшого бачити не хотів. До того ж, – Геліодор усміхнувся, – він виконував волю народу.

– Мабуть, у них дуже важко бути старшим.

– Авжеж. Попередньому якийсь неповноцінний «громадянин» перегриз горло. Але то, правда, виняток.

– Бідний Кривий Ніс!

– Я йому подарував пояса з металевою пряжкою. Бачила б, як він зрадів! У подяку приніс нам торбу горіхів. До речі, цю торбу я взяв із собою – дуже майстерно сплетена. А Довгий Сук як почув, що я її хвалю, тут же побіг додому і приніс сітку, в якій він викрадав свою наречену... Як розпакують наші речі – все те побачиш.

– Як – там наречену викрадають? Проти її волі?

– Е, ні. Якщо вона не хоче – ніхто не викраде. Це в них такий звичай.

– А що ти подарував Довгому Сукові?

– Він приглядався до мого ножа, от я і подарував... Усіх їх дуже дивували наші коні, вози, інструменти. Приходили цілими сім'ями, годинами вистоювали неподалік, декотрі навіть пробували допомагати. Навідувались і печерні люди, які мало чим відрізняються від лісових: тільки й того, що трохи більше ходять на задніх кінцівках. Вони так само обережно куштували хліб, рибу... а потім уже виявляли шалену радість, коли отримували цукор. Спостерігаючи за ними, я не раз дивувався й сам: як горопахам щастить виживати в цих умовах?! Адже довкола така бідна природа! ...То ніким і ніде не врахований подвиг, – а далі Геліодор уже говорив до себе, не говорив – подумки сумував: «І, може, всі ті зусилля марні. Може, завтра ви, лісові та печерні люди, назавжди загу-

бितесь у космічному феєрверку життя, шезнете як прикре непорозуміння, як химери моторошного сну... Зрештою, невідомо, що буде і з нами. Тільки вони, – Геліодор скинув погляд на дружину, – впевнено понесуть у своїх клітинах людське безсмертя».

Німі безтілесні сутінки нарешті зімкнулися воедино й утворили суцільну густу ніч. То була непроста ніч – умовний знак авторові та його героям, добрий знак «годі!» Починалась година гарячих молитов, коли сусід просить сусіда розбудити в собі космічного Всевида лише з одним любомудрим лицем. Коли сусід каже сусідові: «Завтра обов'язково наступить чарівний день, а з ним обов'язково з'являться привиди. За нашим бажанням вони стануть реалізовуватись у живих істот і продовжувати свої вчорашні справи. Тож будьмо обережні, бо ті привиди різні: добрі й лихі, творці і вбивці!..»

«Щира правда! – стрепенувся автор і знову схопив перо: – Всі-всі до вітваря Добра! Поспішайте!.. Інакше трапиться гірше, ніж я припускав. Інакше – амінь. Більше ніякого дня не діждемося. Тільки одні привиди плакатимуть над пустельною планетою. Геліодора нікому буде народити і навіть вигадати!..» Напевне, то було все, що він міг сьогодні написати, бо далі вже тільки прошепотів:

– Sed spero meliora.*

* Але сподіваюсь на краще (лат.).

ЗМІСТ

Новий погляд у майбутнє 3

ОПОВІДАННЯ

Оберіг	6
Сумлінний рахівник	9
Поцілунок долі	15
Страх заплющити очі	29
Мій Жук	43
Несимпатична планета	48
Поправка до інструкції	59
Велика гатерія	64
З'ява	71
Образ	77
Дядько Лавро	80
Коли вже припиниться?!	83
Контакт, що тривав секунду	85
Люб'язне запрошення	90
Уренги	96
Оптимальний варіант	103
Віщий сон	109
Химери	114
Старателі	118

ПОВІСТЬ

На поклик привида	122
-------------------	-----

Палійчук, Олекса.

П14 На дорогах Всесвіту: Наук.-фантаст, оповідання. Повість / Передм. В. Олійник.– 2-е вид. –К. : Культурол. ПП «Боривітер», 2008.– с. 231

ISBN 966-7218-11-2

До збірника увійшли науково-фантастичні твори автора, які образно розкривають психологію та світоглядні переконання його героїв. Вірність обов'язку і дружбі, міра особистої порядності і честі – всі ті людські риси найкраще випробовуються й отримують об'єктивну оцінку в екстремальних умовах безмежного Всесвіту.

Літературно-художнє видання

Олекса Палійчук

НА ДОРОГАХ ВСЕСВІТУ

Збірник науково-фантастичних творів

«БОРИВІТЕР»

Упорядник *Валентина Олійник*

Художнє оформлення *Світлани Клочко*

За авторською редакцією

Комп'ютерна верстка *Тетяни Березанської*

Коректор *Емілія Лук'яненко*

Здано на виробництво 28.03.2008. Формат 84х108 1/32.

Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 12,18. Обл.-вид. арк. 10,58.
Зам.

Культурологічне ПП «Боривітер»

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України ДК № 797
від 04.02.2002 р.

02156, Київ, вул. Шолом-Алейхема, 12 – 118.

Друкарня ВАТ УкрНДІПСК, Київ-192,
просп. Визволителів,1.